

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Національний університет «Одеська юридична академія»

Кафедра кримінального права

Лабораторія «Інновації у сфері кримінальної юстиції»

Одеський осередок ВГО «Асоціація кримінального права України»

КОНСЕРВАТИВНО-ЛІБЕРАЛЬНІ ІДЕЇ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

МАТЕРІАЛИ

Одеської науково-практичної конференції

24 листопада 2023 року

Видавництво
«Юридика»
2024

УДК 343.2/.7:340.123(477.74)(062.552)
К65

Відповідальний за випуск **Ю. Ю. Коломієць.**
Матеріали видано в авторській редакції.

Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права : матеріали Одеської наук.-практ. конф. (м. Одеса, 24 лист. 2023 р.) / відп. ред. проф. Ю. Ю. Коломієць. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2024. – 252 с.

ISBN 978-617-8263-98-0

У збірнику матеріалів Одеської науково-практичної конференції «Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права» відображено консервативні і ліберальні ідеї професорсько-викладацького складу кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», аспірантів, студентів, школярів, які цікавляться проблемами сучасного кримінального права України, а також практиків, готових до співробітництва з науковцями.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів, практиків, небайдужих до кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням.

УДК 343.2/.7:340.123(477.74)(062.552)

ISBN 978-617-8263-98-0

© Національний університет
«Одеська юридична академія», 2024

ЗМІСТ

Передмова президента Національного університету «Одеська юридична академія» академіка Сергія КІВАЛОВА	7
--	---

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ КАФЕДРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

1817–1920 роки	9
1947–1991 роки	10
1992–2000 роки	13
2000–2015 роки	14
2016–2023 роки	18

РОЗДІЛ 2 КОНСЕРВАТИВНІ ІДЕЇ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стрельцов Євген Львович Роздуми щодо розвитку кримінально-правової науки	25
Мирошниченко Наталія Анатоліївна Деякі проблеми, що виникають у зв'язку з розробкою проекту нового КК України	32
Хімченко Світлана Анатоліївна Кримінально-правове значення лікарської помилки	38
Аленін Юрій Павлович, Волошина Владлена Костянтинівна Зв'язок кримінального процесу з кримінальним правом	43
Чугуніков Ігор Іванович Систематичність як ознака складу кримінального правопорушення	47
Гусак Оксана Анатоліївна Схиляння до вчинення самогубства та пособництво у самогубстві	53
Коломієць Юлія Юріївна Суб'єкти впровадження кримінально-правової ідеології	57

Балобанова Дар'я Олександрівна Вимоги якості кримінального закону	64
Полянський Євген Юрійович Щодо подальшого розвитку інституту кримінального покарання в українському праві	70
Шостак Олена Миколаївна Євроцентричність українського кримінального законодавства: принцип субсидіарності та право на життя	76
Тавлуй Олена Вікторівна Контрабанда в Одесі: проблеми та шляхи подолання	82
Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна Окремі питання незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги	86
Іванова (Кедик) Вероніка Петрівна Етика та закон: межі кримінальної відповідальності у медицині	91
Степаненко Оксана Василівна Кібернасильство як форма домашнього насильства	95
Ободовський Олександр Васильович Про об'єкт військових кримінальних правопорушень за проектом нового Кримінального кодексу України: постановка питання	102
Берш Анастасія Яковлівна Кримінальна відповідальність у контексті психічних станів, виниклих під час бойових завдань	109
Пономаренко Денис Васильович Вчинення діяння в умовах воєнного стану як кваліфікуюча ознака кримінального правопорушення	114
Камінський Петро Валерійович Перспективи удосконалення кримінально-правового впливу на явище примушування до шлюбу	121
Малишева Марина Валеріївна Кримінально-правова охорона біологічних прав людини	125
Мальцев Максим Вікторович Кримінальна відповідальність за порушення правил безпеки на виробництві: правовий аналіз	130
Павлова Олександра Сергіївна Кримінальна відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Одесі	134

Кулик Анастасія Валеріївна

Основи кримінальної політики протидії кримінальним
правопорушенням проти власності 140

Цибохін Олег Миколайович

Розвиток кримінальних заборон у сфері оподаткування
за КК України 2001 року. 146

Таратинов Юрій Миколайович

Девіантна поведінка в економіці 152

Альбещенко Олексій Станіславович

Застосування приватних військових компаній у сучасних
геополітичних процесах 158

Тарасенко Марія Леонідівна

Поняття вбивства у вітчизняній кримінально-правовій
доктрині: визначення, ознаки, тенденції розвитку. 162

Борисенко Дмитро Юрійович

Особливості реалізації принципу індивідуалізації
кримінальної відповідальності 167

Задорожна Єлизавета Володимирівна

Теорії причинного зв'язку в науці кримінального права 170

Єйникова Валерія Вікторівна

Амністія та помилування як аспекти реалізації
принципу гуманізму. 174

Ленюк Вікторія Артемівна

Відмежування групового порушення громадського порядку
від суміжних складів правопорушень. 178

Соколов Євген Максимович

Окремі аспекти кримінально-правової охорони цивільного
населення в умова збройного конфлікту. 182

Загнітко Анна Валентинівна

Вчинення колабораційної діяльності в період
воєнного стану. 186

РОЗДІЛ 3
ЛІБЕРАЛЬНІ ІДЕЇ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Туляков В'ячеслав Олексійович

«Гумор» у публічному праві проти права гумору. 190

Березовська Наталя Леонідівна	
Біологічний критерій початку та закінчення життя	197
Горбачова Ірина Михайлівна	
Порушення трудових прав людини	205
Колодін Денис Олексійович	
Підкуп як кримінально-правова практика у виборчому процесі	211
Тимофєєва Лілія Юрійвна	
Виклики щодо реалізації принципів кримінального права України в умовах реформування	216
Агапова Каріна Вікторівна	
Характеристика особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у складі молодіжних угруповань	222
Радковська Ірина Сергіївна	
Кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту за КК ФРН	227
Мустафаєва Анна Іванівна	
Кримінально-правова охорона ембріона в Україні	233
Нековаль Єгор Ігорович	
Кримінальна заборона посягань на виборчу систему: коротке порівняння вітчизняного та німецького досвіду	238
Рутковська Анастасія Русланівна	
Незаконне поводження зі зброєю та бойовими припасами в умовах російсько-української війни	243
Сидорець Вікторія Павлівна	
Судовий прецедент як джерело кримінального права	248
Момоток Микола Олександрович	
Кримінальне право у XXII столітті	251

ПЕРЕДМОВА
президента Національного університету
«Одеська юридична академія»
академіка Сергія КІВАЛОВА

Історія циклічна і має здатність повторюватись. Вказану тезу багато хто чув ще в шкільні роки, але у повному обсязі досягнути її зміст можливо лише через призму багатого життєвого досвіду. Здається, зовсім нещодавно, описуючи на сторінках історіографічних видань стрімкий розвиток Одеської юридичної академії, ми зазначали, що освітній заклад є зовсім молодим. Однак, вже минуло понад двадцять шість років. Якщо керуватись теорією Вільяма Штрауса та Ніла Гоула, у колективі нашого Університету відбулася зміна поколінь (покоління змінюється через кожні 20-25 років). Це означає, що більшу частину професорсько-викладацького складу Національного університету «Одеська юридична академія» становить нова група людей, які народились та виховувались у новий

історичний період, під впливом нових соціально-економічних та політичних факторів. Змінилися життєві цінності, погляди, звички та світосприйняття. Нове покоління вимагає звершень та змін. Водночас, занадто стрімкий розвиток, без урахування досвіду попередніх поколінь, часто призводить до катастрофічних наслідків.

Як президент Одеської юридичної академії, і як батько та дідусь, я хочу зберегти усе найкраще, увесь свій досвід та знання для нинішніх та майбутніх поколінь (для наших дітей). Саме тому, я завжди приділяв особливу увагу збереженню історії нашого закладу та наукових досягнень. Саме у цьому ключі виникла ідея провести конференцію «Консервативно-ліберальні ідеї Одеської школи кримінального права», яка була активно підтримана колегами з кафедри кримінального права. Конференція мала нестандартний підхід і була спрямована на об'єднання наукових поглядів декількох поколінь, були запрошені навіть школярі. Хтось може спитати, що учень сьомого класу може знати про кримінальне право, але, насправді, вік людини є умовним обмеженням для навчання. Кожен, хто прагне пізнати щось нове, повинен мати таку можливість. Навіть відчуття духу науки може надихнути на усе подальше життя.

Метою цієї конференції було не лише збереження історії, але й визначення майбутніх соціальних орієнтирів, без яких жодне суспільство не може існувати як єдине структурне утворення. Збірник тез доповідей складається з трьох розділів: перший розділ присвячений історії кафедри кримінального права; в другому та третьому розділах зібрані позиції науковців, які дотримуються консервативних та ліберальних ідей у кримінальному праві. Сподіваємося, що читачу буде цікаво ознайомитись із матеріалами цієї конференції, доторкнутись до духу науки кримінального права через царину доктринальних поглядів вчених Одеської юридичної школи.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІЯ КАФЕДРИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

1817–1920 РОКИ

Історія кафедри кримінального права своїм корінням сягає ще в діяльність Рішельєвського ліцею в м. Одесі (1817–1865 рр.). На юридичному відділенні ліцею в ті роки працювала кафедра кримінального права та практичного судочинства.

При перетворенні ліцею на Новоросійський університет спадкоємницею цієї кафедри стала кафедра кримінального права та кримінального судоустрою. Вона об'єднувала тоді вчених, які спеціалізувалися на вивченні і викладанні кримінального права та кримінального процесу. До кафедри належали також викладачі судової медицини, яка тоді вважалася предметом, який належить до кримінального права.

Викладацький склад кафедри на той час був малочисельним, проте вона була представлена найцікавішими та широко освіченими людьми, висококваліфікованими фахівцями у сфері практики і теорії кримінального права та судової медицини.

На особливу увагу заслуговує особистість ординарного професора Олександра Михайловича Богдановського, який довгі роки читав студентам університету лекції з Загального курсу кримінального права, з його приватних сфер. Він почав свою діяльність з посади ад'юнкта з кримінального права і практичного судочинства Рішельєвського ліцею. Після захисту в Московському університеті магістерської дисертації він у 1857 році став професором, а згодом і директором ліцею, був одним із перших професорів університету. Після створення Новоросійського Імператорського університету працював проректором. Обдарований юрист, він володів даром тонкого аналізу, але, на жаль, друкарських робіт О. М. Богдановського до нас дійшло небагато. Відомо, що він опублікував дві свої дисертації – магістерську дисертацію «Розвиток понять про злочин і кару в російській праві до Петра Великого» і докторську дисертацію «Молоді злочинці. Питання кримінального права та кримінальної політики»,

яка була однією з перших наукових робіт, присвячених аналізу злочинної поведінки підлітків в Росії і Франції.

Відомо також ім'я випускника Новоросійського університету Андрія Андрійовича Піонтковського. Після закінчення Новоросійського університету його було залишено при університеті для підготовки до викладання курсу кримінального права, який потім багато років читав студентам. Цікаві його наукові праці, присвячені вченню про злочини; давності в кримінальному праві; проблеми адаптації злочинців, що звільнилися; умовного засудження, його природу, історію та розвитку в країнах Європи і Америки. Саме він обґрунтував необхідність введення інституту умовного засудження в кримінальному законодавстві Росії.

Кафедра кримінального права юридичного факультету Новоросійського Імператорського університету успішно працювала до 1917 року. За фахом цієї кафедри Новоросійський університет успішно закінчили в ті часи сотні юристів, які стали досвідченими практиками в сфері кримінальної юстиції. У зв'язку з перетворенням в структурі вищої освіти на початку 20-х років XX століття кафедра припинила своє існування.

Матеріал підготовлений на підставі наукового видання:

Історія Одеської національної юридичної академії / Ред. колегія: С. В. Ківалов (головний редактор), А. І. Паньков (заступник головного редактора), Ю. Є. Полянський, П. П. Музиченко, М. О. Баймуратов, М. П. Орзіх. Одеса : Юридична література, 2002. С. 105–106.

1947–1991 РОКИ

З відновленням юридичного факультету в складі Одеського державного університету імені І. І. Мечникова в 1947 р. відновлюється і традиція кафедри кримінального права.

У числі відкритих у 1947 р. юридичних спеціалізацій, які тоді називалися «фуркаціями», була й кримінально-правова фуркація. Навчальним і науковим ядром підготовки студентів з кримінально-правової спеціалізації була кафедра спеціальних юридичних дисциплін. Як серед викладачів так і серед студентів у той час було багато учасників війни проти фашизму. Серед викладачів зі ступенями після відновлення юридичного факультету був перший завідувач кафедри доцент Михайло Андрійович Кравцов. Викладання

дисциплін кримінального профілю також в ті часи здійснювалося співробітниками органів суду, прокуратури, МВС і адвокатури, які поєднували свою практичну діяльність з викладацькою роботою. Наприклад, кримінальне право викладав полковник О. М. Хуторін. Активну участь у викладацькій діяльності приймала директор інституту судової експертизи, кандидат юридичних наук Т. Ф. Шаркова. Трохи пізніше кафедру поповнили молоді вчені, зокрема кандидат юридичних наук А. К. Щедрін.

У ці роки на кафедрі в порядку спеціальних дисциплін викладалося кримінальне право країн ближнього і далекого зарубіжжя, військово-кримінальне право. Введення подібних спеціальних дисциплін пояснювалося певним етапом розвитку держави. Спеціальні дисципліни носили глибокий науково-практичний характер і викладалися в обсязі 50 і більше навчальних годин.

Перший післявоєнний випуск студентів юридичного факультету з кримінально-правової спеціалізації відбувся в 1952 році. У числі випускників були Л. В. Багрій-Шахматов (в майбутньому завідувач кафедрою кримінального права), П. М. Пошали (довгі роки зам. начальника обласного управління юстиції), експерт-криміналіст Б. Жулинський, прокурор району, пізніше старший слідчий міської прокуратури В. М. Лисак. Роком пізніше закінчили юридичний факультет професор Є. В. Додін, кандидат юридичних наук В. Н. Точилівський (пізніше зам. прокурора Одеської області, а потім співробітник Міжнародного суду ООН), В. А. Лавров (також працював заст. прокурора Одеської області) і багато інших відомих вчених і практиків. Останні випуски студентів по кафедрі в ті роки відносяться до 1954 року, коли юридичний факультет Одеського держуніверситету злився з юридичним факультетом Львівського державного університету.

Нове народження юридичного факультету і початок нового етапу історії викладання дисциплін кримінального циклу відносяться до 1960 року. У той час ці дисципліни вела кафедра спеціальних юридичних дисциплін. Викладачами на кафедрі працювали: к.ю.н., доцент Н. А. Бондаренко, доцент кафедри; к.ю.н., доцент К. І. Удалих, який пізніше був завідувачем кафедри і деканом юридичного факультету; к.ю.н., доцент І. В. Михайлов, який до цього працював директором Одеської філії Всесоюзного юридичного заочного інституту (ВЮЗІ) та ін.

У 1967 році з приїздом до міста Одеси видатного фахівця-криміналіста, доктора юридичних наук, професора Віктора Павловича Колмакова, з кафедри спеціальних юридичних дисциплін була виділена кафедра криміналістики, кримінального права та процесу, за лінією

якої почали викладатися студентам усі дисципліни кримінального профілю. У ті роки на кафедрі працювали: доцент І. В. Постіка, доцент В. В. Тіщенко, доцент І. В. Михайлов, доцент К. І. Удалих, професор Є. В. Додін, старші викладачі О. К. Белявська, Н. А. Мирошніченко, Т. В. Затилкіна, викладач Л. І. Нагерняк, доцент І. О. Крючатов та ін.

Після смерті в 1973 році професора В. П. Колмакова виконуючим обов'язки завідувача цієї кафедри був призначений доцент І. В. Михайлов. У вересні 1975 року кафедру очолив професор Є. В. Додін, який працював успішно до 1980 року. З 1980 до 2000 р. кафедру очолював Залужений діяч науки і техніки України, доктор юридичних наук, професор, академік Л. В. Багрій-Шахматов, який працював з 1978 р. професором кафедри. З вересня 2000 р. кафедру очолює кандидат юридичних наук, доцент В. О. Туляков.

У 1980 р. кафедра була перейменована на кафедру кримінального права, процесу та криміналістики, яку в 1992–1993 навчальному році була розділена на дві самостійні кафедри – кафедру кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології (очолив професор Л. В. Багрій-Шахматов) і кафедру кримінального процесу і криміналістики (очолив доцент В. В. Тіщенко).

Під час завідування кафедрою професора Є. В. Додіна і пізніше це була найчисельніша кафедра колишнього юридичного факультету, а пізніше Юридичного інституту Одеського держуніверситету. Загальна кількість викладачів кафедри складала близько 20 осіб, серед яких – один професор (Л. В. Багрій-Шахматов), чотири доценти (І. В. Михайлов, І. В. Постіка, В. В. Тіщенко, К. І. Удалих), три старших викладачі (О. К. Белявська, Н. А. Мирошніченко, Т. В. Затилкіна) і ряд викладачів-асистентів, які не мали вченого ступеня, серед яких особливою повагою користувався видатний юрист-практик військової юстиції К. М. Конойко.

Під керівництвом Л. В. Багрій-Шахматова до 1990 р. успішно захистили кандидатські дисертації: І. А. Дришлюк, В. М. Дрьомін, Ф. М. Федоров, В. О. Туляков, С. А. Хімченко, Ю. Є. Полянський, Н. А. Дрьоміна, П. Ф. Степанов, В. О. Комаха. Під керівництвом професора В. В. Сташиса в колишньому Харківському юридичному інституті успішно захистила кандидатську дисертацію Н. А. Мирошніченко. Під керівництвом В. В. Тіщенко захистив кандидатську дисертацію Ю. П. Аленін.

Під керівництвом інших наукових керівників, захистили кандидатські дисертації: О. Б. Муравін і Ю. М. Бершадський. Кафедра до цього часу поповнилася новими кандидатами наук, які прийшли з правоохоронних органів: з органів внутрішніх справ прийшов на факультет

і був обраний доцентом кафедри Є. Л. Стрельцов, на той час кандидат юридичних наук; кандидат юридичних наук, полковник у відставці М. М. Шульга; з органів прокуратури прийшов на факультет і був обраний доцентом кафедри кандидат юридичних наук Г. М. Ясинський, у минулому прокурор Одеської області, що працював пізніше професором кафедри судових і правоохоронних органів академії.

Кафедра мала ряд підрозділів: лабораторії криміналістики і фотолабораторію, а також криміналістичний полігон. Вона підтримувала тісні зв'язки із правоохоронними органами Одеської області та ряду південних областей України.

Матеріал підготовлений на підставі наукового видання:

Історія Одеської національної юридичної академії / Ред. колегія: С. В. Ківалов (головний редактор), А. І. Паньков (заступник головного редактора), Ю. Є. Полянський, П. П. Музиченко, М. О. Баймуратов, М. П. Орзіх. Одеса: Юридична література, 2002. С. 106–109.

1992–2000 РОКИ

У 1992 році колектив кафедри вдвічі зменшився після її поділу на дві самостійні кафедри: кафедру кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології та кафедру кримінального процесу та криміналістики. У той час викладачі були поділені між кафедрами нарівно: по 10 на кожній кафедрі. Аспіранти залишилися за кафедрою, яку очолив академік Л. В. Багрій-Шахматов. Однак до кінця 1994 р. кафедра кримінального, кримінально-виконавчого права і кримінології знову стала через велике число навчальних годин нараховувати у своєму складі 21 викладача: професори Л. В. Багрій-Шахматов, Є. Л. Стрельцов, доценти Н. О. Бондаренко, В. М. Федоров, І. А. Дришлюк, Н. А. Мирошніченко, С. А. Хімченко, В. О. Туляков, В. М. Дрьомін, асистенти І. І. Чутуніков, Ф. Ш. Іскандеров, С. О. Стефанов, Є. В. Дришлюк, кандидат юридичних наук А. Ф. Долженков, кандидат юридичних наук, доцент В. М. Пьохов, а також співробітники кафедри і Юридичного інституту С. С. Ужевський, Л. Г. Соболева, В. Ф. Кондратьєва і І. Р. Кузьміна.

Особливо великі зміни відбулися на кафедрі у зв'язку з утворенням в грудні 1997 р. Одеської державної юридичної академії. Відбулося подальше відгалуження від кафедри ряду «дочірніх» кафедр. Кафедра, по суті, стала родоначальницею цілого комплексу

кафедр кримінального профілю, її найменування звузилося, вона стала кафедрою кримінального права. Її ж «дочірніми» кафедрами в академії стали: кафедра криміналістики; кафедра кримінального процесу; кафедра кримінології і кримінально-виконавчого права; кафедра організації судових і правоохоронних органів.

У вересні 2000 р. кафедру кримінального права очолив В. О. Туляков. Розпочався новий період формування наукової спільноти в Одеській національній юридичній академії.

Матеріал підготовлений на підставі наукового видання:

Історія Одеської національної юридичної академії / Ред. колегія: С. В. Ківалов (головний редактор), А. І. Паньков (заступник головного редактора), Ю. Є. Полянський, П. П. Музиченко, М. О. Баймуратов, М. П. Орзіх. Одеса : Юридична література, 2002. С. 109–111.

2000–2015 РОКИ

З 2000 р. по 2015 р. – завідувачем кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія» був В. О. Туляков (доктор юридичних наук (2001 р.), професор (2002 р.). У 2000 році під його керівництвом на кафедрі кримінології та кримінально-виконавчого права ОНЮА було розроблено перший у веб-просторі країн СНД веб-сайт «Віктимологія в Україні» (<http://www.victimology.org.ua>), що присвячено дистанційному навчанню студентів з проблем віктимології. Професору В. О. Тулякову належить ідея написання книги «Кримінальний кодекс України в анекдотах» (2008 р.), метою написання якої були: популяризація кримінального права серед студентів; підвищення настрою практикуючих юристів; розширення кругозору усіх тих, хто цікавиться кримінальним правом.

У 2002 році В. О. Тулякова було призначено директором Інституту підготовки професійних суддів, а з 2005 р. по серпень 2022 р. він був віце-президентом, проректором з міжнародних зв'язків Національного університету «Одеська юридична академія». Під його керівництвом захистили свої дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08:

– Терент'єв Віктор Іванович у 2003 році захистив дисертацію «Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України»;

- Сорочинський Микола Георгійович у 2004 році захистив дисертацію «Запобігання злочинності засобами кримінального права: генезис, явище та соціальний механізм дій»;
- Албул Сергій Володимирович у 2005 році захистив дисертацію «Кримінологічна характеристика корисно-насиленницьких злочинів, відносно іноземних громадян»;
- Коломієць Юлія Юріївна у 2005 році захистила дисертацію «Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст»;
- Кудрявцев Віктор Вікторович у 2006 році захистив дисертацію «Кримінально-правова охорона життя осіб, що є носіями судової влади за кримінальним законодавством України»;
- Полянський Євген Юрійович у 2007 році захистив дисертацію «Призначення покарання за кримінальним правом США»;
- Мандриченко Жана Василівна у 2007 році захистила дисертацію «Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим»;
- Балобанова Дар'я Олександрівна у 2007 році захистила дисертацію «Теорія криміналізації»;
- Горбачова Ірина Михайлівна у 2008 році захистила дисертацію «Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз)»;
- Гуртовенко Олег Леонтович у 2008 році захистив дисертацію «Психічне насильство у кримінальному праві України»;
- Притула Анатолій Михайлович у 2010 році захистив дисертацію «Кримінально-правова охорона виключної (морської) екологічної зони»;
- Орловська Наталія Анатоліївна у 2011 році захистила докторську дисертацію «Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування»;
- Дмитрук Михайло Михайлович у 2011 році захистив дисертацію «Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині»;
- Козаченко Олександр Васильович у 2012 році захистив докторську дисертацію «Кримінально-правові заходи в Україні: культуро-антропологічна концепція»;
- Макаренко Анастасія Сергіївна у 2012 році захистила дисертацію «Суддівський розсуд при призначенні покарання в Україні»;
- Мирошніченко Наталія Михайлівна у 2013 році захистила дисертацію «Вікова осудність неповнолітніх у кримінально-правовій доктрині»;

- Поліщук Олена Миколаївна у 2013 році захистила дисертацію «Приватноправові засади в кримінальному праві України: концептуальні засади»;

- Оцяця Анастасія Сергіївна у 2014 році захистила дисертацію «Охоронна функція кримінального права України: концептуальні основи»;

- Гусак Оксана Анатоліївна у 2014 році захистила дисертацію «Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства»;

- Тавлуй Олена Вікторівна у 2014 році захистила дисертацію «Кримінально-правова характеристика незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння)»;

- Полянський Євген Юрійович у 2015 році захистив докторську дисертацію «Кримінально – правова доктрина США: генезис, обґрунтування, перспективи»;

- Ободовський Олександр Васильович у 2015 році захистив дисертацію «Триваючі злочини у кримінальному праві України».

Період з 2000 по 2014 рік багато хто з викладачів кафедри пригадують, як «золотий час». Академія була у розквіті. Вона швидко збільшувалась і за набором студентів, і за професорсько-викладацьким складом. У 2012 році членами кафедри були: зав. кафедрою, д.ю.н., проф. Туляков В'ячеслав Олексійович; к.ю.н., проф. Мирошніченко Наталія Анатоліївна; к.ю.н., доц. Бондаренко Ніна Олександрівна; к.ю.н., доц. Хімченко Світлана Анатоліївна; к.ю.н., доц. Федоров Володимир Миколайович; к.ю.н., доц. Албул Сергій Володимирович; к.ю.н., доц. Артеменко Ігор Анатолійович; к.ю.н., доц. Балобанова Дар'я Олександрівна; к.ю.н., доц. Березовська Наталія Леонідівна; к.ю.н. Брайловська Алла Ігорівна; к.ю.н., доц. Горбачова Ірина Михайлівна; к.ю.н., доц. Гуртовенко Олег Леонтійович; к.ю.н. Дмитрук Михайло Михайлович; к.ю.н., доц. Коломієць Юлія Юріївна; к.ю.н., доцент Михайленко Дмитро Григорович; к.ю.н., доц. Підгородинський Вадим Миколайович; к.ю.н., доц. Полянський Євген Юрійович; к.ю.н., доц. Чугуніков Ігор Іванович; старший викладач Іскендеров Фірдовсі Шошанович; асистент Гусак Оксана Анатоліївна; асистент Данільченко Інга Робертівна; асистент Журавльов Олександр Геннадійович; асистент Ігнатенко Максим Петрович; асистент Кожемякін Олександр Андрійович; асистент Кузембаєв Олександр Сергійович; асистент Макаренко Анастасія Сергіївна; асистент Мирошніченко Наталія Михайлівна; асистент Оцяця Анастасія Сергіївна; асистент Поліщук Олена Миколаївна; асистент Сікан Ольга Миколаївна; асистент Тітомер Євгенія Володимирівна; асистент Тавлуй Олена Вікторівна; старший лаборант

Валентина Федорівна Кондратьєва; лаборант Мирошніченко Оксана Геннадіївна; лаборант Кедик Вероніка Петрівна.

Професорсько-викладацький склад кафедри кримінального права в той період зосереджував свою діяльність на наступних напрямках:

1. Мирошніченко Наталія Анатоліївна – заступник завідуючого кафедрою, к.ю.н., доцент, професор кафедри, заслужений юрист України. Тематика наукових досліджень: «Проблеми Загальної частини кримінального права та кримінально-правові проблеми боротьби з розповсюдженням наркоманії»;

2. Бондаренко Ніна Олександрівна – заступник завідуючого кафедрою, к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження «Міжнародні аспекти кримінального права»;

3. Підгородинський Вадим Миколайович – к.ю.н., доцент, директор Інституту прокуратури та слідства. Тематика наукового дослідження «Злочини проти волі, честі та гідності особи»;

4. Чугуніков Ігор Іванович – к.ю.н., доцент, декан судово-адміністративного факультету. Тематика наукового дослідження «Юридичні особи як суб'єкти кримінальних правовідносин»;

5. Хімченко Світлана Анатоліївна – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження «Кримінально-правові проблеми боротьби зі злочинами у сфері медичної діяльності»;

6. Федоров Володимир Миколайович – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження «Кримінально-правові проблеми боротьби з організованою злочинністю»;

7. Албул Сергій Володимирович – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження «Корисливо-насильницькі посягання на власність: проблеми визначення та кримінально-правової кваліфікації»;

8. Коломієць Юлія Юріївна – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження «Ідеологія та кримінальне право»;

9. Балобанова Дар'я Олександрівна – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження «Теорія криміналізації»;

10. Полянський Євген Юрійович – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження «Кримінально-правовий примус у Сполучених Штатах Америки»;

11. Горбачова Ірина Михайлівна – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження «Заходи кримінально-правового впливу: порівняльно-правовий аналіз»;

12. Гуртовенко Олег Леонтіївич – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження: «Психічне насильство за кримінальним правом України»;

13. Артеменко Ігор Анатолійович – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження: «Виявлення корупційних діянь органами внутрішніх справ та притягнення до адміністративної відповідальності за їх вчинення»;

14. Михайленко Дмитро Григорович – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження «Підстави кримінальної відповідальності за хабарництво (давання та одержання хабара)»;

15. Березовська Наталія Леонідівна – к.ю.н., доцент. Тематика наукового дослідження: «Покарання, пов'язані з виправно-трудовим впливом, що застосовується до неповнолітніх»;

16. Дмирук Михайло Михайлович – к.ю.н. Тематика наукового дослідження: «Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині»;

17. Брайловська Алла Ігорівна – к.ю.н. Тематика наукового дослідження: «Кримінально-правова кваліфікація неналежного виконання обов'язків по охороні дітей».

Викладачі кафедри кримінального права опублікували більше 20 монографій, підручників та навчальних посібників.

Матеріал підготував:

*д.ю.н., проф. кафедри кримінального права
Туляков В'ячеслав Олексійович*

2016–2023 РОКИ

3 вересня 2016 року по лютий 2023 рік кафедру очолював доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, вчений секретар Південного регіонального центру Національної академії правових наук України Стрельцов Євген Львович. З лютого 2023 року обов'язки завідувача кафедри кримінального кримінального права НУ «ОЮА» виконує доктор юридичних наук, доцент Коломієць Юлія Юріївна.

За 2016–2023 роки викладачами кафедри було захищено 5 докторських дисертацій:

– у 2018 році Михайленко Дмитро Григорович захистив дисертацію «Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право

та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий консультант – д.ю.н., професор Туляков В'ячеслав Олексійович;

– у 2020 році Коломієць Юлія Юріївна захистила дисертацію «Кримінально-правова ідеологія в юридичній доктрині та кримінальному законодавстві» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий консультант – д.ю.н., професор Стрельцов Євген Львович;

– у 2020 році Підгородинський Вадим Миколайович захистив дисертацію «Злочини проти честі та гідності особи (теоретичне порівняльно-правове дослідження)» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий консультант – д.ю.н., професор Стрельцов Євген Львович;

– у 2021 році Балобанова Дар'я Олександрівна захистила дисертацію «Динаміка кримінального права України: теоретико-прикладне дослідження» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий консультант – д.ю.н., професор Туляков В'ячеслав Олексійович;

– у 2023 році Степаненко Оксана Василівна захистила дисертацію «Теорія і практика кримінально-правової охорони особи від домашнього насильства» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий консультант – д.ю.н., професор Стрельцов Євген Львович.

Було захищено більше 10 кандидатських дисертацій:

– у 2016 році Бабиніна (Бухтіярова) Катерина Станіславовна захистила дисертацію «Кримінальне право України в православному вимірі (стан, динаміка та перспективи)» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий керівник – д.ю.н., професор Туляков В'ячеслав Олексійович;

– у 2017 році Берш Анастасія Яківна захистила дисертацію «Примусові заходи медичного характеру: правова природа та зміст» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий керівник – к.ю.н., доцент Мирошниченко Наталія Анатоліївна;

– у 2017 році Кузембаєв Олександр Сергійович захистив дисертацію «Джерела кримінально-правового регулювання в Україні:

доктринальні аспекти» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий керівник – к.ю.н., доцент Хімченко Светлана Анатоліївна;

– у 2017 році Степаненко Оксана Василівна захистила дисертацію «Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий керівник – к.ю.н., доцент Підгородинський Вадим Миколайович;

– у 2018 році Кузьмін Едуард Едуардович захистив дисертацію «Кваліфікація неміжнародних збройних конфліктів у міжнародному гуманітарному праві: зарубіжний досвід» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11: міжнародне право. Науковий керівник – д.ю.н., професор Стрельцов Євген Львович;

– у 2018 році Тимофєєва Лілія Юріївна захистила дисертацію «Гуманістична парадигма кримінального права України» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий керівник – д.ю.н., професор Туляков В'ячеслав Олексійович;

– у 2021 році Бойченко Віталій Петрович захистив дисертацію «Кримінально-правова охорона суспільної моралі в Україні: антропологічний вимір» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий керівник – д.ю.н., професор Туляков В'ячеслав Олексійович;

– у 2021 році Іванова (Кедик) Вероніка Петрівна захистила дисертацію «Універсальний та реальний принципи чинності закону України про кримінальні відповідальність у просторі» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Науковий керівник – д.ю.н., професор Стрельцов Євген Львович;

– у 2022 році Камінський Петро Валерійович захистив дисертацію «Кримінально-правова характеристика за примушування до шлюбу: порівняльно-правове дослідження» на здобуття наукового ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Науковий керівник – к.ю.н., доцент Колодін Денис Олексійович;

– у 2023 році Басалюк Наталія Василівна захистила дисертацію «Система покарань у кримінальному праві та законодавстві України» на здобуття наукового ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Науковий керівник – к.ю.н., професор Мирошніченко Наталія Анатоліївна;

– у 2023 році Сікан Ольга Миколаївна захистила дисертацію «Сім'я як об'єкт кримінально-правової охорони» на здобуття наукового ступеня доктора філософії галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право». Науковий керівник – д.ю.н., професор Туляков В'ячеслав Олексійович.

Редакція загальнонаціональної щотижневої газети «Юридичний вісник України» на початку 2023 року оголосила рейтинг найкращих своїх авторів. В надважкому 2022 році майже півтисячі різнорідних фахівців права стали дописувачами ЮВУ. У даному рейтингу експерти відібрали найбільш значущі з них та за допомогою фахових оцінок, враховуючи при цьому думки членів Редакційної Ради газети, і, що особливо важливо, читачів. Визначили п'ятдесят дві кращих публікації (відповідно до кількості тижнів у році) плюс одну – що заохочує. При тому номінаційна комісія взяла до уваги й побажання читачів про те, що має бути певне обмеження щодо участі дописувачів у рейтингу. Воно полягає в тому, що учасником рейтингу авторів не може бути особа, яка займає високу державну посаду, а також є співробітником редакції чи професійним журналістом.

Усі кращі публікації 2022 року були скомпоновані за наступними номінаціями: науковий аналіз комплексу проблемних правових питань; досконалий професійний аналіз актуальної науково-практичної проблеми; захист високих стандартів і культури юридичної діяльності; високопрофесійне коментування правових норм та інститутів; активна громадянська позиція й змістовна критика недосконалої юридичної діяльності; творчий прорив в аналітичну юриспруденцію; інформаційна насиченість і правова актуальність публікацій. Окремі номінації: 1. Наукова насиченість та практична актуальність публікації. 2. За розвиток юридичної публіцистики.

За номінацією «Науковий аналіз комплексу проблемних правових питань» був відзначений доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрНУ, Євген Львович Стрельцов, – за серію публікацій, присвячених актуальним проблемам розвитку та застосування норм охоронного права. В окремій номінації «За розвиток юридичної публіцистики» відзначені доктор юридичних наук, доцент, Юлія Юріївна Коломієць у співавторстві

з Тетяною Юрївною Коломієць, членом Національної спілки журналістів – за статтю «Ідеологічна війна пам'ятників».

18 травня 2023 року з нагоди Дня науки, відбулося нагородження переможців Всеукраїнського (національного конкурсу) наукових і навчальних видань із права, безпеки та євроінтеграції «Юридика», на якому доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Берш Анастасія Яковлівна стала переможцем, та посіла II місце в номінації «Одноосібна наукова монографія з безпеки». Урочисте нагородження відбулося в Одеському державному університеті внутрішніх справ.

28 вересня 2023 року на засіданні Президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права» були оголошені переможці Першого Конкурсу наукових робіт, присвяченого пам'яті професора В. Я. Тація. Диплом першого ступеня отримав В. О. Туляков. Диплом третього ступеня отримала О. В. Степаненко. Заохочувальні грамоти отримали Л. Ю. Тімофєєва, О. Л. Гуртовенко.

9 жовтня 2023 року доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук Тімофєєва Лілія Юрївна стала лауреатом Всеукраїнського конкурсу «Молодий правник року» у номінації «Молодий науковець» за підсумками наукової діяльності за 2021–2022 р., організованого Радою молодих юристів України. Монографія Л. Ю. Тімофєєвої «Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України» посіла 2-ге місце у конкурсі імені Святого Володимира на краще науково-правниче видання, організованому Євразійською асоціацією правничих шкіл та правників спільно з Хмельницьким університетом управління та права імені Леоніда Юзькова.

У 2023 році у видавництві «Юридична література» була надрукована монографія кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права Олександра Васильовича Ободовського на тему «Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика». Монографія присвячена військовим кримінальним правопорушенням за законодавством України. Розглянуто питання про родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень і безпосередні об'єкти правопорушень, відповідальність за які встановлена у розділі XIX Особливої частини КК України. Розкрито ознаки об'єктивної сторони складу кожного із правопорушень, передбачених у цьому розділі. Досліджені суб'єкти військових кримінальних правопорушень. Проаналізовані ознаки суб'єктивної сторони складів правопорушень, кримінальну протиправність яких визначено статтями розділу XIX Особливої частини КК України. Широко

використана актуальна судова практика. Надані рекомендації щодо того, як правильно застосовувати КК України в його чинній редакції у певній ситуації. На рукопис монографії надали позитивні рецензії: **В'ячеслав Олександрович Навроцький**, професор кафедри теорії права та прав людини Українського католицького університету, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України; **Сергій Олександрович Харитонов**, завідувач кафедри кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор; **Юлія Юріївна Коломієць**, виконуюча обов'язки завідувача кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри; **Євген Юрійович Полянський**, професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, доцент; **Анастасія Сергіївна Оцяця**, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук; **Олена Вікторівна Тавлуй**, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», кандидат юридичних наук.

У цьому ж році вийшла друком монографія кандидата юридичних наук, доцента кафедри кримінального права Бойченко Віталія на тему «Суспільна мораль та антропологія в Україні: кримінально-правовий дискурс». Автор монографії звертає увагу читачів на те, що режим реалізації кримінального права у сфері охорони суспільної моралі прямо пропорційний рівню як правової культури, так і загальної культури. Це питання набуває особливого змісту в умовах реформування сучасної правової системи України, яке спрямоване на адаптування кримінально-правових встановлень, що формувалися в інших соціальних передумовах, до сучасних соціальних умов. На рукопис монографії надали позитивні рецензії: **Меркулова Валентина Олександрівна**, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права та кримінології Одеського державного університету внутрішніх справ; **Стрельцов Євген Львович**, доктор теології професор, член-кореспондент НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України, вчений секретар Південного регіонального центру НАПрН України, професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Сьогодні кафедра кримінального права – одна з найбільших в Національному університеті «Одеська юридична академія».

Склад кафедри: д.ю.н., в.о. завідувача кафедри Коломієць Ю. Ю.; д.ю.н., доктор теології, проф. Стрельцов Є. Л.; доктор філософії, доц. Агапова К. В.; к.ю.н., доц. Абакіна-Пілявська Л. М.; к.ю.н., асистент Бабиніна К. С.; к.ю.н., доц. Берш А. Я.; к.ю.н., доц. Бойченко В. П.; к.ю.н., доц. Горбачова І. М.; к.ю.н., доц. Гуменюк В. В.; доктор філософії, асистент Камінський П. В.; к.ю.н., доц. Іванова В. П.; к.ю.н., доц. Колодін Д. О.; к.ю.н., доц. Кузьмін Е. Е.; к.ю.н., проф. Мирошніченко Н. А.; к.ю.н. доц. Ободовський О. В.; к.ю.н., доц. Оцяця А. С.; д.ю.н., проф. Полянський Є. Ю.; д.ю.н., доц. Степаненко О. В.; к.ю.н., доц. Тавлуй О. В.; д.ю.н., проф. Туляков В. О.; к.ю.н., доц. Тимофєєва Л. Ю.; к.ю.н., доц. Хильченко А. С.; к.ю.н., доц. Хімченко С. А.; к.ю.н., доц. Чугуніков І. І.; к.ю.н., доц. Шостак О. М., лаборант кафедри, ас. Павлова О. С.

На кафедрі працюють 26 викладачів, серед яких 5 докторів наук та 20 кандидатів (докторів філософії) наук. За кількістю докторів наук, які на ній працюють, кафедра займає провідне місце серед інших кафедр, які функціонують у вищих навчальних закладах. Серед членів кафедри працюють викладачі, які мають державні нагороди та почесні звання; заохочення органів виконавчої влади та місцевого самоврядування; відзнаки Міністерства освіти і науки, судових і правоохоронних органів; церковні нагороди та ін. З більш детальною інформацією про викладачів кафедри кримінального права НУ «ОЮА» ви можете ознайомитись на сторінках цього збірника. Перед кожними тезами наукових доповідей надана наукова біографія та названі наукові інтереси учасників конференції.

Матеріал підготувала:

*д.ю.н., в.о. зав. кафедри кримінального права
Коломієць Юлія Юрївна*

РОЗДІЛ 2

КОНСЕРВАТИВНІ ІДЕЇ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стрельцов Євген Львович

доктор юридичних наук, доктор теології,
професор, професор кафедри кримінального
права Національного університету
«Одеська юридична академія»,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

Наукова біографія

З лютого 2023 року завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції»; професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»; вчений секретар Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. Основні напрямки наукових досліджень лабораторії: національна безпека; міжнародне право; міжнародне гуманітарне право; кримінальне право в умовах надзвичайного правового регулювання; загальні та спеціальні проблеми кримінального права; соціологія девіантної поведінки; правові аспекти теології.

Переможець трьох найбільш престижних міжнародних наукових конкурсів: Фулбрайтського конкурсу США (1998–1999 рр.), конкурсів Німецького офісу академічних обмінів – DAAD (2001 р.) та Німецького наукового товариства ім. Макса Планка (2009 р., 2013 р., 2018 р.). Бере постійну участь у роботі міжнародних/зарубіжних проєктів. До трьох його книг передмови написали закордонні професори. Запрошується гостевим професором в університети Німеччини, США, Канади. Визнаний почесним професором Академії Гуспол (Чехія).

Член Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України

(Укази Президента України: № 584/2019 від 7.08.2019 р. та 476/2020 від 29.10.2020 р.), член Науково-консультативної ради при Голові Верховної Ради (Парламенту) України (Розпорядження Голови ВР України № 502 від 30 грудня 2021 року), експерт Національного фонду досліджень України, президент духовно-просвітницької асоціації «Освіта без кордонів», віце-президент Української кримінологічної асоціації, член Координаційного бюро з кримінального права відділення кримінально-правових наук НАПрН України, член Національної спілки журналістів України.

Є нагородити від Української держави, зокрема, є повним кавалером українського державного ордену «За заслуги» (2006, 2009, 2014), нагороджений медалями Президента України: «25 років Незалежності України» (2016) та «20 років Незалежності України (2012) та ін.

Наукові інтереси: правове забезпечення національної безпеки, міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, кримінальна політика, основні положення Загальної частини кримінального права, порівняльне кримінальне право та кримінологія, економічні кримінальні правопорушення (кримінально-правові та кримінологічні аспекти), корупція, соціологія девіантної поведінки, правові аспекти теології.

РОЗДУМИ ЩОДО РОЗВИТКУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ НАУКИ

Процеси принципового реформування української державності, які сьогодні відбуваються, потребують внесення відповідних змін у нормативно-правову базу, яка виступає у якості початку такого реформування та подальшої його регламентації. При цьому, у будь-якому суспільстві повинні бути основні, фундаментальні закони, які закріплюють основи державного устрою, права і свобод людини, модель функціонування економіки тощо. В зв'язку з цим нормативно-правова база повинна визначати та закріплювати національні інтереси та їх охорону, закріплення універсальних цінностей та ін. Це потребує вдосконалення правової системи, системи права та кожної галузі права. Однією з основних галузей, яка потребує увагу в такому процесі, виступає кримінальне право, яке поруч з «самостійною» важливістю виступає і основним підґрунтям розвитку кримінального законодавства. При цьому мова не йде про так зване обов'язкове «всебічне» реформування кримінального права. Увагу потрібно звернути, в першу чергу, на необхідність співмірного закріплення у положеннях кримінального тих суспільно небезпечних діянь, котрі вчиняються сьогодні, і вплинути на які

можливо, тільки використовуючи кримінально-правові заходи, бо саме це право виступає останнім «інструментом» захисту особи, суспільства та держави від найтяжчих суспільно небезпечних вчинків. Тому чим якісніше будуть розроблені положення кримінального права, тим точніше будуть регламентуватися кримінально-правові засади, та більш зримо будуть реалізовані його соціальні завдання. При цьому, як наголошував академік В. Я. Тацій, якість кримінального законодавства залежить не тільки від перманентних змін. Багато в чому це залежить і від необхідної сталості положень кримінально-правової теорії, яка має на українських теренах багаторічні та значні напрацювання, відмовлятися від яких, в силу зрозумілих причин, не потрібно [1, с. 6–13].

Таке непросто становище з загальним реформуванням системи українського права та кожної галузі, в тому числі і кримінального права, додатково ускладнюється процесами, які відбуваються в Україні в останні роки. В першу чергу, це критичні періоди функціонування української державності, які пов'язані з нинішнім періодом воєнного стану та періодом, пов'язаним з заходами, спрямованими на подолання нещодавньої пандемії COVID-19. Тому кримінальне право у своїх приписах повинно враховувати ці складні соціально-негативні процеси та належно відображати їх у своїх положеннях [2, с. 8–16]. При цьому, реформування кримінального права не повинно мати суб'єктивно-перманентний характер, коли кожен соціальний «негаразд» планується подолати кримінально-правовими заходами, або в таких «намаганнях» реформування дуже часто простежується особиста мотивація власного самоствердження.

Таким чином, тільки обґрунтоване кримінальне право та стабільне кримінальне законодавство є необхідною складовою для забезпечення якісного функціонування системи кримінальної юстиції, прогнозованої, на необхідному рівні сталої кримінальної політики. Ці зрозумілі міркування можливо не продовжувати, а більш зосередитися на відповідних зусиллях наукової спільноти у цьому напрямку. При цьому потрібно враховувати, що в основі такої діяльності знаходиться процес наукового мислення, яке повинно бути спрямоване на пізнання глибинної сутності реального світу, максимальної об'єктивності в оцінці соціальних процесів, які відбуваються, та відповідати критеріям об'єктивності, системності та доказовості (мати необхідну аргументацію).

Необхідно звернути увагу на одну важливу, якщо не основну, складову, яка існує у процесах розвитку кримінального права – це людина-фахівець, в нашому випадку – особа, яка здійснює наукову

діяльність. Хоча в останні час в ці та інші суто «людські» процеси все ширше «втручається» штучний інтелект, найменування, яке, доречи, визнано «головним словом» 2023 року [3], але саме від людини, її, образно кажучи, можливостей залежить сучасний розвиток кримінального права. Розробка проекту законодавчого акту, обґрунтування його, приймання його офіційно, застосування його в суспільному житті і багато інших обставин будь якої реалізації конкретного законодавчого акту залежить від конкретної людини (відповідної групи), його особливостей, його відповідальності, тим більш, що він працює з кримінально-правовою матерією.

Отже, роль кримінально-правової науки в сучасний період дуже важлива [4]. Перед нею стоїть низка суттєвих задач, з яких потрібно виділити, в першу чергу, більш прагматичні, ніж ідеалістичні. Зрозуміло, що є загальні та локальні задачі. Таких задач достатньо, тому зупинимось тільки на найбільш, з нашої точки зору, необхідних саме сьогодні. В загальному плані на сучасному етапі актуальними можливо визнати: визначення сутності та інших обов'язкових ознак тих суспільно небезпечних діянь, які можуть бути криміналізовані (включаючи безпосередню криміналізацію та пеналізацію) у різних формах; вивчення наявності та впливу поширення сукупності детермінант, які «породжують» і суспільно небезпечні діяння, і кримінально-протиправні посягання, причому як в загальному сенсі, так і на рівні видових угруповань, поширення таких детермінант; подальший аналіз моніторингу проявів кримінально-протиправних посягань та ефективності кримінально-правових заходів на національному на міжнародному рівнях; виявлення у чинному законодавстві недотримання системних зв'язків, наявності прогалин та протиріч, що не тільки сприяють вчиненню нових таких діянь, а й порушують важливий принцип «невідворотності відповідальності» та ін. Потребує, на нашу думку, окремого дослідження вивчення ознак особи, яка вчиняє такі дії, особливо, коли така особа має ознаки, що впливають на її правовий статус. При цьому, потрібно враховувати, що з деяких видів кримінально-протиправних посягань, наприклад, в сфері економіки або екології, необхідно проводити чітко (по можливості) розмежування між кримінально-правовим регламентуванням та регламентуванням, що здійснюють інші галузі права, які мають регулюючий характер. В свою чергу, це не виключає застосування при проведенні таких досліджень результатів інших суспільних наук, зокрема, філософії, економіки, історії, соціології, політології та ін. Такий міждисциплінарний підхід дозволить забезпечити більш якісну протидію

всій сукупності кримінально правових посягань та/або їх окремим видам. При цьому потрібно враховувати, що динаміка законодавчих змін може мати оперативний характер, але вона не може мати характер «обвальних» змін, бо це не тільки не сприяє якісному правовому регламентуванню, а й порушує весь механізм кримінально-правового регулювання.

У цілому, незважаючи на свою так би мовити «первісність», це дуже важливий етап, бо неповний т/або неточний моніторинг таких, певною мірою основних, закономірностей приводить (може привести) не тільки до певної неефективності рівня наукових досліджень, а й до зниження, а, можливо, і втрати необхідної якості законодавчих положень, які повинні офіційно регламентувати протидію кримінально протиправним посяганням, практики застосування такого законодавства.

У продовження такої діяльності потрібно відмітити, що її метою виступає не тільки «необхідність» постійного удосконалення доктринального фундаменту протидію кримінально протиправним посяганням, а й постійне виявлення та вивчення нових форм суспільно небезпечних діянь для визначення нових форм суспільно небезпечних діянь (у разі необхідності), вироблення заходів кримінальної відповідальності та їх запобіганню. Причому, пам'ятаючи висловлену вище думку, робити і це потрібно, спираючись на національну наукову спадщину і сучасні розробки. Звичайно, такі дослідження потрібно об'єктивно інтегрувати з міжнародними та зарубіжними напрацюваннями.

Визначаючи такі задачі, необхідно підкреслити, що вони мають певний «збіг» в теорії і практиці та представляють собою, так би мовити, достатньо об'ємний процес, який включає в себе багато складових, які можуть бути в загальному плані визначені, як кримінально-правове регулювання. В той же час, є і певні відмінності. Наприклад, якщо для науки це починається з початком проведення відповідного дослідження, вироблення наукових (доктринальних) положень, то у практичній діяльності все починається з моменту легалізації можливостей застосовувати від імені держави примусові правові заходи – прийняття відповідного законодавчого акту.

Якщо детальніше звернутися до наукової складової, то потрібно вважати її кінцевим результатом вироблення певної наукової доктрини, тобто вироблення відповідного вчення, теорії, інтелектуального джерела права, образно кажучи, «формули» (її «частини»), яке «розкриває» сутність суспільно небезпечного діяння (явища) та пропонує відповідні правові засоби та заходи впливу на нього.

Це, в свою чергу, особливо з використанням міжнародного та зарубіжного досвіду, дасть змогу, що може бути корисним, представити більш широкий варіант такої «формули» для її поступового подальшого професійного обговорення. Взагалі наукові дослідження, поза залежності від їх рівня, повинні мати достатньо постійний характер, бо негативні явища в суспільстві, та/або такі події, та/або окремі вчинки мають, на жаль, достатню постійність.

Безумовно, тут є певні складнощі, які потребують свого попереднього обговорення та/або узгодження. Наприклад, в останній час, коли пропонуються шляхи щодо розробки основних теоретичних кримінально-правових положень та нових законодавчих актів, використовується низка понять для визначення цього. Наприклад, розвиток, реформування, удосконалення, внесення змін та ін. В загальному плані, їх вірогідно, можливо, розглядати як синоніми, але у своєму змістовному плані, особливо відносно законодавства, кожне з таких понять повинно мати своє, чітко визначення тлумачення.

По-друге, доктринальні положення, на першому рівні, а потім і відповідні законодавчі положення, повинні буди узгоджені і на міжнародному рівні. Це може мати різні форми, але такі «узгодження», безумовно, з урахуванням національного кримінально-правового «суверенітету», повинні тлумачити (розкривати) однакові (схожі) поняття для надання необхідної єдності при застосуванні, особливо, однакових або схожих у визначеннях понять та положень.

Важлива обставина пов'язана з застосуванням первісних доктринальних положень, а потім законодавчих приписів на практиці. Це, якщо казати про завдання науки, вироблення таких пропозицій повинно бути, звичайно, змістовним але, поруч з тим, образно кажучи, «простим» та «зрозумілим» у викладенні, що б від самого початку не створювали додаткових, часто штучних складнощів при застосуванні, тим більше нового законодавства, що саме по собі складно з самого початку. Це підкреслює, що будь яка наука, в тому числі і правова, втрачає усякий сенс, якщо не має свого предметного втілення на практиці.

Потрібно враховувати, що наукові дослідження можуть бути різними за своїм рівнем, починаючи від комплексних наукових досліджень низки фахівців до первісних спроб проводити такі дослідження на початковому професійно-правовому рівні. Так, не потрібно вважати, що на цьому, первісному, рівні можливо зробити певне кримінально-правове «відкриття», але відчуті

«смак» наукової роботи, набути певних навичок його проведення цілком можливо.

У цілому, правова, в тому числі і кримінально-правова наука, має свій предмет, дослідження якого є необхідною для вирішення низки задач, які необхідні для нормального, безпечного існування сучасного суспільства.

Список використаних джерел

1. Тацій В. Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Х. : Право, 2012. 632 с. С. 6–13.
2. Стрельцов Є. Л. Кримінальне право в умовах надзвичайного стану. *Завдання кримінального права в умовах надзвичайного стану* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-річчю утворення Національного університету «Одеська юридична академія». 9 грудня 2022 року. Укладачі: Є. Л. Стрельцов, В. П. Кедік. Відп. редактор Є. Л. Стрельцов. Одеса: ПРЦ НАПрН України, НУ «ОЮА», 09.12.2022, 212 с.
3. Сердюк Катерина. Здійснило революцію: оголосили головне слово 2023 року. URL: <https://tsn.ua/svit/zdiysnilo-revoluciyu-ogolosili-golovne-slovo-2023-roku-2441806.html>. До цього потрібно додати, що 30 жовтня 2023 року «Білий дім» оприлюднив Наказ, в якому закріплена можливість припинення зловживань новими формами таких технологій. URL: https://tsn.ua/nauka_it/priborkati-chatgpt-krayini-zahodu-virishuyut-hto-kontrolyuvatime-rozvitok-shtuchnogo-intelektu-2440831.html. Взагалі «хрещенні батьки» штучного інтелекту остерігаються, що він може вийти з-під контролю, тому пропонують покласти відповідальність за шкоду від нього на компанії-розробників. URL: https://tsn.ua/nauka_it/hrescheni-batki-shtuchnogo-intelektu-osterigayutsya-scho-vin-mozhe-viyti-z-pid-kontrolyu-2436061.html
4. Баулін Ю., Тацій В. Завдання вітчизняної кримінально-правової науки в умовах реформування кримінального законодавства України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/27/baulin-yu-tatsij-v-zavdannya-vitchyznyanoi-kryminalno-pravovoyi-nauky.pdf>

Ключові слова: кримінальне право, кримінально-правова наука, кримінально-про-типне посягання, кримінальне правопорушення.

Key words: criminal law, criminal law science, criminal offense.

Мирошниченко Наталія Анатоліївна

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
заслужений юрист України

Наукова біографія

З 1974 року працювала асистентом, старшим викладачем кафедри кримінального права, процесу та криміналістики юридичного факультету ОДУ ім. І. І. Мечникова.

У 1984 році захистила кандидатську дисертацію в ХЮІ під керівництвом професора В. В. Сташиса. Маю науковий ступень кандидата юридичних наук і вчене звання доцента. Після захисту дисертації, продовжила працювати на кафедрі в якості доцента.

З 1997 року працювала в Одеській юридичній академії, яка згодом стала Національним університетом «ОЮА», – доцентом кафедри кримінального права; з 2005 року – професором кафедри, а також деканом прокурорсько-слідчого факультету, директором інституту Прокуратури та слідства.

З 2009 року працюю професором кафедри кримінального права. Є членом Вченої Ради НУ «ОЮА», багато років була членом Методичної Ради НУ «ОЮА».

Викладаю Загальну частину Кримінального права України на факультеті прокуратури і слідства; раніше додатково викладала різні спецкурси. Під моїм керівництвом захистили дисертації 13 аспірантів і здобувачів.

Наукові інтереси: актуальні питання Загальної частини кримінального права України, а саме – проблеми кримінальних правопорушень, їх видів, підстави кримінальної відповідальності, проблеми вини, співучасті, відповідальність неповнолітніх, види покарань та інші заходи кримінально-правового впливу. А також – проблеми кримінально – правової боротьби з розповсюдженням наркоманії. Маю біля 150 публікацій. Серед них: монографія у співавторстві з Музикою А. А. «Кримінально-правова боротьба з наркоманією», 5 колективних кафедральних монографій, навчальні посібники

у співавторстві з А. В. Козаченко «Кримінально-правова боротьба з розповсюдженням наркоманії» (два видання), колективні навчальні та навчально-методичні посібники з членами кафедри, тексти лекцій, наукові статті (в тому числі – дві у скопусі), тези конференцій та інше.

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ У ЗВ'ЯЗКУ З РОЗРОБКОЮ ПРОЄКТУ НОВОГО КК УКРАЇНИ

Закони про кримінальну відповідальність систематизовані в Кримінальному кодексі України (далі КК) та поділяються на Загальну та Особливу частини [1]. Тільки закон про кримінальну відповідальність має значення нормативно-правового акта, що визначає яке суспільне небезпечне діяння визнається кримінальним правопорушенням і які покарання можуть бути застосовані за його вчинення.

Абсолютна більшість норм Особливої частини КК встановлює кримінальну відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень (проступки і злочини). В кримінально-правових нормах чітко визначена їх структура, а саме – диспозиція і санкція. В диспозиціях визначається саме суспільне небезпечне діяння. Диспозиції можуть бути прості, описові, відсилочні, бланкетні та змішані. В санкціях зазначені види і розміри покарань за діяння, що визначені у диспозиціях. Санкції в КК – відносно визначені або альтернативні. У визначеній санкції вказується один основний вид покарання, а в альтернативній – декілька видів основних покарань, також в них можуть бути вказані і додаткові види покарань. Санкції статей Особливої частини КК повинні відповідати системі та видам покарань які закріплені в Загальній частині КК України.

Така структура норм відповідає загальному визначенню норми в теорії права. Тому вважаю не доречним відмовлятися від санкцій в статтях Особливої частини КК. Проект КК пропанує вилучити з норм статей Особливої частини КК санкції [2] та розмістити їх у виді типових санкцій в Загальній частині КК. На мій погляд, така новела не зручна для правозастосування і може створити лише плутанину у застосуванні кримінального закону. Кожного разу необхідно буде звертатися до категорій кримінальних правопорушень і типових санкцій, які не завжди відповідають суспільній небезпечності діянь. Крім того, треба враховувати особу правопорушника, обставини що обтяжують або пом'якшують покарання.

Друга проблема, з якою я не можу погодитися. Автори проекту КК пропанують виключити таку ознаку кримінального правопорушення як суспільна небезпечність діяння [2]. Суспільна небезпечність є обов'язковою ознакою кримінальних правопорушень. Ця матеріальна ознака означає, що діяння заподіює шкоду суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, або погрожує їм заподіянням такої шкоди.

Соціально-економічні процеси змінюються, деякі діяння втрачають свою суспільну небезпечність (відбувається декриміналізація), а інші діяння – навпаки, можуть бути криміналізовані. Суспільна небезпечність надає можливість класифікувати кримінальні правопорушення за ступенем їх тяжкості на кримінальні проступки і злочини. Злочини в свою чергу поділяються на нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі теж за ступенем їх тяжкості. Крім того, суспільна небезпечність надає можливість відрізнити кримінальне правопорушення від малозначності діяння, а також відмежувати кримінальні правопорушення від інших видів правопорушень (дисциплінарних, адміністративних та інших). Суспільна небезпечність також є однією з загальних засад індивідуалізації кримінальній відповідальності та покарання. Кримінальна протиправність є похідною ознакою від суспільної небезпечності діяння. Визнання певного діяння протиправним являє собою офіційне визнання діяння суспільно небезпечним з боку держави. Тобто кримінальна протиправність є юридичним відображенням в кримінальному законі суспільної небезпечності діяння. Класифікація кримінальних правопорушень за ступенем суспільної небезпечності має суттєве значення і для формування окремих інститутів кримінального права.

Вважаю за необхідне, якщо все ж таки буде прийнятий новий КК України, зробити деякі пропозиції щодо до його нової редакції, або внести зміни в діючий КК:

У розділі 4 Загальної частини КК, поряд з поняттям осудності та обмеженої осудності, треба передбачити ще вікову і спеціальну осудність, які впливають на індивідуалізацію відповідальності та покарання.

Розділ 5 Загальної частини КК «Вина та її форми» доцільно назвати в новому КК «Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення» і доповнити наступними новелами.

Перша теза пов'язана з поняттям вини у кримінальному законі. Діюче кримінальне законодавство закріплює дві форми вини (умисел і необережність) та їх види [1]. Вважаю за необхідне, поряд із прямим і непрямым умислом, визначити в КК додаткові види

умислу, а саме: конкретизований (визначений), неконкретизований (невизначений) та альтернативний. А також: заздалегідь обдуманий, раптово виниклий і його різновид – афектований [5]. Це надасть можливість точніше кваліфікувати умисні правопорушення.

Крім того, вважаю за необхідне визначити поняття казусу (невинне спричинення шкоди), що зверне увагу на відмінність протиправній небалості від невинного спричинення шкоди. Далі, необхідно визначити подвійну(змішану, складну) вину, така складна вина часто впливає на кваліфікацію та надає можливість розмежувати окремі види кримінальних правопорушень [3]. Це можливо продемонструвати на прикладі розмежування умисного, необережного убивств та умисного тяжкого тілесного ушкодження, що спричинило смерть потерпілого. А також доречно визначити в кримінальному законі юридичну і фактичну помилки, які також впливають на кваліфікацію кримінальних правопорушень.

У розділі про співучасть у кримінальному правопорушенні, необхідно відокремити в самостійну статтю причетність та визначити її види [3].

Потребує уточнення ч. 2 ст. 97 КК України відносно осіб, які не досягли віку кримінальної відповідальності, але вчинили суспільно небезпечне діяння. По-перше, треба вказати мінімальний вік (11 років), з якого можливе застосування примусових заходів виховного характеру, а по-друге – уточнити, які наслідки можуть настати при ухиленні від застосування цих заходів для цієї категорії малолітніх правопорушників. Примусові заходи виховного характеру, що можуть бути застосовані до малолітніх у віці від 11 до 14 років, повинні відрізнятися від примусових заходів виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх у віці від 16 до 18 років при звільненні їх від кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 97 КК) і при звільненні цієї категорії осіб від покарання (ст. 105 КК).

Необхідно звернути увагу на співвідношення санкцій статей Особливої частини КК і типових санкцій у Загальній частині КК. Особливу увагу треба приділити покаранням, які можуть бути застосовані до неповнолітніх правопорушників. До неповнолітніх, які вже працюють, на мій погляд, можливе застосування виправних робіт з 15 річного віку. Громадські роботи також можуть бути застосовані до неповнолітніх правопорушників з 15 річного віку [4, с. 45–60]. З 16 років може бути застосований такий вид покарання як обмеження волі. Відносно такого додаткового покарання, як позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, до неповнолітніх може бути застосоване лише

позбавлення права займатися певною діяльністю, тому що вони за віком ще не можуть займати певних посад.

Примусові заходи медичного характеру та спеціальна конфіскація не можуть знаходитися в одному розділі Загальної частини КК, тому що правова природа цих інститутів суттєво відрізняється.

Не можу погодитися з останніми новелами, такими як віднесення до видів покарань «пробаційного нагляду» (Закон № 9185 від 23.08.23 року). Це не покарання, скоріше за все це інший захід кримінально-правового впливу. Особа, до якої буде застосований такий нагляд, ночує у виправному центрі, а вдень може виходити звідти і працювати. Притому, звертається увага, що такий захід може бути застосований до осіб, які вчинили домашнє насильство, погрози вбивством, експлуатацію дітей. Ця категорія осіб, на мій погляд, повинна бути ізольована не тільки вночі, але і вдень, щоб не було контактів з потерпілими від цих кримінальних правопорушень.

Категорично проти легалізації «легких» наркотиків (дивись проект закону № 7457) і вільного володіння зброєю. Ці послаблення можуть надати поштовх до зростання злочинності. Особливо під час воєнного стану, багато осіб перебувають у збудженому стані, деякі мають певні психічні вади, травмовані, вони не завжди можуть контролювати свої вчинки, тому недоречно надавати їм можливість вільно вживати наркотики і володіти зброєю. Повинен бути жорсткий контроль за вживанням наркотиків лише за медичними показниками і під контролем лікаря.

Викладені пропозиції та зауваження, на мій погляд, будуть направлені на удосконалення кримінального законодавства України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Проект нового КК України – на сайті «Новий Кримінальний Кодекс». URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
3. Мирошніченко Н. А., Стрельцов Е. Л. Підстава кримінальної відповідальності потребує законодавчого закріплення. *Право України*. 2020. № 2. С. 151–163.
4. Мирошніченко Н. А. Роздуми щодо нової редакції КК України. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21 трав. 2021 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 146–149.

5. Мирошниченко Н. А. Проблеми вини в кримінальному праві та законодавстві України. Сучасне кримінальне право України: наукові нариси : монографія / за ред. Н. А. Мирошниченко, Є. Л. Стрельцова; передмова С. В. Ківалова. Одеса : Юридична література, 2017. 488 с. (С. 45–60).

Ключові слова: кримінальні правопорушення, кримінальна відповідальність неповнолітніх, види умислу, причетність, покарання.

Key words: criminal offenses, criminal liability of minors, types of intent, involvement, punishment.

Хімченко Світлана Анатоліївна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

З 1969 по 1975 роки навчалася на юридичному факультеті ОДУ ім. І. І. Мечникова. В 1985 році вступила до аспірантури кафедри кримінального права ОДУ ім. І. І. Мечникова, яку закінчила в 1988 році, а в 1989 році успішно захистила кандидатську дисертацію на тему «Відповідальність за злочини, пов'язані зі здійсненням медичної діяльності». З 1988 році працювала на кафедрі кримінального права в ОДУ ім. І. І. Мечникова, а з грудня 1997 року – викладачем на кафедрі кримінального права Одеської державної юридичної академії, працюю і по цей час (в Національному університеті «Одеська юридична академія»). В 1990 році рішенням Атестаційної комісії присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права.

Наукові інтереси: кримінально-правові проблеми протидії посяганням проти життя та здоров'я людини, злочинам в сфері медичної діяльності.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗНАЧЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ПОМИЛКИ

В медичній практиці можливі помилки, які залежать від ряду суб'єктивних та об'єктивних факторів. На даний час трактування лікарської помилки все ще не має усталеного загальноприйнятого визначення, що в першу чергу пов'язано з різним тлумаченням цього терміну серед лікарів та юристів.

Серед юристів немає єдності з цього питання. Наприклад, В. О. Глушков пропонував медичну помилку включити до списку обставин, що виключають злочинність діяння [1, с. 90]. Особливості медичної діяльності, заснованої на взаємній довірі пацієнта та лікаря, привели деяких авторів до думки, що лікарі взагалі

не повинні притягуватись до відповідальності за несприятливі результати лікування, в тому числі пов'язані з різними професійними помилками в процесі надання медичної допомоги. Н. А. Амосов пропонував «довіряти совісті лікаря, оскільки ніякі юридичні закони не можуть її замінити».

Висловлено також думку, що лікарська помилка з точки зору права – це невинувате заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта в зв'язку з проведенням лікувальних, діагностичних та профілактичних заходів. Відсутність вини «заподіювача шкоди» призводить до відсутності складу кримінального правопорушення, і лікар в таких випадках звільняється від кримінальної відповідальності [2, с. 72]. На думку інших вчених, медична помилка кваліфікується як «некарана добросовісна помилка за відсутності недбалості та халатності» [3, с. 87]. Інша точка зору полягає в тому, що у юридичному змісті під лікарською помилкою розуміється протиправна винна дія медичного працівника, що спричинила заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта або випадкове невинне заподіяння шкоди, або обставина, що пом'якшує відповідальність, а отже лікарська помилка припускає недотримання або неповне дотримання встановлених вимог при проведенні медичних процедур в силу об'єктивних або суб'єктивних причин. Дана помилка становить собою дію або бездіяльність медичних працівників, що кваліфікується як протиправна або така, яка не відповідає нормам професійної етики [4, с. 140].

Слід звернути увагу, що в деяких випадках пропонується лікарську помилку вважати дефектом надання медичної допомоги, пов'язаним з неправильними діями медичного персоналу, що характеризується добросовісною помилкою за відсутності ознак умисного або необережного злочину. Таким чином, лікарська помилка виникає при добросовісному ставленні медика до своїх обов'язків, коли немає причин підозрювати наявність ознак складу кримінального правопорушення. В основі помилок можуть знаходитись як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. До об'єктивних факторів пропонується відносити відсутність належних умов надання медичної допомоги; недосконалість існуючих способів лікування захворювань; важкість стану хворого тощо. До суб'єктивних причин: недостатній досвід медичного працівника; недостатній огляд хворого; неправильна інтерпретація лабораторних та інструментальних досліджень; недо врахування або переоцінка результатів консультацій інших спеціалістів тощо.

Що стосується помилок, пов'язаних з відсутністю або недостатністю теоретичних знань медичного працівника, то слід відзначити, що кожний медичний працівник повинен в повному обсязі володіти

усіма необхідними знаннями, що відповідають його професійній кваліфікації та визначаються станом медичної науки на сучасному етапі і відповідними кваліфікаційними вимогами, затвердженими Міністерством охорони здоров'я України. Посилання особи на незнання або недостатнє знання симптоматики і особливостей протікання хвороби, а також правил проведення медичного заходу, на недостатню кваліфікацію повинні оцінюватись виходячи з обсягу об'єктивної компетенції, зумовленої отриманою освітою, спеціалізацією та категорією, тобто обсягу знань та навиків, якими повинен володіти лікар (чи інший медичний працівник) з подібним рівнем підготовки. Правильно відзначив М. С. Грінберг, що професіоналізм повинен проявлятися в межах компетентності по «горизонталі» та «вертикалі». Наприклад, в горизонтальному зрізі лікар-хірург зобов'язаний знати певний розділ хірургії (кардіохірургія, абдомінальна, нейрохірургія тощо), суміжні з нею розділи медицини (травматологія, анестезіологія, дитяча хірургія тощо). У вертикальному зрізі межі компетентності неоднакові, оскільки можливості лікаря-початківця і лікаря вищої кваліфікації, лікаря та фельдшера або медсестри різні. Там і тоді, де і коли особа не засвоїла знання, яке вона повинна була і мала можливість засвоїти, вона несе відповідальність за незнання (неосвіченість). Дипломований спеціаліст не може посилається на відсутність тих чи інших теоретичних знань, інформації. Якщо ж лікар відчуває сумнів в постановці діагнозу або виборі методу лікування, то відповідно до медичних правил він повинен звернутись до більш досвідченого спеціаліста. Він повинен утриматись від лікування через свою некомпетентність, а якщо він цим зневажив, чим спричинив передбачені ст. 140 КК України наслідки, то підлягає кримінальній відповідальності за цією статтею. Таким чином, лікарська помилка, викликана відсутністю необхідних теоретичних знань, повинна бути кримінально караною.

Так само кримінально караною повинна бути неправильна інтерпретація лабораторних та інструментальних досліджень. Проте слід враховувати й той факт, що часто лікарська помилка – результат невірних лабораторних даних. За словами віце-президента Всеукраїнської ради захисту прав та безпеки пацієнтів В. Сердюка, результати дослідження точності кращих українських лабораторій показали, що кожен п'ятий аналіз невірний. Як відзначив експерт, вся справа в тому, що лабораторії не несуть відповідальності за те, що потім сталося з пацієнтом, якому призначили через невірні результати аналізу неправильне лікування. Адже раніше лабораторії були частиною поліклініки або лікарні і за невірний результат лаборант

відповідав перед головним лікарем. А зараз дуже багато приватних лабораторій, відповідальних тільки за прибуток.

Отже, медичний працівник підлягає кримінальній відповідальності за неналежне виконання своїх професійних обов'язків (лікарську помилку), якщо:

1) ним не були дотримані встановлені вимоги щодо надання медичної допомоги. Оскільки диспозиції статей КК України, в яких йде мова про кримінальні правопорушення в сфері медичної діяльності, як правило, мають бланкетний характер, у кожному конкретному випадку має встановлюватися, які саме професійні обов'язки покладались на винну особу і які з цих обов'язків не виконані взагалі або виконані неналежним чином, а також вимоги яких конкретно нормативних актів (законів, наказів, інструкцій, правил, вказівок тощо) порушено винним. При цьому необхідно враховувати, що встановлення діагнозу та вибір конкретного способу і методу лікування залежать від багатьох чинників, зокрема індивідуальних особливостей організму хворого, досягнень медичної науки і досвіду лікувальної діяльності, а тому не можуть бути заздалегідь і повністю регламентовані нормативними актами у сфері охорони здоров'я [5, с. 330];

2) винний передбачав шкідливі наслідки своїх дій, проте розраховував на їх ненастання, або не передбачав таких наслідків, хоча в силу своєї кваліфікації міг і повинен був їх передбачити;

3) такі дії винного послужили необхідною причиною настання смерті хворого або заподіяння істотної шкоди його здоров'ю чи настанню інших тяжких наслідків.

Медичний працівник не підлягає відповідальності за заподіяння шкоди здоров'ю чи життю пацієнта лише в тому випадку, коли він добросовісно належним чином виконує свої професійні обов'язки. В правовому аспекті добросовісно діє суб'єкт, який проявляє той ступінь турботи та обачності, яка від нього вимагається за характером виконуваної діяльності, зокрема при виконанні професійних обов'язків, що дозволяє виключити можливі та мінімізувати неминучі ризики від неї для здоров'я пацієнта.

На сьогодні багато явищ, пов'язаних зі здоров'ям та хворобами, є непізнаними медициною. Лікар може відповідати за свої дії чи бездіяльність, але не за недосконалість медицини як такої. Тому при наданні медичної допомоги не виключена можливість випадку (казусу), за якого діяння слід вважати вчиненим невинувато, тому що особа не усвідомлювала і за обставинами справи не могла усвідомлювати суспільної небезпечності своїх дій (бездіяльності)

або не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків і за обставинами справи не повинна була або не могла їх передбачати.

Список використаних джерел

1. Глушков В. О. Проблеми вдосконалення кримінального законодавства України щодо відповідальності за злочини у сфері медичного обслуговування населення. Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи. К., 2004. С. 90–93.
2. Фесенко Є. В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики). К. : Істина, 2001. 192 с.
3. Лизогуб Я. Проблеми кримінальної відповідальності за неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України). *Право України*. 2005. № 4. С. 85–88.
4. Зелінський А. М. До питання про поняття «пацієнт». *Університетські наукові записки*. 2006. № 2. С. 139–143.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України від 5 квітня 2001 року / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : А.С.К., 2002. 1104 с.

Ключові слова: лікарська помилка, злочинна недбалість, казус, медичний працівник, ризик.

Key words: medical mistake, criminal negligence, incident, medical worker, risk.

Аленін Юрій Павлович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
заслужений юрист України,
член-кореспондент Національної академії
правових наук України
[https://scholar.google.com.ua/
citations?user=un5-RdQAAAAJ&hl=uk&oi=ao](https://scholar.google.com.ua/citations?user=un5-RdQAAAAJ&hl=uk&oi=ao)

Наукова біографія

У 1973 р. закінчив Одеський державний університет імені І. І. Мечникова (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова) за спеціальністю «юрист-правознавець». У 1972–1977 рр. – стажист, потім слідчий прокуратури Ленінського району м. Одеси, у 1977 р. – прокурор слідчого управління прокуратури Одеської області. З 1977 р. по 1997 р. працював в Одеському державному університеті імені І. І. Мечникова (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), пройшовши шлях від асистента, старшого викладача до доцента кафедри криміналістики (нині – кафедра кримінального процесу та криміналістики). З 1997 р. по 2016 р. – завідувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія». З 2016 р. – професор кафедри цього університету.

У 1984 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Розслідування в проблемних ситуаціях, які виникають в справах про розкрадання рибопродуктів» (спеціальність 12.00.09), у 1997 р. – дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Теоретичні та практичні основи виявлення та розслідування осередків злочинів» (спеціальність 12.00.09). Науковий ступінь доктора юридичних наук присуджено у 1997 р., вчене звання професора присвоєно у 2001 р. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2013 р.

Наукові інтереси пов'язані з вивченням процесуальних та криміналістичних аспектів проведення слідчих (розшукових) дій, початку кримінального провадження та заходів забезпечення кримінального провадження.

Волошина Владлена Костянтинівна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»
[https://scholar.google.ru/
citations?user=QNizSPkAAAAJ&hl=ru](https://scholar.google.ru/citations?user=QNizSPkAAAAJ&hl=ru)

Наукова біографія

15 жовтня 2003 року поступила до аспірантури на кафедру кримінального процесу Одеської національної юридичної академії. 26 лютого 2010 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 на тему: «Реалізація галузевих та специфічних принципів у стадії досудового розслідування». 28 березня 2013 р. Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального процесу.

Наукові інтереси пов'язані з дослідженням актуальних питань визначення поняття, системи принципів кримінального провадження, особливості реалізації принципів кримінального провадження на окремих стадіях кримінального процесу.

**ЗВ'ЯЗОК КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ
З КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ**

Кримінальний процес як вид державної діяльності, галузь права (система правових норм), як наука і навчальна дисципліна тісно пов'язаний і взаємодіє з іншими галузями права, видами державної діяльності, науками й навчальними дисциплінами.

Насамперед кримінальний процес поєднується з конституційним правом. Зокрема, в Конституції України закріплені основні засади судочинства (ст. 129). Існує взаємозв'язок кримінального процесуального права та міжнародного права. Яскравим прикладом такого зв'язку є здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

Кримінальне процесуальне право та кримінальний процес, як вид діяльності, пов'язані з реалізацією законодавства «Про

судоустрій та статус суддів», а також із законодавством «Про прокуратуру», «Адвокатуру та адвокатську діяльність», оскільки вони встановлюють основні принципи організації і діяльності суду, прокуратури, органів досудового розслідування, адвокатури під час розслідування і судового розгляду кримінальних проваджень.

Важливе значення для кримінального процесу має законодавство «Про оперативно-розшукову діяльність», завданням якої є, зокрема, пошук і фіксація в інтересах кримінального судочинства фактичних даних про протиправну діяльність окремих осіб і груп. Матеріали оперативно-розшукової діяльності використовуються як приводи й підстави для початку досудового розслідування або проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, отримання фактичних даних, які можуть бути доказами в кримінальному провадженні. Процесуальна діяльність оперативних підрозділів регламентована як КПК, так Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність».

Кримінальний процес пов'язаний також із законодавством про виконання покарань. Це зумовлено перед усім тим, що вид і міра покарання, вид виправної установи визначаються вироком суду, із моменту звернення обвинувального вироку до виконання покарань починають діяти норми вказаного законодавства.

Слід відзначити, що кримінальне процесуальне право пов'язане також із цивільним правом. Підставою для такого висновку є існування спільних інститутів відшкодування (компенсацій) шкоди потерпілому та іншим особам, завданого злочином шляхом розгляду заявленого цивільного позову в кримінальному провадженні.

Проте найбільш тісним є зв'язок кримінального процесуального права та кримінального права. Обидві ці галузі мають своїм завданням боротися зі злочинністю, забезпечувати охорону прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобіганню кримінальним правопорушенням (ст. 1 КК, ст. 2 КПК), тобто ці завдання є спільними, маючи при цьому загальну кінцеву мету. Кримінальне право забороняє під загрозою кримінального покарання певні вчинки, встановлює загальні умови настання кримінальної відповідальності, відзначає діяння, які визнаються злочинними, види і розміри покарань. Кримінальне процесуальне право забезпечує застосування норм кримінального права, тобто, норми останнього приводяться в дію і застосовуються органами досудового розслідування, прокурорами

й судами до осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, тільки у межах кримінального процесу. Інакше кажучи, без кримінального процесу кримінальне право було б нежиттєздатним, залишалося нездійсненим в кожному конкретному випадку. В свою чергу, кримінальний процес був би безпредметним без кримінального права.

На тісний зв'язок вказаних галузей права вказують не лише наявність загальних завдань, мети, принципів, а й існування деяких спільних правових інститутів. Наприклад, основні питання предмета доказування (обставини, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні – ст. 91 КПК) у кримінальному провадженні визначаються складом того чи іншого кримінального правопорушення, сформульованому у кримінальному праві.

Таким чином, кримінальне процесуальне право служить засобом встановлення та конкретизації кримінально-правових відносин. Разом з тим реалізація кримінально-правових норм – не єдине завдання кримінального процесуального права, оскільки воно покликане ще й забезпечити захист особи від необґрунтованого обвинувачення та засудження, а в разі настання таких випадків – забезпечити їй реабілітацію, звільнення від кримінальної відповідальності з різних підстав тощо.

Кримінальне правопорушення може мати місце лише тоді, коли було вчинено або готувався вчинок, передбачений кримінальним правом. Там же немає кримінального правопорушення, кримінальне провадження не повинно здійснюватися.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальний процес, кримінальне правопорушення.

Key words: criminal law, criminal process, criminal offense.

Чугуніков Ігор Іванович

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

З 1990 року займаюся науковою та викладацькою діяльністю. У 2001 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Правовідносини і форми їх реалізації в кримінальному праві України».

Наукові інтереси пов'язані з дослідженням кримінально-правових відносин, об'єкту та суб'єкту кримінальних правопорушень, проблем кваліфікації суспільно небезпечних посягань на особу.

СИСТЕМАТИЧНІСТЬ ЯК ОЗНАКА СКЛАДУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Аналіз вітчизняного кримінального законодавства, у тому числі і в історичній ретроспективі, дозволяє укласти, що йому відомі три види систематичності: 1) систематичність, як різновид так званої «чистої» повторності, що мала місце у разі вчинення винним трьох або більше юридично тотожних кримінально-караних діянь. Така систематичність використовувалася законодавцем виключно як кваліфікуюча ознака і передбачалася у межах кваліфікованих складів відповідних правопорушень, не впливаючи, при цьому на визначення ознак їх основних складів, що є цілком природним, оскільки спочатку треба встановити ознаки кримінально протиправного діяння, а вже потім вирішувати питання щодо відповідальності за його неодноразове вчинення. Так, наприклад, ч. 1 ст. 160 попереднього КК 1960 р., визначала кримінально-правовий зміст незаконної порубки лісу, а ч. 2 цієї статті передбачала відповідальність за ті ж самі дії, вчинювані систематично. Аналогічний підхід був

притаманний і ст. 162, де йшлося про незаконне заняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом. Впроваджений законодавцем підхід виглядав цілком логічним, був спрямований на посилення механізмів протидії професіоналізації кримінально протиправної діяльності і цілком заслуговував на підтримку. Проте, чинний КК України систематичність, як різновид «чистої» повторності, у якості кваліфікуючої ознаки не використовує, а сучасна кримінально-правова доктрина тяжіє до скасування повторності, як форми множинності, взагалі; 2) систематичність як багаторазове (три і більше) вчинення тотожних чи однорідних дій, які пов'язані єдиною спрямованістю та становить собою єдину лінію поведінки. Ця систематичність може мати місце як у діях винного, так і у діях потерпілого і розглядається як обов'язкова ознака (спосіб вчинення діяння або зовнішній провокуючий фактор) у межах основних складів відповідних кримінальних правопорушень. Так, наприклад, згідно ст. 120 чинного КК України обов'язковою ознакою (в альтернативі з іншими способами) доведення особи до самогубства є систематичне приниження її людської гідності або систематичний протиправний примус до дій, що суперечать її волі, а згідно ст. 116 – такий зовнішній провокуючий фактор, як системний характер жорстокого поводження чи такого, що принижує честь і гідність особи з боку потерпілого. Слід підкреслити, що зазначена систематичність виконує функцію обов'язкової, але не конститутивної ознаки складів відповідних кримінальних правопорушень, оскільки ст. 120 встановлює відповідальність не за систематичне приниження людської гідності чи систематичний протиправний примус до дій, що суперечать волі особи, а за доведення до самогубства, а ст. 116 – не за жорстоке поводження, що має системний характер, а за вбивство; 3) систематичність адміністративних правопорушень. Цей різновид є не кримінально-правовою систематичністю, а, скоріше, систематичністю інших правопорушень у кримінальному праві, і, як правило, використовується для характеристики негативної посткримінальної поведінки, що у цілому заперечень не викликає. Так, наприклад, відповідно до ч. 2 ст. 78, ч. 5 ст. 79, ч. 5 ст. 83 чинного КК, підставами для скасування передбачених цими статтями видів звільнення від відбування покарання є систематичне вчинення особою правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення.

Оскільки останній з виокремлених вище видів систематичності не є кримінально-правовим поняттям, він, цілком очевидно, не може виконувати не тільки функцію кваліфікуючої ознаки тих чи інших діянь, а й функцію конститутивної, тобто криміноутворюючої

ознаки, завдяки якій вчинене набуває характеру кримінального правопорушення. Як відомо, чинний КК України відмовився від інституту так званої адміністративної преюдиції, що є абсолютно обґрунтованим, бо будь-яка кількість адміністративних правопорушень утворити кримінально каране діяння не може. Проте, ця обставина подекуди ігнорується навіть самим законодавцем.

Так, наприклад, початкова редакція ч. 1 ст. 303 КК України передбачала відповідальність за систематичне заняття проституцією, тобто надання сексуальних послуг з метою отримання прибутку три і більше рази. Закінченим злочином заняття проституцією визнавалося з моменту надання сексуальних послуг втретє. Надання сексуальних послуг з метою отримання прибутку вперше розглядалося як адміністративне правопорушення (ч. 1 ст. 181¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення), повторне, протягом року після накладання адміністративного стягнення, заняття проституцією кваліфікувалося за частиною другою цієї статті, а надання сексуальних послуг втретє, на думку законодавця, утворювало систематичність, що дозволяло застосовувати ч. 1 ст. 303 КК. Спроби розмежувати заняття проституцією як злочин і адміністративне правопорушення вказівкою на те, що систематичність означає надання сексуальних послуг три чи більше разів різним клієнтам або одноразово трьом чи більше особам, які траплялися в літературі, були не досить обґрунтованими, оскільки не позбавляли необхідності юридичної оцінки цього діяння з позицій чинного законодавства про адміністративну відповідальність. Конструкція, що передбачалася в ч. 1 ст. 303 КК, була цілком штучною, і її скасування у 2006 р. заслуговує на підтримку. Проте випадки, коли законодавець використовує систематичність адміністративних правопорушень як конститутивну ознаку кримінально протиправного діяння, ч. 1 ст. 303 редакції 2001 р. не вичерпуються. Так, наприклад, ст. 304 КК України передбачає відповідальність за втягнення неповнолітніх у пияцтво. Під втягненням у пияцтво розуміється умисне схиляння неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичного вживання спиртних напоїв. Вживання спиртних напоїв визнається систематичним, якщо вчиняється не менше трьох разів протягом нетривалого часу (п. 10 постанови Пленуму ВСУ від 27 лютого 2004 р. «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність»). Таким чином, одноразова і навіть дворазова дія, у тому числі разове вживання спиртних напоїв із кількома підлітками, систематичності не утворюють і тягнуть адміністративну відповідальність за ст. 180 Кодексу України про адміністративні

правопорушення. Таку конструкцію теж не можна визнати вдалою, оскільки систематичність у даному випадку утворюють два адміністративних правопорушення (втягнення у вживання спиртних напоїв уперше та вдруге) та кримінально каране діяння (втягнення у вживання спиртних напоїв утретє). Аналогічна ситуація має місце і в разі втягнення неповнолітніх у заняття азартними іграми, під яким розуміється умисне схиляння неповнолітнього у будь-який спосіб до систематичної гри на гроші чи інші матеріальні цінності, де виграш залежить від випадковості (у карти, рулетку, «наперсток» та ін.), що вчиняється не менше трьох разів протягом нетривалого часу, оскільки перше та друге втягнення розцінюються як адміністративні правопорушення (ч. 1 та ч. 2 ст. 181 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Ще більш парадоксальним у зазначеному сенсі є злочин, передбачений ч. 1 ст. 150¹ КК, який полягає у використанні батьками або особами, які їх замінюють, малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Під останнім у даному випадку розуміється систематичне випрошування грошей, речей, інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб, яке, виходячи зі згаданої вище позиції Верховного Суду, теж повинно відбуватися протягом нетривалого проміжку часу. Тобто, на думку законодавця, одноразове чи дворазове випрошування грошей, речей чи інших матеріальних цінностей у сторонніх осіб (яке, до речі, згідно з чинним українським законодавством взагалі правопорушенням не визнається), жебрацтва не утворює, тому відповідальність за ч. 1 ст. 150¹ КК виключається. Але, яким чином і чому саме вчинення аморального проступку втретє перетворюється на злочин, пояснити майже неможливо. Зазначене стосується і випадків втягнення неповнолітніх у заняття жебрацтвом (ч. 1 та ч. 2 ст. 304 КК).

Відсутність інституту адміністративної преюдиції не заважає законодавцю використовувати систематичність адміністративних правопорушень як конститутивну ознаку кримінально протиправних діянь і на сучасному етапі розвитку національної кримінальної законотворчості. Так, наприклад, криміноутворюючою ознакою домашнього насильства, криміналізованого у 2017 р., теж є систематичність вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Вчинення насильства в сім'ї, тобто умисне вчинення будь-яких дій фізичного, психологічного або економічного характеру (застосування фізичного насильства, що не завдало фізичного болю і не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування,

позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право, тощо) у перший та другий рази має розглядатися як адміністративне правопорушення (ч. 1 та ч. 2 ст. 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення), незалежно від того, чи піддавалася винна особа адміністративному стягненню. Що ж стосується вчинення насильства в сім'ї втретє, то воно, на думку законодавця, утворює злочин, передбачений ст. 126¹ КК, хоча, поза сумнівів, при такому вирішенні питання домашнє насильство не має самостійного кримінально-правового елемента. До речі, пропозиції щодо необхідності створення цього елемента за рахунок такої криміноутворюючої ознаки, як потерпіла особа (подружжя, колишнє подружжя чи інша особа, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах), що подекуди лунають у сучасних вітчизняних джерелах, теж навряд чи можуть бути підтримані, оскільки це призведе до необґрунтованої диференціації кримінальної відповідальності, коли, скажімо, образи своєї дружини будуть визнаватися як кримінально караними, а чужої – ні. Аналогії, наприклад, зі ст. 435¹ КК (образа честі та гідності військово-службовця, погроза військовослужбовцю) тут теж є недоречними, бо, на відміну від військовослужбовців, подружжя (колишнє подружжя) є учасниками лише однієї групи суспільних відносин, тоді як військово-службовці є одночасно учасниками не тільки відносин, що охороняються розділом II Особливої частини (необхідно зазначити, що запропоноване законодавцем визначення домашнього насильства фактично унеможливує однозначне вирішення питання щодо об'єкту цього діяння), а й відносин, охоронюваних розділом XIX, що й створює підстави для порозуміння такого потерпілого, як військово-службовець у якості криміноутворюючої ознаки діяння, передбаченого ст. 435¹ КК. Слід підкреслити, що випадки необґрунтованої диференціації кримінальної відповідальності, в зазначеній площині, вже мають місце. Так, наприклад, не зовсім зрозуміло, з яких саме підстав зґвалтування колишньої дружини карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років і є справою публічного обвинувачення, а зґвалтування будь-якої іншої жінки – позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років і є справою приватного обвинувачення.

Але у будь-якому випадку треба ще раз наголосити, що систематичність адміністративних правопорушень ні за яких обставин не може виконувати функцію конститутивної (криміноутворюючої) ознаки кримінально протиправних діянь.

У світлі викладеного, систематичність адміністративних правопорушень не може виконувати й функцію способу вчинення

кримінально протиправного діяння, коли він є формою прояву такого діяння зовні. Втім, подібні випадки чинний КК теж передбачає. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 390 одним із способів ухилення особи від відбування покарання у виді обмеження волі є систематичне порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання. Систематичне порушення громадського порядку полягає у вчиненні засудженим до обмеження волі не менше трьох адміністративних проступків (дрібне хуліганство, азартні ігри, поява в громадських місцях у п'яному вигляді, що ображає людську гідність і громадську мораль, виготовлення, зберігання, придбання самогону тощо), які незалежно від їх кількості у підсумку не можуть перетворитися на злочин. Не може перетворитися на злочин і систематичне порушення встановлених правил проживання, тобто вчинення не менше трьох дисциплінарних проступків (доставка і зберігання на території, де проживають засуджені до обмеження волі, заборонених предметів, вживання спиртних напоїв і пива, наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів чи інших одурманюючих засобів, відсутність у житловому приміщенні після відбою тощо), за що передбачається можливість застосування заходів стягнення (ст. 68 Кримінально-виконавчого кодексу України).

Позиціонування систематичного порушення громадського порядку чи встановлених правил проживання як самостійної форми об'єктивної сторони ухилення від відбування покарання у виді обмеження волі є певним рудиментом інституту адміністративної преюдиції. Тому вказівка на такий спосіб ухилення в межах ч. 1 ст. 390 КК має бути скасована. Хоча, як вже зазначалося, офіційна відмова від згаданого інституту не заважає вітчизняному законодавцю подекуди повертати його до КК. Так, наприклад, під криміналізованим у 2018 р. злісним ухиленням від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт (ст. 389² КК) розуміється продовження ухилення від відбування суспільно корисних робіт особою, яку притягнуто до адміністративної відповідальності на підставі ст. 1832 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Таке неоднозначне ставлення законодавця до інституту адміністративної преюдиції суттєво ускладнює визначення змісту систематичності, як ознаки складу кримінального правопорушення та має бути подолано.

Ключові слова: систематичність, види систематичності, кримінально протиправне діяння, адміністративне правопорушення, кваліфікуюча ознака, конститутивна ознака.

Key words: systematicity, types of systematicity, criminally illegal act, administrative offense, qualification assessment, constitutional assessment.

Гусак Оксана Анатоліївна
кандидат юридичних наук,
громадський діяч штату Флорида
Сполучених Штатів Америки

Наукова біографія

10 жовтня 2000 року вступила до аспірантури кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії. У січні 2001 року стала викладачем кафедри. 1 вересня 2001 року була призначена на посаду заступника завідувача Юридичної клініки «Pro bono» Одеської національної юридичної академії. 22 лютого 2004 року була нагороджена орденом за високі досягнення в організації наукового процесу, плідну науково-педагогічну діяльність та за вагомий внесок у розвиток Одеської національної юридичної академії. 14 січня 2011 року була призначена на посаду заступника директора юридичного та економіко-правового коледжу Міжнародного гуманітарного університету. В грудні 2013 року звільнилася з академії, через переїзд до Сполучених Штатів Америки. 2 липня 2014 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Кримінально-правова характеристика доведення до самогубства».

Наукові інтереси: кримінально-правовий захист сім'ї, жінок та дітей, кримінальна відповідальність за доведення до самогубства.

СХИЛЯННЯ ДО ВЧИНЕННЯ САМОГУБСТВА ТА ПОСОБНИЦТВО У САМОГУБСТВІ

На даному етапі розвитку суспільство майже в усьому світі переживає кардинальні зміни спричинені кризою в економічному та державному житті. Не кожна людина здатна пристосуватися та протистояти проблемам сьогодення, тому досить поширеним явищем є суїцид. Проте існують випадки, коли особа позбавляє себе життя не самовільно, а через вплив на неї зі сторони інших осіб.

Одним із злочинів, що посягає на життя людини, відповідальність за який передбачена національним законодавством в ст. 120 Кримінального Кодексу України (далі КК України), є доведення до самогубства. Особливістю даного діяння є те, що, хоча саме самогубство є одним із різновидів неприродної смерті, але, при цьому, доведення до самогубства – єдиний злочин проти життя особи який не охоплюється поняттям вбивства. Адже, даний злочин вчиняється суб'єктом злочину не прямо, а опосередковано [1, с. 258–264].

Значна суспільна небезпечність даного злочину, яка полягає в тому, що доведення до самогубства – це не лише порушення біологічного процесу життя людини, а й негативний вплив на існування суспільних відносин, та складність застосування даної норми свідчать про актуальність обраної теми. Окремі правові аспекти доведення до самогубства, а саме в частині деяких способів вчинення злочину, вивчали: А. П. Тіщенко, Н. М. Ярмиш, Л. М. Шестопалова, В. В. Гриценко, А. О. Соловійов, В. С. Трофименко та деякі інші вчені [2, с. 288–290]. Проте умови воєнного стану змушують по іншому вирішувати проблеми пов'язані із кримінально-правовою оцінкою доведення до самогубства. Саме через це необхідність подальшого дослідження даної теми є очевидною.

Об'єктивна сторона (ч. 1 ст. 120 КК України) злочину виражається в доведенні особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, систематичного приниження її людської гідності або систематичного протиправного примусу до дій, що суперечать її волі, схиляння до самогубства, а також інших дій, що сприяють вчиненню самогубства.

Доведення – це дія чи дії, які викликають певні злочинні наслідки. В даному випадку самогубство постає вимушеним актом.

Жорстоке поводження – це безжалісні, грубі дії, що спричиняють потерпілому фізичні та психічні страждання (нанесення тілесних ушкоджень, побоїв, позбавлення коштів для існування, житла, їжі, одягу, необґрунтовані стягнення, несправедливе позбавлення заохочень, різного роду знущання).

Шантаж – це загроза розголосити про потерпілого відомості, які останній бажає зберегти в таємниці (наприклад, відомості про тяжку хворобу тощо). Ці відомості можуть бути також помилковими, такими, що не відповідають дійсності. Важливо, що вони носять такий характер, що потерпілий не хоче їх розголошувати.

Протиправний примус до дій, що суперечать волі особи – це фізичний або психічний протиправний примус особи до вчинення певних дій проти її волі (наприклад, залякування, заподіяння побоїв

тощо з метою примусити потерпілого брати участь у вчиненні злочину).

Психологічний вплив при доведенні до самогубства має специфічні риси і чиниться шляхом різноманітних проявів: крик, істерика, приниження, повне ігнорування, обмеження життєвого простору [3, с. 187–191].

Систематичне приниження людської гідності – це різного роду тривале принизливе ставлення до потерпілого (образи, наклеп, анонімні обвинувачення, знущання над честю жінки, цькування, несправедлива критика).

До інших дій, що сприяють вчиненню самогубства, можуть належати будь-які дії. Судова практика не відносить до такого роду дій розірвання шлюбних відносин одним із подружжя, відмову від укладання шлюбу, припинення співжиття, подружню зраду, якщо при цьому не здійснювалися інші дії, що принижують людську гідність. Не можуть також кваліфікуватися за ст. 120 КК випадки самогубства внаслідок вчинення щодо особи будь-яких законних дій (наприклад, правомірного звільнення з роботи), а також внаслідок повідомлення хоча й таких, що принижують гідність особи, але вірних, таких, що відповідають дійсності, відомостей (за умови, що вони повідомлялися не в образливій чи цинічній формі).

У частині 2 ст. 120 КК передбачена відповідальність за доведення до самогубства або замаху на нього особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винного, або такі самі дії, вчинені щодо двох або більше осіб, а в ч. 3 ст. 120 КК – щодо неповнолітнього, тобто особи, якій не виповнилося 18 років.

Стаття 120 КК України застосовується лише при настанні самогубства або замаху на самогубство. Між вказаною в ст. 120 КК України поведінкою винного і самогубством потерпілого чи замахом на нього має бути причинний зв'язок.

У зарубіжних країнах передбачаються також інші способи вчинення даного злочину. Наприклад, в КК таких країн, як Австрія (ст. 78 «Схиляння до самогубства») та Швейцарія (ст. 115 «Схиляння до вчинення самогубства та пособництво у самогубстві» передбачається також такі способи як допомогу у вчинення самогубства та схиляння до самогубства. Окрему увагу слід приділити КК Іспанії в якому немає статті «доведення до самогубства», а відповідальність за дане діяння, включаючи надання допомоги у здійсненні самогубства, передбачено ст. 143 «Вбивство та його види».

На відміну від кримінального законодавства зарубіжних країн Кримінальний кодекс України не передбачає відповідальність

за схилення до вчинення самогубства та пособництво у самогубстві, незважаючи на те, що такі діяння є суспільно небезпечними, та вчиняються доволі часто. З урахуванням викладеного можна зробити висновок, що в КК України з урахуванням досвіду зарубіжних держав (Австрії, Швейцарії, Сан-Марино, Білорусь, Литовської Республіки) слід передбачити кримінальну відповідальність за схилення до вчинення самогубства та пособництво у самогубстві. Частину першу статті 115 Кримінального кодексу України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25–26, ст. 131) викласти у такій редакції:

«1. Умисне схиляння людини до самогубства, а також пособництво у самогубстві, –
карається позбавленням волі від п'яти до семи років»;
відповідно частини першу та другу статті 115 вважати частинами другою та третьою.

Список використаних джерел

1. Колінько О. О. Доведення до самогубства: порівняльна характеристика українського та зарубіжного законодавства. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 1. С. 258–264.
2. Гусак О. А. Спосіб доведення до самогубства як елемент об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 120 КК України. *Правове життя сучасної України* : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2012. С. 288–290.
3. Керик Л. І. Способи доведення до самогубства. *Проблеми законності*. 2008/96. С.187–191.

Ключові слова: доведення до самогубства, співучасть у самогубстві, схиляння до самогубства, пособництво у самогубстві, способи вчинення самогубства.

Key words: leading to suicide, complicity in suicide, inclination to suicide, assistance in suicide, ways of committing suicide.

Коломієць Юлія Юрійвна

доктор юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права,
в.о. зав. кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
[https://scholar.google.com.ua/
citations?user=dMTSA04AAAAJ&hl=ru](https://scholar.google.com.ua/citations?user=dMTSA04AAAAJ&hl=ru)
crimlaw@onua.edu.ua

Наукова біографія

15 жовтня 2001 року вступила до аспірантури на кафедру кримінального права Одеської національної юридичної академії. 16 вересня 2005 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст». 19 січня 2006 року Рішенням Вищої атестаційної комісії України присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. 24 лютого 2006 р. була нагороджена за високі досягнення в організації навчального процесу, плідну науково-педагогічну діяльність та вагомий внесок у розвиток Одеської національної юридичної академії. 3 липня 2008 р. Рішенням Атестаційної колегії присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права. В 2019 році була опублікована моя власна монографія за темою «Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження». Взагалі маю понад ста тридцяти наукових праць. 15 червня 2020 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Кримінально-правова ідеологія в юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України».

Наукові інтереси пов'язані з розробкою кримінально-правової ідеології в юридичній літературі та кримінальному законодавстві. Автор понад 130 наукових праць, серед яких перша в Україні монографія, присвячена кримінально-правовій ідеології – «Кримінально-правова ідеологія: філософсько-правове дослідження».

СУБ'ЄКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ІДЕОЛОГІЇ

У реалізації кримінально-правової ідеології бере участь велика кількість суб'єктів, наділена різними повноваженнями та можливостями. До суб'єктів кримінально-правової ідеології наділених владними повноваженнями належать: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, КС України, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини.

Верховна Рада України за своєю природою є представницьким органом державної влади і здійснює законодавчу владу. Приймаючи закони Верховна Рада України має визначати мету, забезпечувати існування ідеалів та цінностей, впроваджувати інновації без яких подальший розвиток людини, суспільства та держави загальмовується. Усі закони, що приймаються Верховною Радою України, мають бути частиною єдиної правової системи України, яка має загальну мету, завдання, світоглядні ідеї та принципи, як напрями діяльності правової держави. Народні депутати України, приймаючи участь у формуванні державної ідеології, часто знаходяться під впливом ідеології тієї соціальної групи, до якої вони належать, але обов'язок діяти в інтересах усіх співвітчизників змушує народних депутатів рахуватися із загальнонародською ідеологією, сформованою на міжнародному рівні.

Виконуючи повноваження, покладені ст. 106 Конституції України, Президент України є активним суб'єктом кримінально-правової ідеології. Так, 7 серпня 2019 року Президент України підписав Указ № 584/2019, яким затвердив Положення про Комісію з питань правової реформи [1]. У складі Комісії з числа її членів були утворені різні робочі групи, в тому числі робоча група з питань розвитку кримінального права.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Він відповідальний перед Президентом України і Верховною Радою України, підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України у межах, передбачених Конституцією України, тому ефективність його діяльності щодо впровадження державної ідеології залежить від того наскільки злагодженою є робота Кабінету Міністрів України, Президента України, Верховної Ради України. 26 травня 2015 року Указом Президента України була затверджена Стратегія національної безпеки України (далі – Стратегія). В Стратегії не згадується важливість кримінально-правового забезпечення ідей суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави. Між

тим кримінально-правові засоби впливу є важливим інструментом реалізації захисної функції держави, адже саме в КК України передбачена відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України та інші злочини, що посягають на життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян.

Особливе значення під час формування та реалізації кримінально-правової ідеології має Конституційний Суд України. В Законі України «Про Конституційний Суд України» не визначені мета та завдання діяльності Конституційного Суду України, це ускладнює розуміння його дійсної ролі серед інших органів державної влади. На підставі системного аналізу Конституції України (преамбули та Розділу XII), а також Закону України «Про Конституційний Суд України» можна зробити висновок, що Конституційний Суд України є органом конституційної юрисдикції, що забезпечує конституційний устрій держави, згідно якому Україна є суверенною і незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою.

Верховний Суд здійснюючи аналіз судової статистики, узагальнення судової практики; надаючи висновки щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються судоустрою, судочинства, статусу суддів, виконання судових рішень та інших питань, пов'язаних із функціонуванням системи судоустрою; звертаючись до Конституційного Суду України щодо конституційності законів, інших правових актів, а також щодо офіційного тлумачення Конституції України; забезпечуючи однакове застосування норм права судами різних спеціалізацій у порядку та спосіб, визначені процесуальним законом; забезпечуючи апеляційні та місцеві суди методичною інформацією з питань правозастосування, приймає участь у формуванні та впровадженні державної ідеології взагалі та кримінально-правової ідеології зокрема.

Визначальну роль у формуванні кримінально-правової ідеології відіграє Європейський Суд з прав людини, який є міжнародним судовим органом, до юрисдикції якого входить вирішення питань, які стосуються тлумачення і застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, включаючи міждержавні справи і скарги окремих осіб. Забезпечуючи дотримання Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ЄСПЛ сприяє формуванню у свідомості та підсвідомості людей ідей правової ідеології. Кримінально-правова ідеологія, яка є результатом історичного розвитку національного кримінального права не суперечить правовій ідеології, яка впроваджується

ЄСПЛ. Більшість рішень ЄСПЛ стосуються порушення прав людини під час кримінального провадження, а саме: умов тримання під вартою, включно з ненаданням медичної допомоги; жорстокого поводження з боку міліції та відсутності ефективного розслідування; щодо порушень під час попереднього ув'язнення. Розглядаючи названі справи, ЄСПЛ впливає на формування кримінально-процесуальної ідеології, яка нерозривно пов'язана із кримінально-правовою ідеологією.

Поряд із суб'єктами, наділеними владними повноваженнями, у формування та впровадженні кримінально-правової ідеології приймають участь суб'єкти, від яких залежить організація спільної діяльності людей, а саме: сім'я, освіта, громадськість, церква, та інші громадські організації.

Розповсюдженою є точка зору, згідно, якої сім'я як основний елемент суспільства була і залишається берегинєю людських цінностей, культури та історичної спадкоємності поколінь, чинником стабільності і розвитку. Але у реальному житті сім'я часто не відповідає створеному ідеалу. Щодо формування та впровадження кримінально-правової ідеології вона може виконувати як позитивну, так і негативну роль. Негативну роль, як правило, виконує сім'я, яка не може впоратися із функцією соціалізації. Таку сім'ю називають дисфункціональною, тобто соціально небезпечною. Найбільш суспільно небезпечні діяння членів деструктивної сім'ї є кримінально карними (див. ст. ст. 126-1, 137, 150, 151-1, 151-2, 164, 165, 166, 167 КК України). Отже, з одного боку сім'я є суб'єктом формування та впровадження кримінально-правової ідеології, з іншого боку є об'єктом ідеологічного впливу.

Сім'я є не єдиним інститутом через який здійснюється виховання. В преамбулі до Закону України «Про освіту» зазначається: «основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави є освіта». Юридичні заклади освіти впливають на формування знань, інших компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей майбутніх суддів, працівників правоохоронних органів та інших осіб, професійна діяльність яких пов'язана із застосуванням права. Отже, їх роль у формуванні та впровадженні ідеології в загалі, та кримінально-правової ідеології зокрема є очевидною.

Важливу роль у формуванні та впровадженні кримінально-правової ідеології в сучасному суспільстві має громадськість. За законодавством України (Законом України «Про участь громадян

в охороні громадського порядку і державного кордону» та Законом України «Про волонтерську діяльність») громадськість може залучатися до протидії злочинності.

Церква виконує в суспільстві наступні соціальні функції: соціально-політичну, світоглядну, компенсаторну, морально-етичну, культурну, міжнародну функції. Можна погодитись з тим, що деякі соціальні функції церкви містять в собі загальнолюдські аспекти, які створюють основу для співпраці церковних та світських організацій, віруючих та невіруючих у боротьбі за підвищення життєвого рівня людей, морального оздоровлення суспільства в спільній боротьбі проти явищ, які спотворюють свідомість та поведінку людей. Важливою є роль церкви у ресоціалізації засуджених в місцях позбавлення волі.

Наступними суб'єктами формування та впровадження кримінально-правової ідеології є суб'єкти, діяльність яких пов'язана зі створенням та розповсюдженням інформації. До таких суб'єктів належать науковці, представники різних видів мистецтв та засоби масової інформації.

Традиційною функцією науки вважається пізнавальна функція, яка здійснюється з метою отримання абсолютної істини. В процесі еволюції суспільства роль науки поступово змінюється. В умовах ліберальної капіталістичної ідеології роль науки стає більш прагматичною: по-перше, на замовлення держави науковці займаються розробкою різних програм (економічного, соціального, правового розвитку країни), які спрямовані на удосконалення управлінсько-регулятивної діяльності держави; по-друге, на законодавчому рівні (ст. 73 ЦПК України, ст. 70 ГПК України, ст. 69 КАС України) з'явився новий учасник судового процесу – експерт з питань права.

Дуже популярною серед населення на буденному рівні є діяльність представників різних видів мистецтв (художньої літератури, музики, кіномистецтва, театру, живопису, архітектури, скульптури) та засобів масової інформації. Як і наука, вони можуть виконувати пізнавальну, світоглядну (ідеологічну), інформаційну, аксіологічну, прогностичну та інші функції, але тільки наука здатна надати об'єктивну, раціонально обґрунтовану та аргументовану інформацію про навколишній світ.

Учасників кримінально-правової ідеології можна поділити на види за двома підставами:

залежно від ставлення до кримінального закону: особи, які діють в межах кримінального закону; особи, які порушують кримінальний закон;

залежно від ролі під час здійснення правосуддя: особи, які беруть участь в кримінальному провадженні; особи, які беруть участь у виконанні покарання та реалізації інших заходів кримінально-правового впливу.

Кримінально-правова ідеологія у реальному житті (на практиці) виявляється під час соціально-правового спілкування людей, які виконують в суспільстві різні соціальні ролі, та по-різному ставляться до кримінального права. На загальнотеоретичному рівні відомо, що в системі суспільних відносин особистість виступає одночасно як об'єкт впливу та суб'єкт діяльності. Особистість може сприймати дійсність не тільки адекватно, але й неточно, неповно, помилково. Незважаючи на це вона все одно приймає участь у кругообігу інформації в суспільстві, створюючи стереотип поведінки або неправомірної поведінки. На підставі викладеного можна зробити висновок, що серед осіб, які знаходяться під впливом кримінально-правової ідеології, є як особи, які діють в межах кримінального закону [3, с. 232–234], так і особи, які порушують кримінальний закон (як правило, кримінально-правова ідеологія такими особами сприймається у спотвореному вигляді).

Під безпосереднім впливом кримінально-правової ідеології діють як особи, які беруть участь у кримінальному провадженні, так і особи, які беруть участь у виконанні покарання та реалізації інших заходів кримінально-правового впливу. Усі перераховані суб'єкти користуючись наданими їм правами та виконуючи покладені на них обов'язки створюють уявлення про охоронну функцію кримінального права, сприяють або перешкоджають реалізації кримінально-правової ідеології.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що суб'єкти впровадження кримінально-правової ідеології поділяються на два види: 1) суб'єкти, які беруть участь у формуванні та впровадженні кримінально-правової ідеології; 2) учасники кримінально-правової ідеології, які діють під впливом кримінально-правової ідеології з метою її реалізації.

Список використаних джерел

1. Корнійчук В. Щаслива сім'я – запорука міцної держави. *Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*. URL: <https://eenu.edu.ua/uk/articles/shchasliva-simya-zaporuka-micnoyi-derzhavi>
2. Положення про Комісію з питань правової реформи: затверджене Указом Президента України від 07.08.2019 р. № 584/2019. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>

3. Коломієць Ю. Працівники правоохоронних органів – суб'єкти кримінально-правових відносин. *Правове життя сучасної України* : матер. Міжнар. наук. конф. викл. складу (Одеса, 20–21 квіт. 2012 р.). Т. 2 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2012. С. 232–234.

Ключові слова: кримінально-правова ідеологія, суб'єкти кримінально-правової ідеології, учасники кримінально-правової ідеології, кримінально-правовий вплив.

Key words: criminal-legal ideology, subjects of criminal-legal ideology, participants of criminal-legal ideology, criminal-legal influence.

Балобанова Дар'я Олександрівна
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права
і кримінології Львівського державного
університету внутрішніх справ
[https://scholar.google.com.ua/
citations?user=as5_IJAAAAAJ&hl=ru](https://scholar.google.com.ua/citations?user=as5_IJAAAAAJ&hl=ru)
dbalobanova@ukr.net

Наукова біографія

15 жовтня 2002 року вступила до аспірантури на кафедру кримінального права Одеської національної юридичної академії. 02 липня 2007 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Теорія криміналізації». 13 грудня 2007 року Рішенням Вищої атестаційної комісії України присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. 09 листопада 2010 року Рішенням Атестаційної колегії присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права. В 2020 році була опублікована монографія за темою «Динаміка кримінального права: доктринальні положення». За часи наукової діяльності опубліковано понад ста тридцять наукових праць. 21 квітня 2021 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Динаміка кримінального права України: теоретико-прикладне дослідження». 27 квітня 2023 року Рішенням Атестаційної колегії присвоєно вчене звання професора кафедри кримінального права і кримінології.

Наукові інтереси пов'язані з розробкою теорії криміналізації суспільно небезпечних діянь та динамікою кримінального права в Україні та в світі.

ВИМОГИ ЯКОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНУ

У практиці вирішення публічно-правових спорів, до яких можна віднести й справи, що виникають у зв'язку з вчиненням особами

кримінальних правопорушень, актуальним залишається питання застосування критерію «якість закону». Поняття «якість закону», як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону, передусім ґрунтується на положеннях ч. 2 ст. 3 Конституції України, де зазначається, що головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини; а забезпечення прав і свобод, крім усього іншого, потребує, зокрема, законодавчого закріплення механізмів (процедур), які створюють реальні можливості для здійснення кожним громадянином прав і свобод [1]. В ст. 129 Конституції України міститься вимога стосовно того, що «суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним і керується верховенством права». Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 8 Основного Закону в Україні визнається і діє принцип верховенства права.

Безперечно, дотримання принципу верховенства права можливе лише за умови застосування судами під час розгляду та вирішення справ законодавчого акта, який відповідає критерію «якості закону». Однак, у практиці трапляються непоодинокі випадки, коли закон не повною мірою відповідає таким критеріям [2]. На це неодноразово зверталася увага й в межах досліджень кримінального закону.

Якість законів, прийнятих законодавчими органами (зокрема, досконалість написання проєктів законів або чіткість у змісті законів, а також відсутність порушень процесуальних правил), належить до числа зовнішніх показників, від яких залежить якість судового рішення, про що зазначено у п. 11 та 75 Висновку № 11 (2008) Консультативної Ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень [3]. Будь-який припис права має бути доступним і передбачуваним [4; 5].

У Доповіді Венеційської комісії № 512/2009 «Про верховенство права» (прийнята на 86-й пленарній сесії 25-26 березня 2011 року), розкриваючи поняття «юридична визначеність» (legal certainty), наголошується на тому, що принцип юридичної визначеності є істотно важливим для питання довіри до судової системи та верховенства права, а також і для плідності бізнесової діяльності, із тим, щоб генерувати розвиток та економічний поступ; аби досягти цієї довіри, держава повинна зробити текст закону (the law) легко доступним; вона також зобов'язана дотримуватись законів (the laws), які запровадила, і застосовувати їх у передбачуваний спосіб та з логічною послідовністю; передбачуваність означає, що закон має бути, за можливості, проголошений наперед (до його застосування) та має бути передбачуваним щодо його наслідків: він має

бути сформульований з достатньою мірою чіткості, аби особа мала можливість скерувати свою поведінку (п. 44) [6].

Як зазначено у Дослідженні Венеційської Комісії під назвою «Мірило правовладдя» (розроблене і затверджене на 106-й пленарній сесії 11–12 березня 2016 року), «передбачуваність» означає не лише те, що приписи акта права мають бути проголошеними ще до їх імплементації, а й що вони мають бути передбачуваними за своїми наслідками: їх має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з ними» [7]. Крім того, у цьому Дослідженні міститься висновок про те, що поняття «якість закону», зокрема, охоплює таких два складових елементи:

1) передбачуваність актів права (чи наслідки приписів права є передбачуваними? чи укладено акти права в зрозумілий спосіб? чи вказує нове законодавство чітко на те, що попередньо ухвалене (і яке саме) законодавство скасовано або змінено? чи зміни інкорпоровано до зведеної версії приписів актів права, припустимої для суспільства?);

2) сталість і послідовність приписів права (чи є приписи актів права сталими та послідовними? чи є приписи актів права сталими настільки, що вони зазнають змін лише за належного попередження про це? чи є їх застосування послідовним?).

У рішеннях Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) сформувалась стала практика щодо визначення відповідних критеріїв. Так, ЄСПЛ у справі “Shchokin v. Ukraine” (п. 50–56) зазначив, зокрема, що верховенство права, один із основоположних принципів демократичного суспільства, притаманний усім статтям Конвенції; відсутність в національному законодавстві необхідної чіткості та точності, які передбачали можливість різного тлумачення..., порушує вимогу «якості закону», передбачену Конвенцією, та не забезпечує адекватний захист від свавільного втручання публічних органів державної влади у майнові права заявника [8].

Так само уніфіковано ЄСПЛ інтерпретував «якість законодавства» і в іншому своєму рішенні, а саме, у справі “Serkov v. Ukraine” (п. 51) «...якість законодавства... – доступне для зацікавлених осіб, чітке і передбачуване у застосуванні»; відсутність необхідної передбачуваності та чіткості національного законодавства з важливого питання, що призвело до його суперечливого тлумачення судом, стала причиною порушення вимог положень Конвенції щодо «якості закону» [9].

Аналогічні підходи застосовані цим Судом також у багатьох інших справах, зокрема, “Hentrich v. France”, п. 42; “Lithgow and

Others v. the United Kingdom”, п. 110; “Alisic and Others v. Bosnia and Herzegovina, Croatia, Serbia, Slovenia and the Former Yugoslav Republic of Macedonia”, п. 103; “Centro Europa 7 S.R.L. and di Stefano v. Italy”, п. 187; “Hutten-Czapska v. Poland”, п. 163.

Крім того, у справі “Novik v. Ukraine” (п. 19) ЄСПЛ зробив висновок, що надзвичайно важливою умовою є забезпечення загального принципу юридичної визначеності. Вимога «якості закону» у розумінні п. 1 ст. 5 Конвенції означає, що закон має бути достатньо доступним, чітко сформульованим і передбачуваним у своєму застосуванні для забезпечення від будь-якого ризику свавілля [10].

Достатньо важливими є висновки, які зроблені у рішенні ЄСПЛ у справі “Volkov v. Ukraine” [11] (п.п. 170, 171). Так, характеризуючи загальні принципи законності втручання, Суд наголосив на тому, що вислів «згідно із законом» ... також стосується якості закону, вимагаючи, щоб він був доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе (рішення у справі “Kopp v. Switzerland”, п. 55); «якість закону» передбачає, *inter alia* (з лат. «серед інших речей і справ»), що формулювання національного законодавства повинно бути достатньо передбачуваним, щоб дати особам адекватну вказівку щодо обставин та умов, за яких державні органи мають право вдатися до заходів, що вплинуть на конвенційні права особи (рішення у справі “C.G. and Others v. Bulgaria”, п. 39); законодавство повинно забезпечувати певний рівень юридичного захисту проти свавільного втручання з боку державних органів (рішення у справі “P.G. and J.H. v. the United Kingdom”, п. 46). Крім того, у п. 179 цього Рішення ЄСПЛ наголошує на тому, що наявність конкретної і послідовної практики тлумачення відповідного положення закону була фактором, який призвів до висновку щодо передбачуваності зазначеного положення (рішення у справі “Goodwin v. the United Kingdom”, п. 33).

Отже, відповідними критеріями, за якими визначається якість норми національного права, є такі:

- доступність норми права, що визначається можливістю фізичних та юридичних осіб, до яких вона звернена, ознайомитись зі змістом норми права;
- передбачуваність її застосування – має місце, якщо її формулювання є достатньо чіткими з урахуванням специфіки відповідних суспільних відносин, зокрема статусів їхніх учасників, щоб дати змогу учасникам суспільних відносин передбачити в розумних межах у світлі особливостей конкретних обставин наслідки, що може потягти за собою те чи інше їх діяння;

– наявність гарантій проти її свавільного застосування, тобто національне законодавство повинно давати приватним особам належне уявлення про обставини та умови, за яких представники влади мають повноваження вдатись до заходів, що зачіпають права приватних осіб [12, с. 7–12].

З метою досягнення якості закону, крім інших запобіжників на кшталт обмеження кількості змін протягом року або видів нормативних актів, якими такі зміни можуть вноситися, ми та інші науковці неодноразово вказували на доцільність запровадження кримінологічної експертизи. Ми пропонуємо розуміти кримінологічну експертизу не тільки як аналіз проєктів нормативно-правових актів, але й як аналітичне дослідження та оцінку наявності або відсутності підстав криміналізації/декриміналізації, з метою вирішення питання про доцільність, необхідність і обґрунтованість встановлення або скасування кримінально-правової заборони [13, с. 236].

Отже, кримінологічна експертиза має посісти чільне місце у науковому забезпеченні законотворчого процесу та слугувати запорукою створення кримінального закону належної якості, такого, що відповідає потребам суспільства й держави у відповідний історичний період [14, с. 3–13].

Список використаних джерел

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України» при повторному голосуванні 26 грудня 2004 року» (справа про особливості застосування Закону України «Про вибори Президента України») від 24.12.2004 р. № 22-рп/2004: вебсторінка. URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 20.11.2023).
2. Берназюк Я. Категорія «якість закону» як складова принципу верховенства права та гарантія застосування судом найбільш сприятливого для особи тлумачення закону. *Судебно-юридическая газета*. 2020. 21 жовтня. URL: bit.ly/2IPqO65 (дата звернення: 20.11.2023).
3. Висновок № 11 (2008) Консультативної Ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень від 18.12.2008 р. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_11_2008.pdf (дата звернення: 20.11.2023).
4. Achour v. France, application no. 67335/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_037#Text (дата звернення 20.11.2023).
5. Kononov v. Latvia, application no. 36376/04. URL: <https://europeancourt.ru> (дата звернення: 20.11.2023).

6. Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). URL: <https://www.venice.coe.int> (дата звернення: 20.11.2023).
7. Мірило правовладдя. Ухвалено Венеційською Комісією на 106-му пленарному засіданні (Венеція, 11–12 березня 2016 року). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD\(2016\)007-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfid=CDL-AD(2016)007-ukr) (дата звернення: 20.11.2023).
8. Shchokin v. Ukraine, application no. 23759/03, 37943/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_858#Text (дата звернення 20.11.2023).
9. Serkov v. Ukraine, application no. 39766/05. URL: <http://kmp.ua/uk/documents/foreign-experience/judgment-in-case-of-serkov-v-ukraine/> (дата звернення: 20.11.2023).
10. Novik v. Ukraine, application no. 48068/06. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_442#Text (дата звернення: 20.11.2023).
11. Volkov v. Ukraine, application no. 21722/11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text (дата звернення: 20.11.2023).
12. Бойко А. В. Якість правового регулювання відповідно до правових позицій Європейського Суду з прав людини. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2019. Т. 30 (69) № 3. С. 7–12.
13. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук. Одеса : Одеський державний університет внутрішніх справ, 2021. 476 с.
14. Балобанова Д. О. Місце кримінологічної експертизи у забезпеченні законотворчого процесу. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2020. № 52. С. 3–13.

Ключові слова: динаміка кримінального права, законотворчість, криміналізація / декриміналізація, якість закону, вимоги законодавчої техніки, правореалізація.

Key words: dynamics of Criminal Law, lawmaking, criminalization / decriminalization, the quality of the law, requirements of legislative technique, law enforcement.

Полянський Євген Юрійович
доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2004 році вступив до аспірантури кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії. В 2007 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 на тему: «Призначення покарання за кримінальним правом США». Протягом 2007–2012 років займав посади асистента, старшого викладача, доцента кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії. З 2012 року навчався в докторантурі при зазначеній кафедрі. В 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 на тему: «Кримінально правова доктрина США: генезис, обґрунтування, перспективи». З 2015 року професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Наукові інтереси: кримінальне право США, загальна частина кримінального права України, питання теорії і практики кримінального права.

ЩОДО ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПОКАРАННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРАВІ

Інститут покарання в кримінальному праві України досі є доволі сталою системою. Її радикальне оновлення мало місце в 2001 році – з прийняттям нині чинного Кримінального кодексу. З того часу зміни всередині цього інституту носили більш косметичний характер – зводилися до уточнень, обмежень, доповнень, проте концептуально майже нічого не змінювалося. Втім з огляду на законопроектну роботу над новим кримінальним кодексом, тема

подальшого розвитку інституту кримінального покарання отримуватиме значно більшу актуальність.

Звісно, можна акцентувати увагу на видах покарань та санкціях, передбачених в тексті проекту кримінального кодексу. Але, по-перше, цей документ не остаточний і не єдиний, а по-друге він явно далекий від того, щоб стати новітнім кримінальним кодексом для нашої держави. Адже його положення заплутані, дискусійні, часто необґрунтовані та недоцільні. Тому ми не будемо прив'язуватися до них безпосередньо, втім в певних випадках і це може бути доцільним.

Напевно почати розмову слід з найбільш суворих видів кримінального покарання – позбавлення волі на певний строк та довічного позбавлення волі. На даний момент суди можуть призначати покарання у виді позбавлення волі на певний строк не більш, ніж на п'ятнадцять років за одиничний злочин, і не більш ніж на двадцять п'ять в разі засудження особи за сукупністю вироків. Поширеною є думка щодо необхідності доведення максимальної тривалості цього виду покарання до двадцяти та більше років. Зокрема в згаданому вище проекті кримінального кодексу пропонується встановити верхню межу строку позбавлення волі в двадцять років, а разі вчинення певних видів злочинів – в тридцять років позбавлення волі. Насправді, якщо подивитися на законодавство інших країн, то аналогічне питання вирішується по-різному. Як правило максимальна тривалість позбавлення волі знаходиться в межах 15–25 років, хоча в деяких країнах, таких як США, строки покарання може бути і значно більшими – мова може йти по 30–50 років, а в разі засудження за сукупністю злочинів чи вироків строк покарання може обчислюватися в цифрах не сумісних з тривалістю людського життя.

Якщо подумати, п'ятнадцять років позбавлення волі це замалий термін щоб спокути провину за умисне вбивство іншої людини. І якщо відстоювати позиції покарання як помсти, то єдиною карою за вбивство може бути лише смертна кара. Тож від такої позиції одразу доведеться відмовитися, оскільки в Україні смертна кара відійшла в історію (хочеться на це сподіватися). Якщо не можна покарати рівним за рівне, то доводиться шукати раціональний підхід до вирахування розумних термінів позбавлення волі, в тому числі за вбивство. Якщо подивитися на це питання з позицій перспектив особистості засудженого. Уявімо, що за вбивство особа відбудуватиме строк в двадцять п'ять років замість п'ятнадцяти. Це не змінює status quo ситуації – жодний строк позбавлення волі не буде достатнім в разі вчинення умисного вбивства. Чи продовжить це страждання засудженого? Так, безумовно. Чи принесе

це користь суспільству? Певно ні. Життя кожної особи має значну цінність для держави. Злочин вбивства вже позбавив суспільство його члена – жертви злочину. Засудження вбивці на надтривалий термін фактично позбавляє суспільство ще одного члена, а саме засудженого. Більше того, це в багатьох випадках руйнує також нормальне життя інших людей – близьких засудженої особи, для яких вона фактично перестає існувати фізично, хоча вона залишається живою. Те ж саме стосується і засудженого, який к моменту звільнення з пенітенціарного закладу вже не матиме родинних та інших зв'язків, не матиме житла, необхідних особистих речей та засобів для нормального існування. Звісно все це характерно і в разі засудження особи до менш тривалих термінів позбавлення волі, як правило 8–10 та більше років. Втім чим більш тривалим є покарання, тим більшим є руйнівний вплив на засудженого як на потенційного члена суспільства. В підсумку чи не гірше буде для суспільства в разі збільшення верхньої межі тривалості позбавлення волі? Фактично це стане «соціальною стратою», а майже стовідсотковий рецидив з боку такої особи забезпечений.

Тим більше, що покарання у виді довічного позбавлення волі є в арсеналі кримінально-правових санкцій. І якщо в разі засудження особи до позбавлення волі на певний строк ми воліємо зберегти її для суспільства на майбутнє, то довічне позбавлення волі не має на меті таких застережень. Чи означає наразі що довічне позбавлення волі в Україні в прямому сенсі є для особи довічним? Певно так. Адже кількість помилованих Президентом засуджених до цього виду покарання завжди була незначною.

Щодо питання можливості застосування умовно-дострокового звільнення від покарання відносно засуджених до довічного позбавлення волі: відповідь на нього має бути негативна. Незважаючи на високі «європейські цінності» на які ми рівняємося, але довічне позбавлення волі фактично і є тією «виключною мірою покарання», яка власне і виключає засудженого з суспільства назавжди. Якщо цей вид покарання апріорі застосовується до найбільш небезпечних злочинців, які вчинили зухвалі та особливо жорстокі злочини, то у держави немає жодного морального обов'язку надавати їм «другий шанс». Інша справа полягає у тому, що останнім часом покарання у виді довічного позбавлення волі з'явилося в значно більшій кількості кримінально-правових санкцій, ніж це було на момент прийняття діючого кримінального кодексу. Втім на це є свої об'єктивні причини. Головне, щоб законодавці та судді не забували про виключний характер цього виду покарання.

Що стосується обмежень в призначенні даного покарання окремим категоріям осіб: на разі закон не дозволяє застосовувати довічне позбавлення волі до вагітних жінок, неповнолітніх на осіб у віці від 65 років. В проекті нового кримінального кодексу мінімальний вік з якого можливе призначення такого покарання складає 21 рік, а максимальний – сімдесят років. Слід відзначити, що обмеження максимального віку видаються не зовсім логічними. Наприклад, особа в віці шістдесят п'яти років вчиняє зухвалий та жорстокий злочин, пов'язаний з позбавленням життя кількох осіб. Наразі її можна засудити лише до п'ятнадцяти років позбавлення волі. На момент відбуття всього строку покарання особі має виповнитися вісімдесят років, тобто цілком реально що засуджений доживе до моменту звільнення. Питання у тому, навіщо закон робить таке виключення для літніх злочинців? Чи це зменшує їхню небезпеку чи ступень вини? Таке положення є дискримінаційним і порушує принцип справедливості в призначенні кримінальних покарань. Також питання викликає і пропозиція застосовувати цей вид покарання виключно до осіб, які досягли двадцятидворіччя. Зараз йде війна і солдати строкової служби армії противника вчинюють злочини, які взагалі не пов'язані з уявленнями людської істоти про людяність. Отже, якщо їм ще не виповнився 21 рік, то застосувати до них довічне позбавлення волі стане неможливим. А чому власне? Вони гірше розуміють фактичну сторону власних дій? Зрозуміло що це вікове обмеження є необґрунтованим та нераціональним.

Це те, що стосується питань доцільності максимально тривалих строків покарання у виді позбавлення волі. А якщо звернутися до мінімального строку, на який позбавлення волі на певний строк може бути призначене. Наразі це один рік. Разом з тим існує покарання у виді арешту, яке фактично замінює собою короткострокове позбавлення волі. Посилювати каральний вплив арешту мали більш суворі умови відбування цього виду покарання, проте на даний момент ці відмінності в законодавстві нівельовані. Таким чином між арештом та позбавленням волі на певний строк фактично немає відмінності, тому збереження цього виду покарання не можна вважати доцільним. Що ж стосується позбавлення волі на короткий термін, скажемо, на декілька місяців: в певних випадках таке покарання було б вельми ефективним. Зокрема і в разі звільнення від покарання з випробуванням: в залежності від обставин вчинення правопорушення і характеристики особи винного є сенс попередньо застосовувати до неї короткострокове ув'язнення щоб у засудженого не виникало хибного уявлення про «безкарність» злочинної

поведінки. Якщо утримувати осіб, засуджених до позбавлення волі на незначний термін, окремо від інших категорій засуджених, то можна мінімізувати негативний вплив середовища на таких осіб.

Система кримінальних покарань в діючому кримінальному законодавстві України доволі складна з позицій їхнього різноманіття. Йдеться про що одне покарання, пов'язане з ізоляцією особи від суспільства – обмеження волі. Яке фактично можна вважати аналогом найменш суворого режиму відбування покарання у виді позбавлення волі. Навряд-чи таке покарання є доцільним. По-перше, частіше за все кримінально-правові санкції статей особливої частини КК передбачають однакові терміни покарань як у виді позбавлення, так і у виді обмеження волі за вчинення одного й того ж кримінального правопорушення. Тобто тривалість покарання буде однаковою, а от сутність – ступень обмежень для особи буде різною. Втім не краще було б умовно кажучи замінити особі п'ять років обмеження волі на два з половиною року позбавлення волі? Особливо враховуючи можливість застосування норм про умовно-дострокове звільнення від покарання та заміну не відбутої частини покарання більш м'яким. По-друге: існування такого покарання як обмеження волі створює необхідність утримання спеціалізованих виправних центрів, що призводить до неефективного використання державних коштів.

Анахронізмом виглядає і покарання у виді виправних робіт. Певно буде зайвим акцентувати увагу на недостатності його карального впливу. По суті відбування виправних робіт змушує засудженого відчувати не дію кримінального покарання, а певні незручності, яки просто треба перечекувати. Хоча у реальному покаранні у виді виправних робіт значно більше сенсу, ніж в «умовному» позбавленні волі.

Службові обмеження для військовослужбовців фактично є «мілітарною» версією виправних робіт. Втім в даному випадку ситуація дещо інша, і в даному покаранні є сенс. По-перше, треба враховувати специфіку військової служби: для кадрового військового призначення такого покарання, як і сам факт засудження, є ганебним. І відповідні обмеження по службі також є відчутними. По-друге, застосування даного, доволі специфічного виду покарання, дає можливість залишити на службі фахівця, що буде неможливим в разі призначення покарання іншого виду – з огляду на наявність такого стану, як судимість.

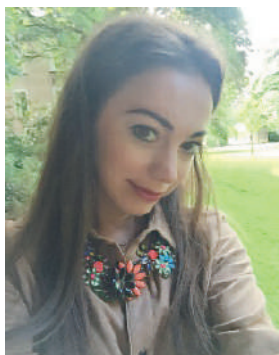
Неможна обійти стороною і покарання у вигляді штрафу. В літературі було чимало написано з цього приводу, крім того

діючий кримінальний кодекс зазнавав чималої кількості змін та доповнень в контексті застосування даного виду покарання. Призначення штрафів як кримінальних покарань це нормальна світова практика. Звісно коли йдеться про вчинення злочину, пов'язаного з отриманням незаконного прибутку. Втім інколи виникає таке враження, що українські законодавці, суспільні діячі, практики, науковці тощо, плутають сутність покарань у виді штрафу та конфіскації. Адже якщо йдеться про корупційну діяльність, про отримання незаконної винагороди та ін., всі отримані таким чином статки мають бути конфісковані. Тому основний акцент слід робити саме на конфіскації, а не на штрафі. В «чистому вигляді» штраф це стягнення, яке має сенс застосовувати як основне покарання за вчинення проступків та нетяжких злочинів. В інших випадках варто подумати в першу чергу про відшкодування збитків потерпілим від вчинення злочину – пріоритет має бути відданий цьому питанню. Тому застосування штрафу як основного покарання слід обмежити за ступенем тяжкості кримінального правопорушення, а в якості додаткового – питанням доцільності.

У цілому ж можна дійти висновків, що система покарань в кримінальному законодавстві України дійсно потребує оптимізації та спрощення в цілому. При цьому має бути прийнята до максимальної уваги доцільність застосування тих чи інших видів обмежень до засуджених осіб, знайдений баланс між необхідністю досягнення цілей кримінального покарання та принципом економії каральних засобів. Має бути забезпечена диференціація кримінальної відповідальності та індивідуалізація покарання. При цьому основні (принципові) підходи зводяться до наступного: а) найбільш небезпечні злочинці мають бути ізольовані від суспільства для унеможливлення рецидиву. Наявний інструмент реалізації – застосування покарання у виді довічного позбавлення волі; б) покарання має бути реальним – максимально відійти від практики застосування ст. 75 КК України. Можливий інструмент – призначення покарання у виді позбавлення волі на короткий термін; в) покарання має бути максимально орієнтованим на відновлення справедливості, що передбачає виплату компенсацій та інші дії на користь потерпілих від злочину осіб.

Ключові слова: система покарань у Кримінальному кодексі України, перспективи реформування вітчизняного кримінального законодавства, напрямки розвитку системи кримінальних покарань.

Key words: system of criminal punishment in Criminal Code of Ukraine, prospects of domestic criminal law further reformation, directions of domestic criminal law evolution.

Шостак Олена Миколаївна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
[https://scholar.google.com.ua/
citations?user=7hQ3DZUAAAAJ&hl=uk](https://scholar.google.com.ua/citations?user=7hQ3DZUAAAAJ&hl=uk)
crimlaw@onua.edu.ua

Наукова біографія

Після завершення аспірантури на кафедрі кримінального права захистила в 2013 році дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Приватноправові засади в кримінальному праві України: концептуальні аспекти». Через рік Рішенням атестаційної колегії присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права.

Наукові інтереси пов'язані з особливостями публічного та приватного в кримінальному праві, удосконаленню кримінального законодавства, питанням гармонізації, апроксимації, уніфікації українського кримінального законодавства.

СВРОЦЕНТРИЧНІСТЬ УКРАЇНСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА: ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ ТА ПРАВО НА ЖИТТЯ

Сучасні держави світу на національному та наднаціональному (міжнародному) рівні зацікавлені у гарантуванні та забезпеченні належного захисту прав людини, що в значній мірі з-поміж інших чинників дозволяє підтримувати свій статус та авторитет і на міжнародній арені. Для України, яка декларує свій шлях до європейської спільноти, очевидним стає поштовх до гармонізації свого законодавства з законодавством країн ЄС, зокрема в аспекті належного декларування та захисту прав і основних свобод людини і громадянина. Після набуття Україною членства у Раді Європи в 1995 році та набуття Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод [1] чинності для України в 1997 році, питання реалізації міжнародних (регіональних) механізмів захисту прав людини

і громадянина актуалізувалися з новою силою та поставили ряд нових завдань для національної правової системи.

Пріоритетне становище міжнародного права в першу чергу характеризує правові системи країн-членів ЄС. Але і в інших державах світу навіть на рівні Конституції відзначається примат міжнародного законодавства над національним. Україна в цьому аспекті не є виключенням, хоча і в статті 8 Конституції України відзначається найвища юридична сила останньої в національній правовій системі. Згадана «першість» цілком кореспондує або має намір цілком кореспондувати якнайкращим світовим стандартам, зокрема європейським, в сфері захисту прав людини і громадянина. В цьому сенсі додатково ілюстративний факт мінімального гарантованого обсягу прав і свобод за ЄК, в той час як Конституція України (а також і багатьох інших європейських держав) містить значно більший обсяг таких прав і свобод. В свою чергу, наприклад, в США беззаперечним є віддання переваги національному законодавству, а не міжнародному.

Як свідчить досвід, то превалюючий стан національного права над міжнародним в свою чергу може стати передумовою для легального обґрунтування відмови від застосування практики ЄСПЛ у випадку, якщо певне рішення цього суду буде не цілком влаштувати владу. Можна констатувати, що для тих осіб, для яких звернення до ЄСПЛ було б останньою можливістю на захист своїх прав, порушених з боку держави, шансів для сатисфакції при таких умовах не дуже багато.

У свою чергу, треба також не забувати про положення Віденської Конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [2] (набрала чинності для України в 1986 році) згідно статті 27 «Внутрішнє право і додержання договорів» якої «учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як на виправдання для невиконання ним договору». Таким чином, спроби виведення держави за межі розумної дії принципу субсидіарності можуть мати потенційні наслідки не стільки в правовій сфері, скільки в подальшому політичній, економічній, тощо у випадку «осуду» з боку міжнародної спільноти.

В ідеалі захист прав і свобод особи в першу чергу має здійснюватися на рівні національного режиму правового регулювання, а міжнародні інструменти (органи) мають доповнювати такий механізм, але в жодному разі не виступати повним або частковим субституттом. Видається, що такий ефективний механізм будується саме на принципі субсидіарності, тобто доповненні національних

механізмів захисту додатковим міжнародним, зокрема на прикладі діяльності ЄСПЛ.

Оскільки ЄСПЛ розглядає не тільки основний текст, але й Преамбулу ЄКПЛ як нормативний базис для правозастосування та правотворчості при розробці правових позицій, то слід звернути особливу увагу на наступний зміст статті 1 Протоколу № 15 до ЄКПЛ (ратифікований в Україні в 2017 році), в якій зазначено про інтродукцію останнього абзацу до Преамбули ЄКПЛ наступного змісту «Підтверджуючи, що Високі Договірні Сторони, відповідно до принципу субсидіарності, несуть основну відповідальність за забезпечення прав і свобод, визначених у цій Конвенції та протоколах до неї, користуються при цьому свободою розсуду, яка є предметом юрисдикції Європейського суду з прав людини, створеного цією Конвенцією, щодо здійснення нагляду». Таким чином, після прийняття Протоколу № 15 до ЄКПЛ в 2013 році принцип субсидіарності, який фактично застосовувався ЄСПЛ з початку своєї діяльності, знайшов своє нормативне втілення в якості основоположного базисного принципу функціонування.

Традиційне розуміння принципу субсидіарності, як вказує О.О. Зенін [3], передбачає не стільки пряме трактування діяльності ЄСПЛ як додаткового судового засобу, скільки допоміжного, тобто такого, що застосовується у випадках вичерпання усіх можливих національних засобів правового захисту (пройдення всіх судових інстанцій згідно внутрішнього законодавства держави). Через такий підхід ЄСПЛ не поділяє тезис про те, що є найвищою судовою інстанцією, яка доповнює національну систему судоустрою, адже ЄСПЛ у своїй практиці спирається на ЄКПЛ та Протоколи до неї, а національне локальне законодавство держави ним тільки враховується та оцінюється на предмет відповідності його власній попередній судовій практиці. Крім цього, принцип субсидіарності передбачає спільність відповідальності держав-учасниць та ЄСПЛ.

З набранням чинності Протоколу № 15 до ЄКПЛ правоздатність Європейського суду вже юридично обмежується обов'язковими межами розсуду, які повинні бути дотримані на національному рівні, перш ніж у заявника з'явиться право на звернення за захистом своїх прав, перерахованих у Конвенції та протоколах до неї, до Європейського суду.

Зрозуміло, субсидіарність може бути продуктивною лише тоді, коли відповідне положення Конвенції доступне суддям і використовується у внутрішньодержавному праві. Але в Україні на сьогодні існує ряд проблем у сфері застосуванням як ЄКПЛ, так і правових

позицій ЄСПЛ, зокрема через брак офіційних перекладів кейсів ЄСПЛ щодо України та брак розуміння сутності та правильного застосування такого прецедентного права. Можливим шляхом подолання такої прогалини могло б бути видання Секретаріатом ЄСПЛ коментарів, узагальнень, практичних вказівок щодо порушень певних прав за ЄКПЛ, а в Україні формування офіційних перекладів та/або формування на їх основі узагальнень Верховного Суду для скеровування напрямків розвитку національної судової практики адаптованої до положень ЄКПЛ та правових позицій ЄСПЛ.

Таким чином, механізм захисту прав людини, створений ЄКПЛ, має субсидіарний характер, і правильне розуміння природи норм Конвенції саме в світлі концепції субсидіарності представляється необхідним для ефективного функціонування створеного на її основі механізму.

Принцип субсидіарності має свої обмеження у сфері абсолютного права людини на життя (стаття 2 ЄКПЛ). В світлі Конвенції встановлені межі можливого порушення права людини на життя переважно в сфері кримінальної юстиції, а саме: *«1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше, ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. 2. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили:*

- а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства;*
- б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою;*
- с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання».*

Конституція України в статті 27 також надає гарантії захисту права на життя, встановлюючи, що: *«Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань»* [4].

Фахівці органів юстиції України підкреслюють, що сфера застосування статті 2 Конвенції включає в себе: усі випадки насильницької смерті чи зникнення особи; розслідування обставин смерті та зберігання матеріалів такого розслідування; планування та проведення операцій із застосуванням сили; виключно необхідне застосування сили; застосування сили та спецзасобів; смерть під час військової

служби; надзвичайні ситуації, бойові дії, військові навчання; загроза для життя у разі вислання (депортації, екстрадиції); безпечність спорудження та експлуатації об'єктів.

ЄСПЛ вперше розглянув справу щодо порушення ст. 2 Конвенції «Маккан та інші проти Сполученого Королівства» у 1995 р. У цій справі держава-відповідач була визнана відповідальною за порушення ст. 2 Конвенції через те, що служби спецпризначення вчинили убивство трьох терористів Ірландської Республіканської Армії. Після цієї справи кількість звернень до ЄСПЛ щодо порушення ст. 2 Конвенції стрімко зросла, в основному за рахунок справ, де державою-відповідачем була Туреччина [5].

Існує чимало справ, де державою-відповідачем є Україна: справа «Муравська проти України», справа «Гонгадзе проти України», справа «Кац та інші проти України», справа «Шевченко проти України». У цих справах ЄСПЛ констатував порушення ст. 2 Конвенції – невиконання позитивних обов'язків держави щодо захисту права на життя з боку держави [6].

Системний аналіз рішень КСУ та ЄСПЛ, здійснений О. Д. Мотковою [7], дає підстави зауважити, що судові інстанції досить обережно ставляться до визначення поняття «право на життя», обмежуючись цитуванням положень національного законодавства та Конвенції, і дозволяє виокремити такі ознаки права на життя: *невід'ємність* (право на життя є природним, а тому не може бути свавільно припинене та обмежене); *невідчужуваність* (належить людині від народження та невідривно пов'язане із носієм); *непорушність* (не може бути порушене, позбавлення життя людини карається законом); *пріоритетність* (Конституція України проголосила життя та здоров'я людини найвищою соціальною цінністю); *загальність* (право на життя належить кожній людині в рівній мірі); *гарантованість державою* (право людини на життя охороняється законом).

Врахування положень Конституції України і ЄКПЛ, рішень КСУ та ЄСПЛ в світлі євроінтеграційного вектору розвитку України має сформувати цілісну національну систему, що сприятиме однаковому розумінню прав і свобод людини та механізмів їх захисту. Симбіоз національної судової практики і практики ЄСПЛ додатково підкреслює значимість базисного принципу субсидіарності в діяльності ЄСПЛ як конвенційного механізму захисту прав людини та дозволить ефективніше його впроваджувати в життя.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118
3. Зенін О. О. Додатковий протокол № 15 до Конвенції про захист прав людини та основних свобод. *Міжнародне правосуддя*. 2014. № 2. С. 86–98. URL: <https://roseurosud.org/espch/dopolnitelnyj-protokol-n-15-k-konventsii-o-zashchite-prav-cheloveka-i-osnovnykh-svobod>
4. Шевчук С. В. Принцип субсидіарності у діяльності Європейського Суду з прав людини та необхідність узгодження судової практики. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/9624/Shevchuk%2082-89.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
5. Особливості застосування статті 2 «Право на життя» ЄКПЛ. URL: https://ukrainepravo.com/international_law/european_court_of_human_rights/sfsboyvsfkhk-iafkhsftsvarrya-fkhakhhk-2-tuavs-ra-zykhkha-zhnto/
6. Право на життя в Рішеннях ЄСПЛ. URL: <https://justzp.gov.ua/pravo-na-zhyttia-v-rishenniakh-ievropejskoho-sudu-z-prav-liudyny/>
7. Моткова О. Д. Право на життя у рішеннях Конституційного Суду України та Європейського суду з прав людини. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 1. С. 49–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vksu_2015_1_12

Ключові слова: ЄКПЛ, принцип субсидіарності, право на життя, національне законодавство, уніфікація судової практики.

Key words: ECHR, subsidiarity principle, right to life, national legislation, unification of court practice.

Тавлуй Олена Вікторівна
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
адвокат

Наукова біографія

У 2002 вступила до аспірантури НУ «Одеська юридична академія». У 2014 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації: «Кримінально-правова характеристика незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння)». 31 жовтня 2014 року Рішенням Вищої атестаційної комісії України присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. У 2018 році опублікувала монографію на тему: «Кримінально-правова характеристика незаконних дій щодо усиновлення (удочеріння)». Автор понад 50 наукових праць

Наукові інтереси: кримінально-правова охорона сім'ї та неповнолітніх, кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності, кримінальні правопорушення у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту.

КОНТРАБАНДА В ОДЕСІ: ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

Історія контрабанди в Одесі вимірюється не одним століттям. Масштаби контрабанди визначались розвитком торгового потенціалу міста. У кінці XVIII століття почалось будівництво торгового порту. До кінця XIX століття він став одним із найкрупніших у регіоні.

З ростом товаровиробництва збільшувався і обсяг контрабанди. Протидіяти їй почала ще на початку XIX століття козака варта.

Особливим періодом в історії контрабанди в Одесі стали часи порто-франко у першій половині XIX століття, коли був введений пільговий режим торгівлі. В Одесі навіть існував музей контрабанди.

В історії сучасної України, неодноразово проголошувались періоди боротьби з контрабандою в Одесі, статистика якої є значною і кількість кримінальних проваджень це підтверджує.

Так, 23 листопада 2023 року Суворовським районним судом м. Одеси було винесено вирок чотирьом громадянам Ізраїлю за вчинення контрабанди, їх дії були кваліфіковані за ч. 3 ст. 305, ч. 3 ст. 307 КК України.

Іноземці здійснили контрабанду кокаїну через Одеський морський торговельний порт наприкінці серпня 2020 року.

Наркотичні засоби прибули з Республіки Перу у контейнері всередині конструкцій верстату, розфасований у 114 брикетах. Більшість з них мали фірмове маркування у вигляді літер та цифр, що вказувало на приналежність до певного наркосиндикату.

Іноземців затримали під час вилучення кокаїну з конструктивних порожнин верстату.

Згідно з висновком експертизи, вилучена з місця події спресована речовина білого кольору загальною масою понад 114 кг у 114 брикетах містить наркотичний засіб – кокаїн. Загальний кількісний вміст кокаїну в спресованій речовині білого кольору становить понад 80,6 кг.

Вироком суду двом громадянам призначено покарання – 11 років позбавлення волі, двом іншим – 11 років 6 місяців та 11 років 3 місяці позбавлення волі з конфіскацією майна відповідно [1].

Відповідно до норм чинного кримінального законодавства України, відповідальність за контрабанду передбачено ст. ст. 201, 201-1, 305 Кримінального кодексу України.

Найбільша дискусія щодо кримінальної відповідальності за контрабанду пов'язана із предметом контрабанди.

15 листопада 2011 року Верховна Рада декриміналізувала контрабанду товарів шляхом прийняття Закону України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності № 4025-VI, яким, серед іншого, внесла зміни до статті 201 Кримінального кодексу. Так, з 2012 року переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів не є контрабандою і не вважається злочином [2].

Чинна редакція ст. 201 КК передбачає настання кримінальної відповідальності лише за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю культурних цінностей, отруйних, сильнодіючих, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів, зброї або боєприпасів

(крім гладкоствольної мисливської зброї або бойових припасів до неї), частин вогнепальної нарізної зброї, а також спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації.

Незаконне переміщення інших товарів, вказаних у цій статті, крім наркотичних речовин (ст. 305 КК України), та лісоматеріалів або пиломатеріалів цінних та рідкісних порід дерев, лісоматеріалів необроблених, а також інших лісоматеріалів, заборонених до вивозу за межі митної території України (ст. 201-1 Кримінального кодексу України), на сьогоднішній день не є контрабандою.

Відповідно до ст. 2 Кодексу про адміністративні правопорушення питання щодо адміністративної відповідальності за порушення митних правил регулюються Митним кодексом.

Переміщення товарів, обіг яких не є обмежений, із приховуванням від митного контролю або поза митним контролем є адміністративним правопорушенням, відповідальність за які передбачена положеннями ст. ст. 468–485 Митного кодексу України.

Президент України неодноразово наголошував, що для підвищення ефективності у боротьбі з контрабандою потрібно повернути товар як предмет контрабанди у рамках кримінального законодавства.

Ще з квітня 2021 року у Верховній Раді перебуває на розгляді законопроект № 5420 Президента України Володимира Зеленського про криміналізацію контрабанди товарів. У липні 2021 року парламент ухвалив його в першому читанні, у грудні 2021 року була готова таблиця змін до другого читання.

13 вересня 2023 року Комітет з питань правоохоронної діяльності, підготував оновлену таблицю змін для ухвалення в другому читанні.

Отже, законопроект у редакції Комітету від 13 вересня 2023 року передбачає, що криміналізація контрабанди повернеться з 1 січня 2024 року.

Вносяться також зміни до Кримінального процесуального кодексу щодо підслідності.

Так, досудове розслідування контрабанди товарів, підакцизних товарів, а також контрабанди лісоматеріалів та цінних порід дерев будуть здійснювати детективи органів Бюро економічної безпеки України.

При цьому досудове розслідування злочинів, передбачених ст. 201-1 Кримінального кодексу України (контрабанди лісоматеріалів та цінних порід дерев), відомості щодо яких внесені до ЄРДР до дня набрання чинності Законом щодо криміналізації контрабанди товарів, продовжують здійснювати слідчі органів безпеки.

Кримінальний кодекс України доповняють статтями 201-3 і 201-4.

Зокрема, за ст. 201-3 КК України кримінальна відповідальність буде наставати за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю товарів, крім підакцизних товарів та електричної енергії, вчинена у значному розмірі.

За ст. 201-3. КК України кримінальна відповідальність буде наставати за переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю підакцизних товарів (крім електричної енергії), вчинена у значному розмірі [3].

Список використаних джерел

1. Вирок Суворовського районного суду м. Одеси від 13.11.2023 року, справа № 523/5727/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114841584>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 07.11.2015 року № 4025-VI. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4025-17#Text>
3. Порівняльна таблиця до проекту Закону України № 5420 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів». *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1984931>

Ключові слова: контрабанда, контрабанда в Одесі, предмет контрабанди.

Key words: smuggling, smuggling in Odesa, items of smuggling.

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
адвокат

Наукова біографія

У 2014 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Інститут причетності в кримінальному праві України». Рішенням Атестаційної колегії від 22 грудня 2014 року присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Є автором понад 40 наукових публікацій.

Наукові інтереси пов'язані з розвитком інституту причетності у вітчизняному кримінальному праві, кримінально-правовою охороною господарської діяльності та дослідженням особливостей розвитку кримінального права в цілому та окремих його інститутів під в особливий період та під впливом процесу євроінтеграції.

**ОКРЕМІ ПИТАННЯ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ
З МЕТОЮ ОТРИМАННЯ ПРИБУТКУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ,
БЛАГОДІЙНИХ ПОЖЕРТВ АБО БЕЗОПЛАТНОЇ ДОПОМОГИ**

Збройна агресія російської федерації викликала динамічні трансформаційні процеси в українському суспільстві, в тому числі і в сфері економіко-правових відносин. Одним із таких явищ, яке набуло свого значного поширення під час дії воєнного стану в Україні став значний безперервний потік гуманітарної допомоги, благодійних пожертв та активність великої кількості благодійних організацій.

З метою пришвидшення та спрощення процес гуманітарних вантажів із закордону до законодавства, в першу чергу, до податкового, було внесено ряд змін, які був звільнили гуманітарні вантажі

від податків та мит, та, водночас, спростили процедуру визнання соціально значущих товарів гуманітарною допомогою.

Така ситуація викликала реакцію правопорушників, а саме: все частіше почали виявлятися випадки використання товарів гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку. Така ситуація вимагала якнайшвидшої відповідної та належної реакції з боку держави. Така реакція послідувала у вигляді прийняття Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги», яким чинний КК України було доповнено зазначеної кримінальною заборонаю (ст. 201-2 КК України).

Згідно офіційних статистичних даних за 2022 рік було зареєстровано 381 випадок вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, а за період з січня по жовтень 2023 року включно – 206, що свідчить про досить значну поширеність даного кримінального правопорушення.

Кримінальне правопорушення у вигляді незаконного використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги (ст. 201-2 КК України) посягає на суспільні відносини у сфері використання товарів гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, що, відповідно, представляє собою безпосередній об'єкт зазначеного кримінального правопорушення. Водночас, варто відмітити, що у разі вчинення такого діяння шкода (або загроза такої) може бути завдана й іншим суспільним відносинам, наприклад, у сфері оподаткування або охорони власності, що виступатиме додатковим об'єктом згаданого кримінального правопорушення.

Варто також зауважити, що дане кримінальне правопорушення характеризується обов'язковою ознакою його складу – предметом. Предмет – це факультативна ознака об'єкта кримінального правопорушення, що знаходить свій прояв у матеріальних цінностях (які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які (або без такого впливу) вчиняється кримінально каране діяння.

Предмет кримінального правопорушення характеризується певними властивостями, в сукупності вони складають «систему ознак, що зведені у три групи:

- фізичні ознаки (відображають його природні властивості: матеріальність, кількість, якість, форму, стан, структуру);

– соціальні ознаки (відображають його значення для людини, суспільства: вартість, безпечність або небезпечність для людини, функціональне призначення (культурне, історичне, економічне, політичне тощо), позитивне чи негативне значення для людини, приналежність окремій особі (в аспекті відповідної форми власності));

– юридичні ознаки (наявність кримінально караного діяння, вчиненого з приводу відповідних матеріальних цінностей та шляхом безпосереднього впливу на них (або без такого впливу), наявність мети впливу на бажаний для винуватого предмет, форма законодавчого визначення, факультативність, «підпорядкованість» предмета об'єкту кримінального правопорушення») [1, с. 103].

Відповідно, предметом кримінального правопорушення можуть бути матеріальні цінності, речі матеріального світу, на які направлене кримінальне правопорушення, виступає при цьому складовою об'єкта посягання та є взаємопов'язаним з об'єктивною стороною, а якщо предмет визначено в законі – тобто безпосередньо названий у кримінально-правовій нормі або логічно випливає з її змісту, – предмет стає обов'язковою ознакою конкретного складу кримінального правопорушення, як у випадку складу діяння, передбаченого ст. 201-2 КК України.

Відповідно предметом можуть бути товари гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги, в контексті визначення даних понять, що містяться у Законі України «Про гуманітарну допомогу» та Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

Згідно Закону України «Про гуманітарну допомогу», гуманітарна допомога – «цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [2]. Благодійна допомога визначається, в контексті Закону України

«Про благодійну діяльність та благодійні організації» благодійною діяльністю, яка полягає в «добровільній особистій або майновій допомозі для досягнення визначених вказаним актом цілей, що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням бенефіціара» [3].

Аналізоване кримінальне правопорушення характеризується діями, які становлять продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі.

Для вказаних трьох форм об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, характерною є мета – отримання прибутку, яка може бути доведена, якщо особою фактично отримано прибуток або якщо вона вчинила дії, в результаті яких мала отримати прибуток.

Наприклад, вироком Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області у справі № 211/3510/23 від 03 липня 2023 року [4] уло визнано винними Особу 1 та Особу 4 у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 201-2 КК України. Так, Особа 1 звернулася до Особи 4 із пропозицією здійснення продажу товарів гуманітарної допомоги з метою отримання прибутку, а саме легкових автомобілів, ввезених на територію України для потреб ЗСУ. Особа 4 у свою чергу, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи їх суспільно-небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, надала свою згоду на здійснення перевезення легкових автомобілів через кордон України в якості гуманітарної допомоги та їх подальший продаж на території України з метою отримання прибутку. Таким чином, Особою 1 та Особою 4 було ввезено та продано 6 автомобілів загальною вартістю 545 258, 90 грн.

Варто також взяти до уваги, що законодавець урегулює кількісне вираження шкоди в контексті зазначеного посягання. Значиться (згідно примітки), що значний розмір – якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; великий розмір – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; особливо великий розмір – якщо загальна вартість товарів, безоплатної допомоги або грошової допомоги

у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Варто відмітити, що в силу динамічності процесу новелізації кримінального законодавства під час дії воєнного стану в Україні, нові кримінальні заборони ще не набули якоїсь сталої практики застосування з напрацюванням однозначного підходу та уніфікованого трактування, в тому числі, і в частині застосування норми ст. 201-2 КК України. Бланкетність норми вимагає уважного ставлення встановлення всіх обставин події та вірного використання нормативно-правової бази з метою винесення законного та справедливого рішення у видку притягнення винної особи до відповідальності.

Список використаних джерел

1. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. Київ : Видавець А. В. Паливода, 2011. 192 с.
2. Про гуманітарну допомогу : Закон України від 22 жовтня 1999 року № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення: 19.11.2023).
3. Про благодійну діяльність та благодійні організації : Закон України 5 липня 2012 року № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#top> (дата звернення: 19.11.2023).
4. Вирок Довгинцівського районного суду міста Кривого Рогу Дніпропетровської області у справі № 211/3510/23 від 03 липня 2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111930820> (дата звернення: 19.11.2023).

Ключові слова: кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення, гуманітарна допомога, воєнний стан, кримінальне право в умовах особливого періоду.

Key words: criminal liability, criminal offenses, humanitarian aid, martial law, criminal law in the conditions of a special period.

Іванова (Кедик) Вероніка Петрівна

адвокат, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

15 жовтня 2011 року вступила до аспірантури на кафедру кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». 07 травня 2021 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Назва дисертації: «Універсальний та реальний принципи чинності кримінального закону України про кримінальну відповідальність». В 2021 року Рішенням Вищої атестаційної комісії України присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Рішенням Атестаційної колегії в 2022 року присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права. Взагалі маю понад сорока наукових праць.

Наукові інтереси: кваліфікація кримінальних правопорушень, що вчиняються медичними працівниками, кримінальна відповідальність медичних працівників.

ЕТИКА ТА ЗАКОН:

МЕЖІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У МЕДИЦИНІ

Етика та закон: межі кримінальної відповідальності у медицині є надзвичайно актуальною в Україні з різних причин. По-перше, це пов'язано зі зростанням юридичної обізнаності населення та підвищенням вимог до якості медичних послуг. У сучасному світі пацієнти більше не готові миритися з недбалістю або помилками лікарів, що може вести до серйозних юридичних наслідків. По-друге, розвиток медичних технологій і процедур створює нові юридичні дилеми. Наприклад, питання щодо кінцевих стадій життя, евтаназії,

генетичних тестів, або клінічних експериментів вимагають чіткого розуміння як медичної етики, так і юридичних норм. Третім важливим аспектом є міжнародне впровадження стандартів лікування та дотримання прав пацієнтів. Україна, інтегруючись в європейський та світовий медичний простір, має адаптувати свої закони та етичні кодекси до міжнародних норм.

Крім того, враховуючи події в Україні, існує потреба в ретельному розгляді питань, пов'язаних з медичною допомогою в умовах конфлікту, етикою надання допомоги пораненим, а також використанням медичних знань і навичок у неконвенційних або екстремальних умовах.

Таким чином, дана тема є важливою для розуміння сучасних викликів у сфері медицини, а також для розробки балансу між забезпеченням високоякісної медичної допомоги, захистом прав пацієнтів і дотриманням законодавства.

Також важливо згадати про вплив соціальних та культурних змін на медичну практику. З одного боку, це стосується змін у суспільному ставленні до медичної таємниці, інформованої згоди, та автономії пацієнта. З іншого боку, це також пов'язано зі зростаючою роллю цифрових технологій в медицині, що породжує нові виклики для захисту персональних даних пацієнтів.

Ще одним аспектом, який варто врахувати, є вплив економічних факторів на медичну етику та законодавство. В умовах обмежених ресурсів, особливо в державних медичних установах, виникають питання щодо справедливого розподілу медичних послуг та доступності лікування для всіх верств населення.

Крім того, в Україні актуальним є питання професійної відповідальності лікарів. Сучасний світ вимагає від медичних працівників не тільки високої кваліфікації, але й здатності відповідати за свої рішення та дії перед пацієнтами, законом, та професійною спільнотою.

Нарешті, в Україні, як і в багатьох країнах світу, існує потреба у вдосконаленні законодавчої бази, яка б регулювала медичну практику, з метою її адаптації до сучасних реалій та викликів. Це включає не тільки кримінальне законодавство, але й нормативи, що стосуються ліцензування, сертифікації, та контролю якості медичних послуг.

Питання етичної поведінки у медицині залишаються предметом гострого дебату. Визначення моменту, коли етичне порушення перетворюється на кримінальне діяння, є ключовим у формуванні правил медичної етики. напиши тези до даного речення.

Неоднозначність етичних меж: Етичні стандарти у медицині часто мають суб'єктивний характер, що призводить до різного трактування однакових ситуацій різними медичними працівниками та юристами.

Критерії для криміналізації етичних порушень: Необхідно розробити чіткі критерії, за якими етичні порушення можуть бути визнані кримінальними діями, для забезпечення правової визначеності.

Відповідальність за етичні рішення: Законодавство повинно враховувати складність етичних рішень у медицині та диференціювати відповідальність між умисними, ненавмисними та необхідними діями.

Соціальні наслідки криміналізації: Потрібно оцінити соціальні наслідки перетворення етичних порушень на кримінальні дії, у тому числі вплив на професійну практику та відносини з пацієнтами.

Роль професійних медичних організацій: Професійні медичні організації повинні брати активну участь у формуванні етичних норм та принципів, що можуть служити основою для законодавчих рішень.

Правова освіта для медичних працівників: Надання медичним працівникам якісної правової освіти є ключовим для забезпечення дотримання етичних та правових норм у їхній діяльності.

Діалог між медициною та правом: Необхідність ведення відкритого діалогу між медичними працівниками, юристами та законодавцями для досягнення взаєморозуміння у питаннях етики та права.

Захист прав пацієнтів: Забезпечення захисту прав пацієнтів має залишатися пріоритетом у будь-яких дискусіях про кримінальну відповідальність медичних працівників.

Отже, ця тема є надзвичайно важливою для сучасного українського суспільства, оскільки вона торкається фундаментальних питань, пов'язаних із здоров'ям та благополуччям громадян, відповідальністю медичних фахівців, а також правовими аспектами медичної практики.

Розгляд цієї теми вимагає комплексного підходу, що включає аналіз медичної етики, правових норм, соціальних очікувань та технологічних змін. Важливо, щоб у цьому процесі брали участь медичні фахівці, юристи, законодавці, а також громадськість, щоб забезпечити розуміння та врахування всіх аспектів цього складного питання.

Забезпечення ефективної взаємодії між медичною етикою та законодавством, а також пошук балансу між правами пацієнтів,

обов'язками лікарів та вимогами закону, є ключовим для створення справедливої та ефективної медичної системи в Україні.

Ключові слова: медична етика, кримінальна відповідальність, медичні помилки, професійна відповідальність, права пацієнтів, етичні дилеми, Стандарти медичного обслуговування, недбалість, професійні медичні стандарти, відповідальність за ненавмисні дії.

Key words: medical ethics, criminal liability, medical errors, professional liability, patients' rights, ethical dilemmas, Standards of medical care, negligence, professional medical standards, liability for unintentional actions.

Степаненко Оксана Василівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
[https://scholar.google.com.ua/
citations?user=zmij0yMAAAAJ&hl=uk](https://scholar.google.com.ua/citations?user=zmij0yMAAAAJ&hl=uk)

Наукова біографія

У 2013 році вступила на очну аспірантуру Національного університету «Одеська юридична академія», кафедра кримінального права, навчання у якій успішно закінчила у 2016 році. У 2017 році захистила дисертацію на тему «Принцип доцільності в кримінально-правовій доктрині та кримінальному законодавстві України» та здобула науковий ступінь кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. У вересня 2021 році вступила до докторантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального права, яку закінчила у вересні 2023 році з представленням дисертаційного дослідження до захисту. У 2021 році присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права. Пройшла науково-педагогічне стажування «Сучасні методи у змішаному навчанні» в Литовському університеті імені Миколаса Ромєріса (м. Вільнюс, 2020 р.) та підвищення кваліфікації за програмою «Психологія та педагогіка вищої школи» в ОНУ ім І. І. Мечнікова (м. Одеса, 2023 р.). Перемогла у Всеукраїнському конкурсі малих грантів для молодих вчених у галузі кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права (2020 р.) та отримала диплом 3 ступеня за результатами Конкурсу наукових робіт, який присвячений пам'яті професора В. Я. Тація (2023 р.). Член Ради молодих вчених Національного університету «Одеська юридична академія» та Громадської організації «Всеукраїнська асоціація кримінального права».

Наукові інтереси пов'язані з кримінально-правовою особи від домашнього насильства. Автор понад 60 наукових праць.

КІБЕРНАСИЛЬСТВО ЯК ФОРМА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

У ст. 126-1 КК України передбачені наступні форми домашнього насильства: фізичне, психологічне та економічне. Поряд з цим в науковій літературі виділяють кібернасильство як самостійну форму домашнього насильства, оскільки для його вчинення використовуються саме технології та електронні засоби зв'язку. Це може включати в себе поширення приватних фото або відео без згоди жертви, стеження за нею в Інтернеті, шантаж, кібербулінг та інше. Кібернасильство може бути особливо шкідливим, оскільки може мати довготривалі наслідки для жертви та її психічного здоров'я, та може посилювати існуючу ситуацію домашнього насильства.

Ще у 2018 році спеціальним доповідачем Ради ООН з прав людини з питань насильства щодо жінок, його причин і наслідків, про насильство в Інтернеті щодо жінок і дівчат в аспекті прав людини зазначено, що форми насильства, які вчиняються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) набувають все більшого поширення. У його доповіді вказується, що у сучасну цифрову епоху Інтернет та ІКТ генерують соціальні цифрові простори та трансформують те, як зустрічаються, спілкуються та взаємодіють індивіди, а тим самим і в більш загальному плані переформатують суспільство загалом (пункт 12) [1]. Спеціальний доповідач сформулював рекомендації які передбачають, що державам слід заборонити та криміналізувати кібернасильство щодо жінок, в тому числі неузгоджене поширення інтимних зображень. Криміналізація кібернасильства щодо жінок має охоплювати всі елементи такого роду зловживання, включаючи переадресацію шкідливого контенту (пункт 101) [1].

Вітчизняні науковці визначають кібернасильство як: «систематичні умисні дії з боку особи або групи осіб (частіше підлітків) із використанням інформаційно-комунікаційних засобів, спрямовані проти іншої особи (осіб), що характеризуються створенням ворожої, принизливої обстановки» [2, с. 178]; «як новітню форму агресії, що передбачає жорстокі дії з метою принизити людину за допомогою використання інформаційно-комунікаційних засобів: мобільних телефонів, електронної пошти, соціальних мереж» [3, с. 2]; «як агресивні, навмисні дії, які здійснюються групою або окремою особою з метою приниження, залякування та цькування іншої особи за рахунок використання інформаційно-комунікаційних засобів» [4, с. 71].

Комітет Конвенції про кіберзлочинність визначає кібернасильство як «використання комп'ютерних систем для спричинення, сприяння або загрози насильства проти осіб, що призводить або може призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди чи страждань і може включати в себе використання обставин, характеристик або вразливості особи» [5].

Також вчені визначають ознаки, які притаманні кібернасильству як явищу: «1) виступає агресивною формою насильства; 2) об'єктом кібербулінгу можуть бути як знайомі, так і незнайомі особи; 3) здійснюється із застосуванням засобів електронних комунікацій; 4) має на меті приниження людини, дошкуляння їй, провокування конфліктних ситуацій» [6, с. 62].

В. М. Руфанова виокремлює, наступні види кібернасильства: «1) надсилання електронних листів і повідомлень з метою залякування чи шантажу; 2) поширення неправдивої інформації про особу; 3) злам електронної пошти чи сторінки в соціальній мережі; 4) зміна та використання профілів людей з використанням чужих паролів; 5) розміщення та розсилка чужих фотографій з метою глузування та обговорення; 6) розміщення інтимних фотографій з метою стигматизації чи цькування особи; 7) вимагання через електронне спілкування особистої інформації з метою поширення цієї інформації; 8) копіювання та використання особистої інформації шляхом зламу або незаконного входження в профіль іншої особи в соціальній мережі; 9) обговорення людини в соціальних мережах або чатах з метою наклепу або дискредитації» [7, с. 222].

Також в науковій літературі визначається, що кібернасильство передбачає: «надсилання електронних листів, текстових повідомлень (SMS) або інших миттєвих повідомлень образливого або погрозливого характеру; розміщення образливих коментарів щодо особи у мережі Інтернет; розповсюдження інтимних фотографій чи відеозаписів за допомогою засобів електронних комунікацій» [8, с. 10].

Окремо вчені виділяють кібербулінг та визначають його як «булінг, що здійснюється із застосуванням засобів електронних комунікацій» [9, с. 42]; «агресія та жорстокість з метою дошкуляння, приниження людини» [10, с. 86].

Формами кібербулінгу є: «харасмент або домагання; соціальне виключення; кіберсталкінг або переслідування з загрозою завдання шкоди офлайн; флемінг або ворожі мовленнєві випадки; наклеп; публічне викриття конфіденційної чи компрометуючої інформації; персонація або видавання себе за іншу особу; хеппі слеппінг або фільмування проявів булінгу; кіберсексуальний булінг» [11, с. 29–30].

У свою чергу, кібернасильство над жінками визначається як «вчинення умисних систематичних дій образливого або погрозливого характеру із використанням засобів електронних комунікацій, які підривають почуття безпеки жінки та викликають тривогу, страх або паніку» [8, с. 10].

Розглядаючи питання кібернасильства важливо проаналізувати рішення ЄСПЛ з даного питання. Так, у справі «Бутуруга проти Румунії» [12] ЄСПЛ наголосив, що домашнє насильство не обмежує лише випадками фізичного насильства, але може передбачати, поряд з іншими формами, психологічне насильство або домагання. Кібербулінг може виражатись у різних формах: у порушенні права на приватне життя, у втручанні в комп'ютер жертви, у маніпуляції інформацією чи зображеннями, у тому числі приватного характеру. Суд визнав, що під час розслідування справ щодо домашнього насильства національні органи влади можуть брати до уваги такі дії, як незаконне спостереження за листуванням партнера, доступ до нього або його збереження. Тобто до категорії домашнього насильства потрапляє й кіберспостереження, яке часто здійснюється близьким партнером особи [12].

У науковій літературі відзначається, що ЄСПЛ погоджується із аргументом заявниці, що такі дії, як моніторинг, доступ чи збереження кореспонденції подружжя без права на це, мають бути враховані, коли національні органи розслідують факти домашнього насильства [13, с. 22].

При цьому, ЄСПЛ підкреслив, що в разі розслідування справ про домашнє насильство слід застосовувати комплексний підхід. Підсумовуючи, кібернасильство визнано одним із видів насильства в контексті ст.ст. 3, 8 Конвенції [12].

Ще одним важливим рішенням з даного аспекту є рішення ЄСПЛ у справі «Володіна проти Росії» (2021 р.). Заявниця скаржилась на відсутність належного захисту з боку національних органів від кібернасильства (публікація інтимних фото без згоди, переслідування та видавання себе за іншу особу), а також забезпечити проведення ефективного розслідування цих дій [14].

Рішення пов'язане із попередньою справою тієї ж заявниці ЄСПЛ «Володіна проти Росії» (2019 р.) стосовно домашнього насильства та неналежної законодавчої системи його протидії. У рішенні 2019 р. ЄСПЛ визнав наявність жорстокого поводження (фізичного та психологічного) із заявницею з боку її колишнього партнера та встановив порушення ст.3 Конвенції (заборона катування, нелюдського та такого, що принижує, поводження).

У справі 2021 р. заявниця скаржилася на відсутність належного захисту з боку національних органів саме від кібернасильства. Заявниця страждала від численних кібератак з боку свого колишнього партнера (злам поштової скриньки, встановлення фейкових профілів тощо).

Суд визнав у першому рішенні, що публікація інтимних фотографій заявниці «підірвала її гідність, передаючи повідомлення про приниження та неповагу». Публікація її інтимних фотографій без згоди, створення підроблених профілів у соціальних мережах, які нібито видають себе за неї, та відстеження за допомогою GPS-пристрою заважали їй насолоджуватися приватним життям, викликаючи у неї почуття тривоги, страждання і незахищеність. Таким чином, Суд встановив, що було порушене право на повагу до приватного життя заявниці (ст. 8 Конвенції) [14].

Відповідно до позиції Суду форми кібернасильства щодо жінок поділяються на шість широких категорій, які включають «злам», «видання себе за іншу особу» (використання технологій для видання особи жертви, щоб збентежити чи присоромити її, наприклад, шляхом надсилання образливих електронних листів з електронної пошти жертви), «спостереження/відстеження» (переслідування та спостереження за діяльністю жертви в режимі реального часу або історично; наприклад, GPS-відстеження), «переслідування/розсилання спаму» (використання технологій для постійного контакту, роздратування, погроз та/або залякування жертва), «вербування» (заманювання потенційних жертв у ситуації насильства) та «зловмисне розповсюдження» (маніпулювання та розповсюдження наклепницьких і незаконних матеріалів, пов'язаних із жертвою; наприклад, погрози або витік інтимних фотографій/відео) [14].

Суд визначив, що держава несе однакові зобов'язання як щодо актів офлайн, так і онлайн насильства. Тобто держава зобов'язана прийняти ефективні закони, запобігти насильству та провести ефективне розслідування насильства [14].

Підсумовуючи, у даному рішенні Суд вказує, що хоча чинна система надала владі правові інструменти для переслідування актів кібернасильства, жертвою яких стала заявниця, спосіб, у який вони фактично вирішували це питання – зокрема, небажання відкривати кримінальна справа та повільне розслідування, що призвело до безкарності винного – виявили невиконання своїх позитивних зобов'язань за ст. 8 Конвенції, відповідно, мало місце порушення цього положення [14].

Тобто, ЄСПЛ продовжив свою позицію, яку визначив у рішенні «Бутуруга проти Румунії», та визнав кібернасильство як одну з форм домашнього насильства.

При цьому важливо зауважити, що 2022 р. Європейська комісія прийняла пропозицію, яка передбачає необхідність виокремлення та реагування на кібернасильство щодо жінок [15].

Враховуючи зазначені характеристики кібернасильства та його специфіку, яка проявляється в тому, що це певний симбіоз, в першу чергу психологічного та/або сексуального насильства, яке здійснюється із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій, вважаємо, що для належного реагування на прояви такої протиправної поведінки та відповідно до практики ЄСПЛ, доцільно доповнити ст. 126-1 КК України «Домашнє насильство», ще однією формою – кібернасильство.

При цьому, кібернасильство як форма домашнього насильства відповідно до практики ЄСПЛ, серед іншого, виражається в наступних діях – «злам», «видання себе за іншу особу» (використання технологій для видання особи жертви, щоб збентежити чи присоромити її, наприклад, шляхом надсилання образливих електронних листів з електронної пошти жертви), «спостереження / відстеження» (переслідування та спостереження за діяльністю жертви в режимі реального часу; наприклад, GPS-відстеження), «переслідування/розсилання спаму» (використання технологій для постійного контакту, роздратування, погроз та/або залякування жертва), «вербування» (заманювання потенційних жертв у ситуації насильства) та «зловмисне розповсюдження» (маніпулювання та розповсюдження наклепницьких і незаконних матеріалів, пов'язаних із жертвою; наприклад, погрози або витік інтимних фотографій/відео).

Список використаної літератури

1. Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences on online violence against women and girls from a human rights perspective (A/HRC/38/47, 18 June 2018). Original: English. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G18/184/58/PDF/G1818458.pdf?OpenElement>
2. Лубенець І. Кібернасильство (кібербулінг) серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів. *Jurnalul Juridi National: teore si practica*. Junie, 2016. С. 178–182.
3. Найдьонова Л. А. Кібербулінг або агресія в Інтернеті: способи розпізнання і захист дитини : методичні рекомендації. Вип. 4. Київ, 2011. 34 с.

4. Головко О. М., Шпак К. О., Микита А. А. Динаміка правопорушень під час пандемії COVID-19: домашнє насильство та кібернасильство. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 1 (16). С. 70–78.
5. Cybercrime Convention Committee (T-CY). URL: <https://rm.coe.int/t-cy-mapping-study-on-cyberviolence-final/1680a1307c>
6. Новіков М. М., Новікова М. М. Теоретико-правовий аспект кібернасильства: поняття та зміст. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. Том 1. № 58. С. 61–67.
7. Руфанова В. Гендерно зумовлене кібернасильство в світлі практики Європейського суду з прав людини. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2021. № 6 (42). С. 209–213.
8. Медведська В. В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2022. 240 с.
9. Ведернікова А. О. Необхідність кримінально-правового регулювання кібербулінгу. Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми (26 лист. 2019 р., м. Харків). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Координатор проєктів ОБСЄ в Україні. Харків : ХНУВС, 2019. С. 42–46.
10. Ковтун В. О. Протидія кібербулінгу як сучасній формі агресії. Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми (26 лист. 2019 р., м. Харків). МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Координатор проєктів ОБСЄ в Україні. Харків : ХНУВС, 2019. С. 86–88.
11. Ведернікова А. О. Кібербулінг: класифікація форм прояву та сучасні світові тенденції. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми*. Харків, 2020. С. 28–31.
12. Buturugă v. Romania (Requête no 56867/15). 11 février 2020. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-200842%22%5D%7D>
13. Кваліфікація та основи методики розслідування домашнього насильства : навчальний посібник / С. Романцова, Н. Устрицька, І. Гловюк та ін.; за ред. І. Гловюк, Н. Лашук, С. Романцової. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 404 с.
14. Volodina v. Russia (№ 2) (application № 40419/19) 14 September 2021. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-211794%22%5D%7D>
15. Пропозиція Європейської комісії щодо директиви щодо боротьби з насильством щодо жінок і домашнім насильством від 08 березня 2022 року. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52022PC0105>

Ключові слова: кібернасильство, домашнє насильство, форми домашнього насильства.
Key words: cyberviolence, domestic violence, forms of domestic violence.

Ободовський Олександр Васильович

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
[https://scholar.google.com/
citations?user=G8JhlJQAAAAJ&hl=uk](https://scholar.google.com/citations?user=G8JhlJQAAAAJ&hl=uk)
obodovsky.o@gmail.com

Наукова біографія

З 2012 року працюю на кафедрі кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». У 2015 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право, тема дисертації «Триваючі злочини у кримінальному праві України». Є автором монографій «Триваючі злочини у кримінальному праві України» (2016 рік) та «Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика» (2023 рік).

Наукові інтереси: триваючі кримінальні правопорушення, військові кримінальні правопорушення, об'єкт кримінального правопорушення, принципи кримінального права України.

**ПРО ОБ'ЄКТ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
ЗА ПРОЄКТОМ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ:
ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ**

Книгу десяту проєкту нового КК України пропонується назвати «Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової служби» [1]. І ця назва близька до назви розділу XIX Особливої частини чинного КК України («Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення»)). Безумовно, порядок несення військової служби не є і не може бути довільним, він має бути *встановлений* (законом). Значить, назва Книги десятої проєкту нового КК України за своєю суттю відтворює назву розділу XIX Особливої частини чинного КК України, хоча й не містить усталеної скороченої назви відповідних правопорушень («військові кримінальні правопорушення»).

Використання у назві Книги або розділу Особливої частини КК України слова «*проти*» дає можливість визначити спрямованість діянь, передбачених у тій чи іншій Книзі (або у тому чи іншому розділі), іншими словами, визначити об'єкт кримінальних правопорушень. Тому І. І. Чугуніков і зазначає: «Якщо, виходячи з назви, є, більш-менш зрозумілим, що саме він (законодавець. – О. О.) поставив під охорону у розділах I–VI, VIII–XII, XVIII–XX Особливої частини КК, то про що саме йдеться у розділах VII, XIII, XIV, XVI, XVII залишається тільки здогадуватися. Використання такої термінології, як “злочини у сфері діяльності, обігу, охорони, забезпечення чи використання” позбавляє об'єкт злочинів у цих випадках будь-якого нормативного складника, оскільки незрозуміло, проти чого саме спрямовані ці діяння» [2, с. 177]. У назвах розділів I–VI, VIII–XII, XVIII–XX Особливої частини КК України якраз і використовується слово «*проти*». Отже, з назв вказаних розділів можемо визначити об'єкти кримінальних правопорушень, передбачених у цих розділах. За змістом чинного КК України (назва розділу XIX Особливої частини і частина перша статті 401 Кодексу) та за змістом проекту нового КК України (назва Книги десятої Проекту) об'єктом військових кримінальних правопорушень є (встановлений законодавством) *порядок несення (або проходження) військової служби*.

Розділ XIX Особливої частини КК України 2001 року, як і інші розділи Особливої частини Кодексу, не ділиться на структурні частини більш низького рівня. Незважаючи на це, кримінальні правопорушення, відповідальність за які встановлена у статтях цього розділу, *традиційно діляться на види*. Так, М. І. Панов та С. О. Харитонов зазначають: «Відповідно до *видового об'єкта* можуть бути виділені такі групи військових крим. правопорушень: *проти порядку підлеглості та військової честі* (ст. ст. 402–406 КК); *проти порядку перебування на військовій службі* (ст. ст. 407–409 КК); *проти порядку збереження та користування військовим майном* (ст. ст. 410–413 КК); *проти порядку експлуатації озброєння та військової техніки* (ст. ст. 414–417 КК); *проти порядку несення спец. служб* (ст. ст. 418–421 КК); *проти порядку охорони держ. таємниці* (ст. 422 КК); *проти порядку здійснення своїх повноважень військовими службовими особами – “військові службові злочини”* (ст. ст. 425–426 КК); *проти порядку виконання військового обов'язку в бою та в ін. особливих умовах* (ст. ст. 427–432 КК); *проти порядку дотримання звичаїв та правил війни* (ст. ст. 433–435 КК)» (курсив наш. – О. О.) [3, с. 701].

Ідеї про поділ кримінальних правопорушень проти порядку несення військової служби на групи були сприйняті і проектом

нового КК України. Так, у Книзі десятий Проекту пропонується виділити шість розділів: «Кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості та військової честі» (Розділ 10.1), «Кримінальні правопорушення проти порядку проходження військової служби» (Розділ 10.2), «Кримінальні правопорушення проти порядку користування військовим майном та експлуатації засобів ведення бою» (Розділ 10.3), «Кримінальні правопорушення проти порядку несення спеціальних служб» (Розділ 10.4), «Кримінальні правопорушення проти порядку військової публічної служби» (Розділ 10.5), «Злочини проти порядку несення військової служби в умовах збройного конфлікту» (Розділ 10.6). Назви розділів, включених до Книги десятої Проекту, багато в чому *повторюють назви груп військових кримінальних правопорушень*, виділених, зокрема, М. І. Пановим та С. О. Харитоновим. Крім того, у назві кожного з розділів містяться слова *«проти порядку»*. Це означає, що за змістом проекту нового КК України певний порядок (*підлеглості та військової честі, проходження військової служби, користування військовим майном та експлуатації засобів ведення бою, несення спеціальних служб і т. д.*) вважається *видовим об'єктом* військових кримінальних правопорушень.

Порядок (здійснення) чогось можна розглядати принаймні у двох значеннях: як сукупність правових та інших соціальних норм, які регулюють поведінку суб'єктів, і як відповідну цим нормам поведінку. Однак і в першому, і в другому своєму значенні порядок (здійснення) чогось не може претендувати на те, щоб бути об'єктом (зокрема, родовим, видовим чи безпосереднім) кримінальних правопорушень. «...скільки б разів не вчинялася, скажімо, контрабанда, – зазначає І. І. Чугуніков, – передбачений Митним кодексом України та іншими нормативно-правовими актами порядок переміщення предметів через митний кордон України буде залишатися незмінним, тобто він не страждає внаслідок вчинення цього злочину» [4, с. 171; 2, с. 176]. Значить, норми права (положення законодавчих актів) та інші соціальні норми не можуть визнаватися об'єктом кримінального правопорушення. «...порушення певних прав, обігу (правил (?) обігу. – О. О.) чи порядку поведіння, – наполягає І. І. Чугуніков, – характеризує не об'єкт, а об'єктивну сторону відповідного діяння. Порушення тих чи інших нормативних приписів заподіює шкоду тому, заради чого вони встановлювалися – здоров'ю населення, власності тощо» (курсив наш. – О. О.) [2, с. 177; 4, с. 171–172].

Як така, поведінка суб'єктів, що відповідає нормам права (положенням законодавчих актів), іншим соціальним нормам, *також не може вважатися об'єктом кримінального правопорушення*

(об'єктом кримінально-правової охорони). І.І. Чугуніков звертає увагу на те, що безпідставним є і «розуміння прав і свобод людини як позасоціальної категорії. Сама собою номенклатура прав і свобод людини, як і будь-який інший нормативний припис, об'єктивно не може бути об'єктом кримінально-правової охорони, тому що власне правова норма не може зазнавати шкоди. Охороні підлягає *такий порядок взаємовідносин між людьми, а також між людиною та державою, що складається внаслідок реалізації цих приписів, за якого всі люди є вільними і рівними у своїй гідності й правах, права і свободи є невідчужуваними та непорушними і визначають зміст і спрямованість діяльності держави*. Звідси випливає, що права і свободи людини – це не тільки і не стільки їх нормативна номенклатура, скільки фактична реалізація й ефективний захист, що своєю чергою, є можливим тільки в межах відповідних суспільних відносин» (курсив наш. – О. О.) [5, с. 91–92]. Хоча у цьому конкретному випадку йдеться про окремі об'єкти кримінально-правової охорони, на основі наведеної тези можна сформулювати і загальний висновок: об'єктом кримінально-правової охорони (об'єктом кримінального правопорушення) є *не поведінка суб'єктів сама по собі* (нехай і така, яка відповідає соціальним нормам), а взаємно погоджена поведінка (взаємодія) суб'єктів, *за якої досягається той чи інший корисний і потрібний результат*. Сказане узгоджується з висновком І.І. Чугунікова про те, що «суспільні відносини як об'єкт кримінально-правової охорони – це певний порядок взаємовідносин, взаємодії їх суб'єктів *щодо задоволення своїх потреб і вирішення колізій, які між ними виникають, в існуванні та всебічній підтримці якого зацікавлені як держава, так і суспільство загалом...*» (курсив наш. – О. О.) [5, с. 92].

Взята окремо, поведінка (вчинки) суб'єктів, яка відповідає нормам права та/або іншим соціальним нормам, характеризує об'єктивну сторону правомірної поведінки. Ця поведінка у поєднанні із тим, заради чого суб'єкти діють певним чином, уже є не просто поведінкою, а взаємозв'язками між суб'єктами, у яких (взаємозв'язках) забезпечується досягнення того чи іншого потрібного державі, людині і суспільству корисного результату (*предмет суспільних відносин*).

Зосередження уваги на певному порядку (здійснення) чогось призводить до того, що об'єктивна сторона правомірної поведінки постає перед нами неначе на передньому плані і закриває собою *предмет суспільних відносин*. Це має наслідком його (предмета) ігнорування й подальшу втрату. Стає незрозумілим, навіщо держава

вимагає (змушує) поводитися так, а не інакше. Однак держава може і помилитися: вимагати певної поведінки тільки заради самої поведінки (законодавчий рівень). Визначення об'єкта кримінального правопорушення як порядку (здійснення) чогось може призводити і до правозастосовних помилок: оскільки встановлений порядок порушений (наявна об'єктивна сторона), то вважатиметься, що й об'єкт постраждав, а ось чи призвело це (чи могло це призвести) до досягнення того корисного результату, заради якого саме такий порядок і був встановлений, залишатиметься нез'ясованим. Нарешті, порядок (здійснення) чогось може охоплювати поведінку у цілій великій сфері й насправді забезпечувати досягнення не одного, а різних корисних результатів. Визначення об'єкта кримінального правопорушення як порядку (здійснення) чогось матиме наслідком змішування цих неоднакових результатів, отже, і змішування та ототожнення відповідних їм суспільних відносин, різних за своєю суттю, тобто відбуватиметься змішування й ототожнення неоднакових об'єктів кримінально-правової охорони (кримінального правопорушення).

Таким чином, визначення об'єкта кримінального правопорушення (зокрема, родового, видового і безпосереднього) як встановленого порядку (здійснення) чогось автоматично робить людину беззахисною перед можливим помилковим або й навіть свавільним законодавчим рішенням (коли порядок встановлений заради самого порядку або для досягнення цілей, які у такий спосіб не можна досягати) і перед помилковим чи, можливо, свавільним правозастосовним рішенням (коли рішення ухвалене без вирішення питань про істинну спрямованість діяння і про те, чи дійсно вчинене діяння було суспільно небезпечним). Причому у кожній із цих ситуацій виявити помилковість чи свавільність рішення не так уже й просто: формально, особливо на перший погляд, воно буде правильним.

У проєкті нового КК України як родовий об'єкт військових кримінальних правопорушень названий порядок несення військової служби, а як видові об'єкти – окремі аспекти цього порядку, тобто об'єктом пропонується вважати або відповідні законодавчі положення, або ж правомірну поведінку деяких суб'єктів – військовослужбовця (військовозобов'язаного та резервіста під час проходження ними навчальних чи спеціальних зборів) (пункт 3 статті 10.1.1). Це перетворює об'єкт військових кримінальних правопорушень на формальне поняття, яке дуже складно буде правильно врахувати на практиці. А хіба ж об'єкт кримінального правопорушення не повинен мати практичного значення?

Розглянемо як приклад ситуацію із назвою Розділу 10.2 Книги десятої проекту нового КК України. Назва цього Розділу майже дослівно (!) відтворює назву Книги десятої Проекту. Відмінності у назвах полягають *тільки в одному слові*: у назві Книги десятої сказано про «проти порядку *несення* військової служби», а у назві Розділу 10.2 – про «проти порядку *проходження* військової служби». Можна, звичайно, дискутувати про тотожність чи нетотожність цих слів, але якщо говорити саме про Проект, то потрібно звернути увагу на таке:

- військовий злочин (проступок) – «передбачений розділами 10.1–10.6 цього Кодексу злочин (проступок) проти встановленого законодавством порядку *несення* військової служби...» (пункт 3 статті 10.1.1);

- військовослужбовець – «особа, яка у визначеному законом України порядку *проходить* військову службу у військовому формуванні...» (пункт 4 статті 10.1.1) (тут і вище курсив наш. – О. О.).

Якщо особа у визначеному законом України порядку *проходить* військову службу, то порушити вона може якраз цей визначений законом *порядок проходження* військової служби. Ця особа (військовослужбовець), вчиняючи військове кримінальне правопорушення, вчиняє діяння проти *встановленого законодавством порядку несення* військової служби. Таке можливе тільки у разі, якщо *порядок несення військової служби* і *порядок проходження військової служби* – не просто синонімічні, а тотожні поняття. Але якщо це так, то яке прикладне значення має визначення родового об'єкта групи кримінальних правопорушень як порядку несення військової служби, а видового об'єкта окремих із цих правопорушень – як порядку проходження військової служби? Тут можна було б говорити про збіг родового і видового об'єктів, але чому тоді усі інші військові кримінальні правопорушення не є правопорушеннями проти порядку *проходження* військової служби?

На розглянутому тільки одному прикладі бачимо, що питання про родовий та видові об'єкти військових кримінальних правопорушень у проекті нового КК України вирішене дещо суперечливо.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: контрольний текст Проекту (станом на 14 жовтня 2023 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2023/10/15/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-14-10-2023.pdf> (дата звернення: 04.11.2023).
2. Чутуніков І. І. Соціально-нормативна концепція об'єкта злочину (кримінального правопорушення). *Наукові праці Національного університету*

«Одеська юридична академія» / ред. кол.: М. В. Афанасьева (голов. ред.), Ю. М. Оборотов (заст. голов. ред.), І. В. Гловюк (відп. секретар) та ін. Одеса, 2018. Том XXII. С. 155–190.

3. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / А. О. Байда, В. І. Борисов, О. О. Володіна та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2020. 768 с.
4. Чугуніков І. І. Об'єкт та об'єктивна сторона складу злочину: проблеми розмежування. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 167–181. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vprc_2018_17_23.pdf (дата звернення: 05.11.2023).
5. Чугуніков І. І. Поняття об'єкта злочину та проблеми правозастосування. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 4 (19). С. 91–98. URL: http://pjhv.nuoua.od.ua/v4_2017/21.pdf (дата звернення: 05.11.2023).

Ключові слова: об'єкт кримінального правопорушення, військові кримінальні правопорушення, соціальні норми, поведінка суб'єктів, суспільні відносини, предмет суспільних відносин.

Key words: object of a criminal offence, military criminal offences, social norms, behavior of subjects, social relations, subject of social relations.

Берш Анастасія Яковлівна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права, доцент
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

15 жовтня 2013 року поступила до аспірантури на кафедру кримінального права Одеської національної юридичної академії. 9 вересня 2017 року захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Примусові заходи медичного характеру: правова природа та види». 12 грудня 2017 року Рішенням Вищої атестаційної комісії України присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. 2 грудня 2022 р. була нагороджена за високі досягнення в організації навчального процесу, плідну науково-педагогічну діяльність та вагомий внесок у розвиток Національного університету «Одеська юридична академія». 23 грудня 2022 р. Рішенням Атестаційної колегії присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права. В 2022 році була опублікована моя власна монографія за темою «Примусові заходи медичного характеру за кримінальним законодавством України».

Наукові інтереси пов'язані з розробкою та дослідженням правової природи примусових заходів медичного характеру, а також вчинення кримінальних правопорушень військовослужбовцями в особливих психоемоційних станах.

**КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У КОНТЕКСТІ
ПСИХІЧНИХ СТАНІВ, ВИНИКЛИХ ПІД ЧАС БОЙОВИХ ЗАВДАНЬ**

Питання кримінальної відповідальності військових під час виконання бойових завдань, особливо тоді, коли виникають психічні розлади, або інші психоемоційні стани, стає невід'ємною частиною

вивчення військового права та гуманітарних наук. Спробуємо розглянути важливі аспекти цього питання.

Екстремальні умови, які супроводжують виконання бойових завдань, можуть викликати серйозні психічні розлади у військово-службовців. Посттравматичний стресовий розлад та інші психічні стани, в тому числі вчинення кримінального правопорушення в стані афекту, визваного панічним страхом. Це все може серйозним чином впливати на поведінку та рішення в бойових ситуаціях.

В умовах бойової обстановки, психіка воїна може попадати під вплив різних факторів. Цьому сприяє вплив новизни обстановки, обмеженість часу на виконання завдань, застосування нових видів сучасної зброї, незвичайні види і способи ведення бойових дій та ін. [3, с. 5].

У складній обстановці почуття воїнів значно напружені. В умовах військової діяльності доводиться зустрічатися з таким психічним станом у військовослужбовців, як стан напруженості. Напруженість обумовлюється різними причинами і присутня на різних рівнях. Перш за все вона викликається небезпекою, хоча вона може з'явитися і в результаті переживань, хвилювань ще до того, як воїн потрапляє в небезпечну обстановку. Напруженість психіки, яка виникає в умовах військової діяльності часто позначається на боездатності військовослужбовців. Екстремальні умови завжди викликають напруженість психіки людини. Реакція людини на них залежить від величини ступеня впливу цих умов на психіку військовослужбовця та спроможності людини за допомогою саморегуляції психічних станів зрівноважити їх вплив на людину [2, с. 8].

У складній обстановці окремі воїни можуть бути піддані також і страху – афективному психічному стану. Стан страху може проявлятися у воїна у вигляді занепокоєння, тривоги, переляку, а також жаху. Прояв різновидів страху залежить як від якостей особистості військовослужбовця, так і специфіки і рівня подразників, які впливають на нього.

Тому, Контекст військових операцій вимагає особливого підходу до кримінальної відповідальності. Законодавчі акти повинні враховувати, як психічні стани можуть впливати на здатність військово-службовців контролювати свої дії та приймати обдумані рішення.

Визначення та оцінка психічних станів військовослужбовців вимагає кваліфікованої експертної оцінки. Проведення психіатричних та психологічних діагностик допомагає з'ясувати, наскільки психічний стан може бути причиною чи пом'якшуючим обставиною у вчиненні злочину.

Закон № 8271, що посилює кримінальну відповідальність за військові злочини військовослужбовців, який забороняє пом'якшувати покарання чи давати умовні строки військовим, по суті порушує конституційну норму про рівність усіх громадян перед лицем правосуддя. Закон прибирає можливість умовного покарання чи дострокового звільнення військового за непокору (ст. 402), невиконання наказу (ст. 403), погрози чи насильство щодо начальника (ст. 405), самовільне залишення військової частини (ст. 407), дезертирство (ст. 408) та самовільне залишення поля бою (ст. 429). Це позбавляє права на чесний судовий розгляд військовослужбовця, якого фактично просто посадять [1].

Також закон доповнює положення Загальної частини КК різноманітними вказівками на ті чи інші кримінальні правопорушення, скоєння яких унеможливорює застосування певних інститутів кримінального права, розбалансовує норми кримінального законодавства та створює прецеденти для подальшого розширення переліку суспільно небезпечних діянь, у разі вчинення яких ті чи інші інститути кримінального права (особливо ті, що пов'язані зі звільненням від покарання чи його пом'якшенням) не застосовуються.

Фактично, мова йде про порушення принципу рівності громадян перед законом. Тобто, звичайний злодій матиме право на більш м'яке покарання від суду або звільнення з випробуванням, а військовослужбовець, який в умовах воєнного стану захищає державу, цього права не матиме. Також незрозуміло, навіщо збільшувати строки ув'язнення, адже увесь цивілізований світ вже давно йде шляхом декриміналізації. У цьому сенсі більш-менш прийнятним є посилення штрафних санкцій за окремі військові злочини. Хоча і в цьому питанні слід розібратися, оскільки військові постійно перебувають в стресових умовах, де тиск на психіку дуже високий.

У таких умовах складно себе контролювати без належного психологічного супроводу, який держава майже не надає. Цими питаннями переважно опікуються волонтерські організації. Тому, доречніше звернути увагу на цю проблему, і можливо її вирішення покращить військову дисципліну набагато ефективніше. Також замість жорсткого примусу корисніше застосовувати заохочення за сумлінну військову службу та дисципліну. Це також може бути більш ефективним засобом забезпечення дисципліни в умовах воєнного стану.

Слід відзначити, що новий закон також містить загрозу зловживання з боку командирів. Наприклад, командири можуть віддавати непрофесійні накази, які створюють необґрунтовані ризики

для військовослужбовців або не пов'язані з військовою службою, які вони не зможуть опротестувати. У таких випадках, військовослужбовці стають перед вибором: виконувати неправомірні накази або отримувати вирок за невиконання у вигляді позбавлення волі. Характерно, що новий закон не містить жодних додаткових гарантій захисту військовослужбовців від свавілля з боку командирів. Це може стати причиною правових спорів, які негативно позначаться на дисципліні та боєздатності окремих підрозділів.

Отже, новий закон значно обмежує права військовослужбовців і передусім вигідний командуванню, позиції якого посилюються додатковими санкціями юридичної відповідальності.

Кримінальна відповідальність військових – це складний аспект правової системи, який вимагає уважного балансу між потребами військової служби та дотриманням принципів справедливості. Вдосконалення законодавства та забезпечення ефективної системи судового контролю є ключовими завданнями для гармонізації цього важливого аспекту правової системи. Важливо враховувати, що військовослужбовці також мають право на захист та справедливий суд. Забезпечення прав та гарантій в контексті психічних розладів визначається загальноприйнятими міжнародними стандартами. Враховуючи психічні розлади військовослужбовців, судові органи можуть розглядати альтернативні форми відповідальності, такі як наприклад психіатрична реабілітація. Кримінальна відповідальність військових у зв'язку з психічними розладами вимагає комплексного підходу, збалансованого між забезпеченням справедливості та урахуванням особливостей воєнної служби. Розвиток ефективних механізмів діагностики та врахування психічного стану стають критичними для справедливого вирішення подібних справ.

Таким чином, проведений нами аналіз показує, що: психічні стани – це не нагромадження випадковостей у психіці людини, а психологічна категорія, якій властиві свої особливості, вони мають фізіологічну природу і відповідні причини виникнення. Прояв психічних станів у військовослужбовців відбувається в особливій галузі суспільної діяльності, тому вони мають свій специфічний зміст і форму прояву. При дослідженні психічних станів воїнів слід вивчати прояв їх персональних індивідуальнопсихологічних особливостей як у звичайних, повсякденних умовах, а також при діяльності в екстремальних умовах.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей несення військової служби в умовах воєнного стану чи в бойовій обстановці: Проект Закону від 13.12.2022 № 8271 (Прийнятий ВР України). <https://ips.ligazakon.net/document/JI08493G> (дата звернення: 18 листопада 2023).
2. Блінов О. А. Психічні стани військовослужбовців у процесі служби. *Вісник Національного університету оборони України. Зб-к наук. праць*. Київ : НУОУ, 2013. Вип. 4 (35). С. 196–201.
3. Шиделко А. В. Наслідки впливу бойового стресу на психологічний стан особистості військовослужбовця. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка. Психологія. Медицина*. 2022. № 1 (6). С. 476–486.

Ключові слова: психічні стани, психічні розлади, психоемоційні стани, військовослужбовці.

Key words: mental states, mental disorders, psycho-emotional states, military personnel.

Пономаренко Денис Васильович
адвокат, партнер АО «Barristers»,
аспірант кафедри кримінального процесу
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Кар'єрний ріст

Розпочав практичну діяльність у 2005 році, будучи студентом, працював судовим консультантом Юридичної клініки «ProBono» Одеської національної юридичної академії, у період 2006–2007 року працював в Юридичній фірмі «Юрлайн».

У червні 2007 році організував та став співзасновником Юридичної фірми «Прайм Юріс». В цей же час, зборами Ради партнерів, був обраний Керуючим партнером Юридичної фірми «Прайм Юріс» і перебував на цій посаді до серпня 2016 року.

У 2008 році отримав диплом магістра права з відзнакою Одеської національної юридичної академії (на сьогоднішній день Національний університет «Одеська юридична академія»), за спеціальністю – правознавство.

У 2010 році склав іспит та отримав свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю. В жовтні 2016 року організував та став співзасновником Адвокатського об'єднання «Пономаренко та партнери». В цей же час, зборами Ради партнерів, був обраний Головою Адвокатського об'єднання (Керуючим партнером) «Пономаренко та партнери». У 2017 році став співзасновником та партнером адвокатського об'єднання «Barristers». З 2017 по 2021 рік був Головою Одеського регіонального відділення Асоціації адвокатів України. Наразі є головою Комітету з кримінального права та процесу при Раді адвокатів Одеської області.

Визнаний Асоціацією адвокатів України кращим адвокатом 2018, 2019, 2020 року. За версією професійного видання «Юридична практика» входить до топ 10 адвокатів України по кримінальним справам. За версією професійного видання «Юридична газета» входить в топ 100 юристів України. Неодноразово, за свою юридичну діяльність, нагороджувався відзнаками та подяками Національною асоціацією

адвокатів України. Відзначений почесною подякою мера м. Одеси, Одесою обласною радою та Одеською обласною адміністрацією.

У 2020 році вступив до аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального процесу. Згодом змінив навчальний заклад, нині є аспірантом кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ.

Наукові інтереси: кримінальне право, кримінальний процес.

ВЧИНЕННЯ ДІЯННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК КВАЛІФІКУЮЧА ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ

Умови воєнного стану, як складна суспільно-політична ситуація, створила надзвичайні виклики для правопорядку та забезпечення громадської безпеки. В таких надзвичайних обставинах виникає питання про визначення та кваліфікацію різних правопорушень, здійснених в умовах військового конфлікту. Однією з таких кваліфікуючих ознак є вчинення діяння в умовах воєнного стану, що надає йому особливий характер та наслідки в рамках кримінального права.

Наразі, потрібно звернути увагу на проблему вчинення діяння в умовах воєнного стану як на кваліфікуючу ознаку кримінального правопорушення, оскільки дане питання є неврегульованим та спірним по сьогоднішній день.

Статтею 67 КК України передбачено виключний перелік обставин, що обтяжують покарання. Пунктом 11 частини 1 вказаної статті, передбачено що при призначенні покарання, обставиною, яка його обтяжує, визнається вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій.

У березні 2022 року було прийнято ряд Законів про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за окремі злочини в умовах воєнного стану.

Законом № 2117-IX від 7 березня 2022 року було посилено відповідальність за вчинення злочинів передбачених ст.ст. 185, 186, 187, 189, 191 КК України. Також, 7 березня 2022 року було прийнято Закон № 2113-IX, яким ст. 111 (Державна зрада) та ст. 113 (Диверсія) КК України було викладено в новій редакції, доповнено частинами 2, про вчинення діянь, передбачених статтями, в умовах воєнного стану.

У пояснювальній записці до Закону України від 3 березня 2022 року № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство»,

зазначено, що метою прийняття Закону було посилення відповідальності для осіб, які з метою полегшення вчинення злочину використовують обставини обумовлені війсьним станом: руйнування приміщень, евакуація населення, залишення без нагляду приміщень та речей, повітряна тривога, комендантська година, тощо. Таким чином, із вказаного вбачається, що пояснювальна записка ототожнює поняття «в умовах військового стану» та «з використанням умов військового стану».

Відповідно до визначень, передбачених відповідними частинами Кримінального кодексу, за особливо кваліфіковані злочини передбачено значно суворіші санкції. При визначенні покарань за кваліфіковані та особливо кваліфіковані види правопорушень, суд приймає до уваги всі інші обставини, що можуть пом'якшити чи посилити покарання, за винятком тих, які є визначальними для такого виду правопорушення. Наприклад, якщо крадіжка під час військового стану вже є кваліфікованим злочином, згідно з частиною 4 статті 185 Кримінального кодексу, то ця обставина не визнається обтяжуючою, оскільки це вже було враховано при кваліфікації. Ця принципова норма закріплена у частині 4 статті 67 Кримінального кодексу і також, додатково свідчить, що формулювання «в умовах військового стану» та «з використанням умов військового стану» є тотожними.

Для практики, трактування даних формулювання мають суттєву різницю. З першого випливає, нібито будь-яке діяння, вчинене будь-де і за будь-яких обставин, але під час введення в країні військового стану повинно каратися більше ніж у звичайний час. Друге формулювання, на мою думку, є більш логічним, адже для врахування його як обтяжуючої обставини, повинен бути доведений причинно-наслідковий зв'язок між діянням особи та умовами військового стану.

Верховний Суд досі не дійшов до єдиної позиції стосовно цього питання. Так, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду у своїй правовій позиції по справі № 297/2178/21 від 1 грудня 2022 року, надаючи оцінку справі зазначив, що однією з кваліфікуючих ознак дезертирства є вчинення його в умовах військового стану або в бойовій обстановці. Таке формулювання міститься в ч. 4 диспозиції ст. 408 КК України і не вимагає додатково застосування ст. 67 КК України.

За змістом рішення суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 9 січня 2023 року по справі № 161/11515/22, за обвинуваченням особи у виправдовуванні, визнанні правомірною, заперечення збройної агресії російської федерації проти

України, глорифікації її учасників (ч. 1 ст. 436-2 КК України), суд першої інстанції визнав вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного стану. В даному випадку диспозиція статті не містила вказівок на період вчинення даного правопорушення та суд посилався на ст. 67 КК України. Захисники намагались оскаржити рішення в цій частині, проте суд апеляційної інстанції залишив скаргу без задоволення, а касаційної – відмовив у відкритті кримінального провадження. Таким чином, вбачається, що є випадки застосування Судом як спеціальної кваліфікації, так і обтяжуючої обставини, використання умов воєнного стану.

Варте уваги рішення першої судової палати Касаційного кримінального суду 17 січня 2023 року по справі № 404/3367/23, за обвинуваченням особи у крадіжці, а саме ч. 4 ст. 185 КК України. Попри посилення захисника на те, що особа не використовувала умови воєнного стану та на приписи вказаної пояснювальну записку до Закону України від 3 березня 2022 року № 2117-IX «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство», суд першої інстанції визнав особу винною саме за ч. 4, суди першої, апеляційної та касаційної інстанції визнали таку кваліфікацію правильною.

Ще одним цікавим рішенням є постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 21 березня 2023 року по справі № 446/2311/21, за обвинуваченням особи у вчиненні кримінального правопорушення передбаченого ст. 126-1 КК України (домашнє насильство). У даній справі суд першої інстанції врахував як обставину, що обтяжує покарання те, що дії були вчинені з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій, аргументувавши це воєнним станом в країні, суд апеляційної інстанції відмовив у відкритті провадження, але касаційну скаргу особи все ж було задоволено, адже, об'єктивно, зв'язку між домашнім насиллям та воєнним станом немає.

Станом на сьогодні Об'єднаною палатою Касаційного кримінального суду Верховного Суду розглядається справа № 722/594/22, за обвинуваченням особи у скоєнні злочину передбаченого ч. 3, 4 ст. 185 КК України. В ухвалі від 28.03.2023 року Колегія суддів Касаційного кримінального суду вважає, що «в умовах воєнного або надзвичайного стану» частинах четвертих статей 175–187, 189 та 191 КК України мають тлумачитися як «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану». Справу було передано до Великої Палати Верховного суду, яка в свою чергу зазначила, що колегія суддів,

звертаючись до Великої Палати, не навела ані якісних, ані кількісних критеріїв виключної правової проблеми, зокрема не обґрунтувала відсутності сталості судової практики, недостатності законодавчого регулювання, існування колізій, що, у свою чергу, порушує фундаментальні права та свободи людини. Тобто, буквально Палата відмовилася дати чіткі пояснення і вважають, що проблеми як такої не існує.

Зі змісту висловленої окремої думки судді Касаційного кримінального суду від 28.03.2023 року у даній справі, якщо крадіжка вчинена в умовах воєнного стану і цей стан введений на всій території держави, то вочевидь особі треба інкримінувати цю ознаку. Проте, таке твердження різниться з позицією, що міститься в окремій думці суддів Великої палати, яка вважає, що оскільки кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного стану» у частинах четвертих статей 185–187, 189 та 191 КК України має однакову правову природу з обтяжуючою обставиною, зазначеною у п. 11 ч. 1 ст. 67 КК України («вчинення злочину з використанням умов воєнного стану»), то ця кваліфікуюча обставина має тлумачитися як «з використанням умов воєнного стану». Правильність такого тлумачення підтверджується змістом підготовчих матеріалів Парламенту, пов'язаних з Законом № 2117-IX, посилаючись на пояснювальну записку до Закону та висновку Комітету з питань правоохоронної діяльності Верховної Ради України.

Ще одна правова позиція Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду згідно з Постановою від 27 квітня 2023 року у справі № 725/2953/22, за обвинуваченням особи у діянні передбаченому ч. 4 ст. 185 КК України, говорить про морально-етичну сторону питання. Дослівно: «Вчиняючи крадіжку в умовах воєнного стану, коли зусилля всієї країни спрямовані на подолання агресора, люди згуртувались, використовуючи, в тому числі, власні матеріальні ресурси, для надання відсічі ворогу та виживання, *обвинувачений* знехтував всіма моральними та загальнолюдськими цінностями і в надскладний для держави час, здійснив посягання на майно співгромадян, тому ці обставини впливають на ступінь тяжкості вчиненого».

У ряді ухвал Касаційний кримінальний суд притримується позиції, що кваліфікуюча ознака «в умовах воєнного стану» повинна застосовуватися в прямому сенсі, щодо діянь вчинених в період введення на території держави воєнного стану, без необхідності доведення, що такі умови бути використані (ухвала по справі № 199/5420/22 від 16 червня 2023 року, ухвала по справі № 753/6637/22

від 29 червня 2023 року, ухвала по справі № 669/702/22 від 10 липня 2023 року).

У справі № 443/1519/22 захисник у своїй касаційній скарзі висловлював позицію, що суд, при призначенні покарання повинен був врахувати обстановку та територію вчинення його підзахисним злочину, тобто вказував на те, що на територіях, де було здійснено крадіжку не ведуться активні військові дії, проте Касаційний кримінальний суд не погодився з такою думкою та відмовив у відкритті касаційного провадження.

Підсумовуючи викладене, можна виділити два практичні підходи до проблематики:

1. Застосування кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану», що міститься в окремих статтях, поширюється на всю територію України під час дії воєнного стану;

2. Ототожнення кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану» з обставиною, що обтяжує покарання «з використанням умов воєнного стану», що означатиме необхідність доведення причинно-наслідкових зв'язків між воєнним станом та вчиненим діянням для такої кваліфікації;

3. Застосування кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного стану» лише на територіях, де ведуться активні військові дії.

Актуальна необхідність вирішення даного питання ще залишається, оскільки воно має значущий вплив на сферу юридичної практики. Невирішені аспекти висвітленої теми можуть призводити до порушень прав осіб, які були засуджені, і до виникнення негативних наслідків для них.

Зазначена правова проблема може бути вирішена трьома шляхами. Перший – висловлення чіткої позиції Об'єднаною палатою Верховного Суду. Другий – висловлення позиції Конституційним судом за конституційним поданням народних депутатів України, Верховного Суду, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, тощо, конституційним зверненням чи рішенням за конституційною скаргою. Третій – внесенням змін до ККУ шляхом внесення законодавчої ініціативи, право на яку належить Президентові України, народним депутатам України, Кабінету Міністрів України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI: станом на 6 листоп. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

2. Кримінальний кодекс України : Кодекс від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану : Закон України від 03.03.2022 р. № 2113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#Text> (дата звернення: 05.11.2023).
4. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство : Закон України від 03.03.2022 р. № 2117-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20#Text> (дата звернення: 05.11.2023).
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 05.11.2023).
6. Кравчук О., Михайленко Д. Воєнний стан як обставина, яка впливає на кваліфікацію злочину та призначення покарання – PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/voennyi-stand-iak-obstavyna-iaka-vplyvaie-na-kvalifikatsiiu-zlochynu-ta-pryznachennia-pokarannia/> (дата звернення: 29.11.2023).

Ключові слова: кваліфікуючі ознаки кримінальних правопорушень, обтяжуючі обставини, в умовах воєнного стану, з використанням умов воєнного стану, в умовах військового конфлікту, надзвичайний стан.

Key words: qualifying features of criminal offenses, aggravating circumstances, in the conditions of martial law, using the conditions of martial law, in the conditions of a military conflict, state of emergency.

Науковий керівник:

Глобюк Ірина Василівна – заслужений юрист України, адвокат, доктор юридичних наук, професор, член НКР при Верховному Суді.

Камінський Петро Валерійович

доктор філософії в галузі права,
асистент кафедри кримінального права,
заступник декана факультету прокуратури
та слідства (кримінальна юстиція)
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

13 вересня 2019 року вступив до аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального права. 16 грудня 2022 року захистив дисертацію на здобуття ступеня доктора філософії галузь знань 08 «Право» за спеціальністю 081 (Право). Тема дисертації «Кримінально-правова характеристика за примушування до шлюбу: порівняльно-правове дослідження».

Наукові інтереси: кримінально-правова охорона основних прав, свобод та інтересів людини в Україні.

**ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО
ВПЛИВУ НА ЯВИЩЕ ПРИМУШУВАННЯ ДО ШЛЮБУ**

На сучасному етапі розвитку кримінально-правової політики, слід відмітити, що механізм кримінально-правового впливу сьогодні не сприймається та не реалізовується досить просто в повсякденності, наприклад, невчинення кримінальних правопорушень під страхом покарання. Наразі науковообґрунтоване бачення механізму зазначеного впливу має враховувати цілий ряд закономірностей. Тому від того, наскільки будуть враховані ці аспекти під час конструювання дефініцій, буде залежати їхня майбутня «технологічність», а отже й ефективність.

На сьогодні в законодавстві багатьох країн Європи, Азії та Африки запроваджений інститут кримінальної відповідальності за примушування до вступу в шлюб, що безпосередньо пов'язане з ратифікацією Стамбульської конвенції та є актуальним у даних країнах.

Та попри доповнення КК України кримінальною заборонаю діяння, що становить примушування до шлюбу, чинна редакція

статті 151-2 КК України вимагає вдосконалення з попередніми теоретичними напрацюваннями та науковою розробкою.

Стаття щодо заборони примушування до шлюбу сформульована дещо невдало, вона не визначає «примус», і тому при правозастосуванні можуть бути допущені випадки «зловживання» суб'єктивним розсудом правозастосовувача. Варто конкретизувати дану обставину за рахунок редакційних правок, адже наразі під цю статтю може підпасти шантаж чоловіка вагітністю, якщо при цьому жінка погрожує позбавити батька можливості бачитись із дитиною. Так, під примушуванням у кримінальному праві слід розуміти незаконний, цілеспрямований, психічний вплив на особу, який може супроводжуватися насильством, з метою змусити особу виконати яку-небудь дію чи утриматися від її виконання, всупереч її волі.

Відтак, в контексті ст. 151-2 КК України під примушуванням у рамках вказаної статті слід розуміти незаконний, цілеспрямований, психічний вплив на особу, який може супроводжуватися насильством, з метою змусити її вступити в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу в співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, всупереч її волі, або примушування цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає. В кримінальному законодавстві зарубіжних держав альтернативними способами примушування найчастіше визнаються фізичне й психічне насильство.

Водночас суспільна небезпека насильства не є однаковою, а тому, на наш погляд, доцільно диференціювати кримінальну відповідальність за розглядуване діяння залежно від виду насильства, застосованого до потерпілої особи. Так, відповідно до п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року № 10 «під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого слід розуміти умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побойів, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння».

Погроза застосування насильства, яке не становить небезпеки для життя чи здоров'я потерпілого, є психічним насильством, яке полягає в залякуванні потерпілого негайним застосуванням до нього фізичного насильства. Така «погроза рівнозначна фізичному насильству й має бути безпосередньою та сприйматися потерпілою особою як така, що має негайно бути виконана. Оскільки характер погрози

має суттєве значення для кваліфікації дій винного, з'ясування його в таких випадках є обов'язковим.

Відповідно до п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року № 10 «небезпечне для життя чи здоров'я насильство – це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були 132 небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за шию, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо».

Дотримуючись класичних положень сімейного права, принцип добровільності шлюбу можна визначити як вільну, інформовану та усвідомлену згоду на шлюб. Частина 1 статті 40 СК України встановлює, що згода особи на укладення шлюбу не вважається вільною, якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства. Відповідно до статті 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» фізичне насильство є формою домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці тощо. Психологічне насильство охоплює словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали в постраждалої особи побоювання за свою безпеку.

Отже, вважається необхідним передбачити диференційований підхід до рівня суспільної небезпеки та відповідальності за вчинення примушування до шлюбу з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого та з насильством, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого. Пропонується реалізація даного підходу за рахунок передбачення в конструкції складу кримінального правопорушення відповідної кваліфікуючої та особливо кваліфікуючої обставини.

Крім того, з метою гармонізації українського законодавства із нормами міжнародних актів у сфері визначення правових наслідків примушування до шлюбу, врахування сучасних тенденцій розвитку примусових шлюбів та розширення географії їх укладення в результаті

міграційних процесів, визнаючи те, що примушування до шлюбу може стосуватись як дорослого, так і дитини та водночас, визначаючи пріоритет оперативних способів захисту прав людини у цій сфері, видається за необхідне надати право на отримання обмежувального припису особам, які уклали шлюб у результаті насильства. Відповідні зміни слід внести до глави 13 ЦПК України, шляхом розширення переліку заявників, які можуть звертатися з заявою в разі видачі обмежувального припису, особами, які постраждали від примушування до шлюбу, що, відповідно, доповнить та раціоналізує, а також ліквідує існуючі прогалини в національному законодавстві в частині усунення наслідків матеріального характеру у сфері захисту від примушування до шлюбу.

Підсумовуючи вважаємо за необхідне запропонувати викласти статтю 151-2 КК України в наступній редакції:

«Стаття 151-2 «Примушування до шлюбу»

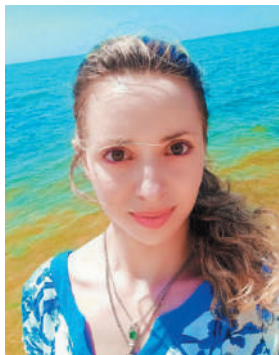
1. Примушування особи до вступу в шлюб, або до вступу в співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або примушування 140 з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає, – караються арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, вчинені батьком, матір'ю, вітчимом, мачухою, опікуном чи піклувальником, або особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілої особи або піклування про неї, повторно або за попередньою змовою групою осіб, або щодо неповнолітньої особи, вагітної жінки, або щодо двох чи більше осіб, або із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілої особи чи її близьких родичів, – караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Ті самі дії, вчинені організованою групою, або щодо малолітньої особи або із застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілої особи чи її близьких родичів, або таке, що спричинило тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від чотирьох до восьми років».

Зроблені пропозиції дозволяють з дотриманням формально-юридичної логіки по-новому сформулювати склад цього кримінального правопорушення, передбачивши всі форми прояву суспільно небезпечного і винного примушування потерпілої особи до шлюбу; послідовно підвищуючи і враховуючи суспільну небезпеку перерахованих діянь диференціювати відповідальність за їх вчинення.

Ключові слова: перспективи удосконалення, примушування до шлюбу, примус, шлюб.
Key words: prospects for improvement, coercion into marriage, coercion, marriage.

Малишева Марина Валеріївна

аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

26 лютого 2021 року здобула ступінь магістра за спеціальністю 081 «Право» в Національному юридичному університеті імені Ярослава Мудрого на факультеті «Інститут прокуратури та кримінальної юстиції». 24 вересня зарахована на навчання до аспірантури на кафедру кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», спеціалізація «Кримінальна юстиція». Приймаю активну участь у наукових конференціях. З 2017 року практикую надання юридичних послуг та захист інтересів клієнтів в судових інстанціях та правоохоронних органах.

Наукові інтереси: кримінально-правова характеристика незаконного проведення дослідів над людиною, кримінальні правопорушення у сфері медичної діяльності.

**КРИМІНАЛЬНО-ПРОВОА ОХОРОНА
БІОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ**

Проблема повноцінного функціонування людини як біологічної істоти стає актуальною у зв'язку з сучасними досягненнями у галузі біотехнології, яка може бути використана для створення біологічної загрози людині шляхом застосування біологічної зброї (біотероризму). Виникає загроза аварій на підприємствах мікробіологічного профілю, пандемій, генних мутацій внаслідок неконтрольованого поширення небезпечних біологічних бактерій, вірусів, токсинів.

Як відомо, права людини – це комплекс природних і непопорушних свобод і юридичних можливостей, що обумовлені фактором існування людини в цивілізованому суспільстві. Отже, біологічними правами людини можна вважати особливий комплекс прав людини, пов'язаних з біологічною структурою організму людини,

його біологічними потребами, існуванням та розвитком життєво важливої природи людини для задоволення певних її фізичних потреб та відповідних інтересів.

Реалізація та захист біологічних прав людини здійснюється переважно на національному рівні, тому виникає необхідність розглянути нормативне закріплення біологічних прав людини на двох рівнях в Україні: конституційному і низки галузевого законодавства.

На конституційному рівні біологічні права людини закріплені у низці статей: «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» (ст. 3); «забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави» (ст. 16); «кожна людина має невід'ємне право на життя» (ст. 27); «кожен має право на повагу до його гідності... жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим дослідям» (ст. 28); «кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування» (ст. 49); «кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля...» (ст. 50).

На галузевому рівні біологічні права людини регулюють, зокрема: розділ IV «забезпечення здорових і безпечних умов життя», розділ V «медична допомога», розділ VI «забезпечення лікарськими і протезними засобами» Основ законодавства України «Про охорону здоров'я»; Законом України «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині»; Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища»; ст. 6 «кожна дитина має право на життя з моменту визначення її живо народженою та життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я» Закону України «Про охорону дитинства» та інші.

Використання певних медичних біотехнологій пов'язане з впливом на невід'ємні процеси життєдіяльності організму людини. Не в повній мірі випробуване чи інше протиправне застосування досягнень медично-біологічних досліджень може призвести до загрози небезпеці людині. Протидія таким загрозам має впроваджуватися, зокрема, за допомогою найдійовішого засобу – кримінально-правової охорони біологічних прав людини.

Тому, в Кримінальному кодексі України (далі КК) існують спеціальні норми, які встановлюють відповідальність за скоєння діянь, пов'язаних із протиправним використанням медично-біологічних досліджень і клінічної медицини, зокрема, ст. 142

КК «Незаконне проведення дослідів над людиною», ст. 143 КК «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини», ст. 144 КК «Насильницьке донорство».

Кримінальний кодекс України має і більш як загальні норми, що регулюють притягнення винних осіб до відповідальності за порушення прав людини на охорону її здоров'я, зокрема, ст. 139 КК «Ненадання допомоги хворому медичним працівником», ст. 140 КК «Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником», так і спеціальні забороняючі кримінально-правові норми, що передбачають ознаки кримінальних правопорушень у сфері використання сучасних медичних біотехнологій.

Найбільш схильними до негативного втручання в медично-біологічній галузі є такі аспекти безпеки людини, як:

- Забезпечення фізичної недоторканності людини, а також право не бути підданою медичним, науковим чи іншим дослідом без добровільної згоди. В кримінальному кодексі України названі окремі види норм, що криміналізують відповідні посягання. До них можуть бути віднесені норми про відповідальність за кримінальні правопорушення, спрямовані на незаконне отримання органів та/або тканин людини. Такі кримінальні правопорушення можуть бути скоєні у сфері трансплантації, що характеризує протиправність відповідного діяння, наприклад, ст. 143 КК «Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини» або кримінальні правопорушення, в яких мета вилучення органів та/або тканин людини є подальше використання їх для виготовлення відповідних лікарських препаратів або використання в наукових дослідженнях, зокрема, ст. 144 КК «Насильницьке донорство». Щодо спеціальних норм, що містять кримінально-правові заборони в галузі, що розглядається, то з цього погляду КК містить, зокрема, ст. 142 КК «Незаконне проведення дослідів над людиною». Проте Кримінальний кодекс не закріплює відповідальність за окремі дії, такі як клонування людини, на відміну від деяких інших країн, зокрема, Франції, Німеччини, Японії, в яких використання таких технологій стосовно людини офіційно заборонено.

- Забезпечення безпеки особистої свободи людини при застосуванні до неї сучасних медичних досягнень. Система кримінально-правових норм у цій галузі формується за допомогою криміналізації таких форм посягань на людину, як дії, що порушують фізичну свободу особи, та дії, які посягають на свободу прийняття рішення щодо своєї поведінки. Прикладом таких посягань може бути таке

кримінальне правопорушення, як ст. 151 КК «Незаконне поміщення в заклад з надання психіатричної допомоги». Складність полягає в тому, що особи, які надходять до психіатричного закладу протягом всього часу знаходження в такому закладі піддаються лікуванню медикаментозними засобами, частина з яких належить до антипсихотичних препаратів, застосування яких без достатніх підстав може бути прирівняне до тортур. Інших прикладом таких посягань може розглядатися ст. 149 КК «Торгівля людьми», яка містить порушення забезпечення особистої свободи людини при застосуванні до неї всіх форм експлуатації, а саме: сексуальної експлуатації, використання в порнобізнесі, примусову працю або примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан, залучення в боргову кабалу, вилучення органів, проведення дослідів над людиною без її згоди, усиновлення (удочеріння) з метою наживи, примусову вагітність або примусове переривання вагітності, примусове одруження, примусове втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність, використання у збройних конфліктах тощо (Примітка 1 ст. 149 КК). Таким чином, передбачене визначення експлуатації дозволяє відносити до неї і таку форму протиправних дій відносно людини, як експлуатація фізіологічних властивостей чи функцій організму людини, зокрема, за допомогою сучасних біомедичних досліджень, наприклад, незаконне використання особи для проведення дослідів над людиною без її згоди, застосування допоміжних репродуктивних технологій та інше.

- Забезпечення безпеки людини у контексті захисту права на конфіденційність інформації, яка пов'язана з отриманням медичної допомоги та застосуванням медичних досліджень. Зміст такої інформації складають відомості про факт звернення пацієнта за медичною допомогою, про стан його здоров'я, про можливі методи надання медичної допомоги, про можливі альтернативи запропонованому медичному лікуванню; відомості особистого характеру, отримані від пацієнта. Стосовно відповідальності у цій галузі, то прикладом є ст. 132 КК «Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби».

На міжнародному рівні біологічні права і біомедичні права в більшості закріплені в рекомендаційних актах. Однак необхідно виокремити положення Конвенції про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину. Реалізація цих прав обумовлена розширенням міжнародного співробітництва в біомедичній сфері.

Зміст норм в національному законодавстві та міжнародно-правових норм в галузі кримінально-правової охорони біологічних прав людини дозволяє зробити висновок щодо необхідності подальшого розвитку і вдосконалення відповідних норм у зв'язку з стрімким прогресом в галузі біотехнологій.

Список використаних джерел

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
2. Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України 17 травня 2018 року № 2427-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Text>
3. Про охорону дитинства : Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>
4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
5. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини : Конвенція про права людини та біомедицину від 4 квітня 1997 року № 994_334. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_334
6. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/page#Text>
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Ключові слова: біологічні права людини, кримінальне право, кримінальні-правопорушення, кримінально-правова охорона, експлуатація фізіологічних властивостей, біотехнології, проведення дослідів над людиною.

Key words: biological human rights, criminal law, criminal offenses criminal law protection, exploitation of physiological properties, biotechnology, conducting experiments on humans.

Науковий керівник:

Стрельцов Євген Львович – доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, повний кавалер ордена «За заслуги», зав. лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» Національного університету «Одеська юридична академія».

Мальцев Максим Вікторович
аспірант кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2011 році закінчив Національний університет «Одеська юридична академія» за спеціальністю «Правознавство». У 2022 році вступив до аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального права, за спеціальністю «Кримінальна юстиція»

Наукові інтереси: дослідження нормативних приписів та практики протидії кримінальним правопорушенням проти безпеки виробництва.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ БЕЗПЕКИ НА ВИРОБНИЦТВІ: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Розділ X Особливої частини Кримінального кодексу України містить п'ять статей, які встановлюють підстави та межі кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, що посягають на безпеку виробництва.

Спеціальне галузеве законодавство відіграє ключову роль у запобіганні кримінальних правопорушень у сфері безпеки виробництва. Ним визначаються норми, правила та вимоги, які підприємства повинні дотримуватися для забезпечення безпечним умов праці, уникнення аварій та запобігання негативним наслідкам для працівників та навколишнього середовища. Тобто правове регулювання у сфері безпеки виробництва визначає рамки, в межах яких підприємства мають діяти для запобігання кримінальним правопорушенням та забезпечення безпеки працівників та виробничих процесів. Ефективність цих заходів може значно вплинути на зменшення ризику виникнення негативних подій та наслідків, запобігти вчиненню кримінальних правопорушень у даній сфері.

Порушення вимог щодо безпеки особами під час здійснення різних видів діяльності, не пов'язаних із виробництвом, може бути кваліфіковане відповідно до статей Кримінального кодексу України, як кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи, у сфері службової діяльності, чи іншими статтями Особливої частини КК.

За даними Єдиного державного реєстру судових рішень у 2021 році по справах, відкритих за фактом порушення правил безпеки на виробництві [1], судами винесено 55 обвинувальних вироків, з яких: за ст. 271 КК України – 4 вирокі, за ст. 272 КК України – 51 вирок, ст. ст. 273–275 КК України – 0 вироків. У свою чергу, у 2022 році судами у цій категорії справ винесено 37 вироків з яких, за ст. 271 КК України – 4 вирокі, за ст. 272 КК України – 32 вирокі, ст. 273 КК України – 1 вирок, ст. 274 та ст. 275 КК України – 0 вироків. Станом на 17.11.2023 р. судами у цій категорії справ винесено 48 вироків, з яких за ст. 271 КК України – 3 вирокі, за ст. 272 КК України – 45 вироків, ст. ст. 273–275 КК України – 0 вироків.

Аналізу судових рішень у вказаних справах свідчить про те, що у більшості випадків суди при винесенні обвинувальних вироків у справах вирішують питання щодо звільнення осіб від відбування покарання на підставі положень статті 75 Кримінального кодексу України або затвердження угоди про визнання винуватості, як наслідок, призначене покарання у вигляді позбавлення волі реально не відбувається; і реально відбувається в окремих випадках покарання у вигляді штрафу та/ або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю.

Відсутність розуміння суті порушення може ускладнити усвідомлення особою наслідків своїх дій, зокрема у випадках, коли це може призвести до тяжких наслідків для інших осіб, таких як смерть або тяжкі тілесні ушкодження потерпілого. Такий підхід не сприяє повному розумінню відповідальності за вчинені дії та може відбитися на справедливості та результативності правосуддя.

Як видно з представленої таблиці нижче, можна оцінити, які саме види покарань передбачені для кожної з вказаних статей [2].

Вказані статті Кримінального кодексу України деталізують відповідальність за різні види порушень в сфері безпеки на виробництві. Вони надають діапазон покарань для різних видів правопорушень, зокрема за порушення вимог охорони праці, правил безпеки під час робіт з підвищеною небезпекою, на вибухонебезпечних підприємствах, а також у сфері ядерної або радіаційної безпеки та безпечного використання промислової продукції та експлуатації будівель

Стаття КК України	Покарання за ч. 1	Покарання за ч. 2
Стаття 271 «Порушення вимог законодавства про охорону праці»	Штраф від 1000 до 3000 тисяч НМДГ, або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі до 2 років	Обмеження волі на строк від 2 до 5 років, або позбавлення волі на строк до 7 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 2 років або без такого
Стаття 272 «Порушення правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою»	Штраф від 1000 до 3000 тисяч НМДГ або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого	Обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на строк до 8 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років
Стаття 273 «Порушення правил безпеки на вибухонебезпечних підприємствах або у вибухонебезпечних цехах»	Виправні роботи на строк до 2 років або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років або без такого	Обмеження волі на строк до 5 років або позбавлення волі на строк від 2 до 10 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років.
Стаття 274 «Порушення правил ядерної або радіаційної безпеки»	Обмеження волі на строк до 4 років або позбавлення волі до 4 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років	Позбавлення волі на строк від 3 до 12 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років
Стаття 275 «Порушення правил, що стосуються безпечного використання промислової продукції або безпечної експлуатації будівель і споруд»	Штраф від 1000 до 3000 тисяч НМДГ або виправні роботи на строк до 2 років, або обмеження волі на строк до 3 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 2 років або без такого	Виправні роботи на строк до 2 років або обмеження волі на строк до 5 років, або позбавлення волі на строк від 2 до 5 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років

і споруд. Їх аналіз свідчить про те, що законодавцем більш менш співрозмірно оцінена суспільна небезпечність самих посягань, що вчиняються в сфері безпеки виробництва, та їх наслідків. Натомість судова практика, використовуючи заохочувальні заходи (і в деяких випадках підстави їх застосування викликають зауваження), необґрунтовано занижує ступінь небезпечності поведінки особи, яка допустила порушення правил безпеки на виробництві, знижує превентивний та каральний потенціал покарання.

Список використаних джерел

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/>
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.

Ключові слова: охорона праці, безпека виробництва, кримінальні правопорушення, покарання, звільнення від покарання.

Key words: labor protection, production safety, criminal offenses, punishment, exemption from punishment.

Науковий керівник:

Горбачова Ірина Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Павлова Олександра Сергіївна
аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2021 році закінчила Міжнародний гуманітарний університет за спеціальністю 035 «Філологія». У 2021 році вступила до аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального права, за спеціалізацією «Кримінальна юстиція». У 2022 році закінчила Національний університет «Одеська юридична академія» за спеціальність 081 «Право».

Наукові інтереси: кримінально-правовий захист прав журналістів, професійна діяльність суб'єктів медіа.

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПЕРЕШКОДЖАННЯ ЗАКОННИЙ ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ЖУРНАЛІСТІВ В ОДЕСІ

Права і свободи людини і громадянина є центральним інститутом сучасної правової держави. У зв'язку з цим у преамбулі Конституції України зазначено, що «Верховна Рада України прийняла цю Конституцію іменем Українського народу – громадян України всіх національностей, у тому числі дбаючи про забезпечення прав і свобод людини». Відповідно до частини 1 ст. статті 34 Конституція України гарантує «кожному право на свободу думки і слова, вільне вираження своїх поглядів і переконань». У Кримінальному кодексі України (далі КК) є стаття, яка «спеціально присвячена захисту права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» – це стаття 171 «Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». Саме через діяльність журналістів забезпечується право на свободу думки і вираження поглядів, вільне вираження своєї думки і переконань.

Науковою основою дослідження є праці науковців, присвячені вивченню проблеми кримінальної відповідальності

за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Різноманітні аспекти даної проблематики представлені в працях: П. П. Андрушко, Р. В. Вереші, М. І. Мельника, І. Б. Медикого, В. І. Павліковський, Е. О. Письменський, В. В. Шаблистого. Але, питання кримінальної відповідальності за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів в Україні на сучасному складному етапі нашого розвитку, залишається актуальною проблемою. Сьогодні перешкоджання професійній діяльності працівників медіа є однією з основних перешкод у діяльності медіа щодо забезпечення конституційного права на свободу інформації та вільний доступ до неї. Незважаючи на криміналізацію таких дій, «... правоохоронні органи в Україні рідко застосовують відповідні положення Закону України про кримінальну відповідальність, кількість кримінальних справ невелика порівняно з випадками незаконного впливу на журналістів, неадекватних заходів покарання. застосовуються. які не забезпечують попередження нових порушень» [1, с. 15].

КК України у примітці до ст. 345-1 дає розуміння «професійної діяльності журналіста», але, не згадуючи про її законність, пропонується, що «звичайна діяльність особи пов'язана зі збиранням, одержанням, створенням, поширенням, зберіганням чи іншим використанням інформації. З метою поширення його серед невідзначеного кола осіб через пресу, телерадіоорганізації, інформаційні агентства та Інтернет. Правовою є діяльність журналістів, яка спрямована на реалізацію ними своїх повноважень у сфері інформації, і здійснюється засобами та в порядку, встановленими законом. Тому перешкоджання незаконній журналістській діяльності (наприклад, журналістським закликам до узурпації влади) не є складом злочину» [2, с. 94]. Професійну діяльність журналіста в загальному вигляді можна охарактеризувати як здійснення прав і виконання обов'язків. До речі, «неповний перелік прав журналіста є у відповідному законодавстві, яке передбачає реалізацію журналістами й інших прав, не зазначених у законах і прямо їм не суперечать» [3].

Прийнявши Закон України «Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналістів» [4], законодавець зрівняв журналістів у частині відповідальності за заподіяння їм шкоди з працівниками правоохоронних органів, але це не вирішує цього питання. На думку К. В. Поп, «... посягання на законну професійну діяльність журналістів порушує основні принципи інформаційних відносин: гарантоване право на інформацію; відкритість, доступ до інформації та свобода нею ділитися; об'єктивність інформації; повнота і достовірність,

законність отримання, використання, поширення та зберігання інформації». Цілком зрозуміло, що «законна діяльність журналістів потребує належного правового захисту, в тому числі із застосуванням кримінального права» [5, с. 99–100].

По-перше, посилення гарантій журналістської діяльності, а потім удосконалення механізму її забезпечення привернули увагу до такого об'єкта кримінально-правової охорони, який з'явився 5 квітня 2001 р., але до моменту внесення змін був непомітним. Таким об'єктом злочину є легальна професійна діяльність журналіста, яка регулюється статтею. Приблизно через 15 років статтю 171 Кримінального кодексу України «перенесли» в назву розділу XV, особливої частини Кримінального закону, і в нові статті цієї глави, що вказують на професійну юридичну діяльність журналіста» [6].

14 травня 2015 року, коли було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій професійної правової діяльності журналістів» № 421-VIII, КК було доповнено ст. 345-1 «Погроза або насильство щодо журналіста», ст. 347-1 «Умисне знищення або знищення майна журналіста», ст. 348-1 «Вторгнення в життя журналіста», ст. 349-1 «Захоплення журналіста в заручники», в ч. 2 ст. 375 Кримінального кодексу України з'явилася нова кваліфікуюча ознака – дії вчиненні з метою перешкоджання законній професійній діяльності журналіста [7].

На цьому регулювання у сфері суспільних відносин, які виступають родовим об'єктом у XV розділі Особливій частини КК, не припинилося. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» від 04 лютого 2016 року № 993-VIII ст. 171 КК викладено в новій редакції [8]. У попередній редакції частина 1 цієї статті передбачала «відповідальність за умисне перешкоджання законній професійній діяльності журналістів». Зазначеним Законом України визначено нові форми цього діяння: «1) незаконне вилучення матеріалів і технічних засобів, зібраних, оброблених і підготовлених журналістом, який використовує їх у зв'язку зі своєю професійною діяльністю; 2) незаконна відмова журналісту в доступі до інформації; 3) незаконна заборона висвітлення окремих тем, ідентифікації певних осіб, критики суб'єкта владних повноважень». Поряд із цією загальною формою: будь-які інші перешкоди законній професійній діяльності журналіста свідомо зберігалися.

В новій редакції також викладена частина 2 цієї статті. Раніше вона передбачала «відповідальність за притягнення журналіста

до відповідальності за виконання професійного обов'язку, критику посадової особи чи групи осіб за попередньою порадою». Після змін у 2016 році ч. 2 ст. 171 КК вже передбачає «два види діянь: 1) вплив на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків; 2) переслідування журналіста, пов'язане з його легальною професійною діяльністю». Крім того, в ст. 171 КК з'явилася нова частина 3, де визначено «дві кваліфікуючі ознаки, які стосуються лише дій, передбачених частиною 2 статті: 1) вчинення цих дій службовою особою з використанням службового становища; 2) вчинення цих дій групою осіб за попередньою змовою». Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» від 4 лютого 2016 року № 993-VIII також внесено зміни до ст. 163 КК у якій журналіст визначається у частині 2 «як особливий вид потерпілих поряд із публічними та громадськими діячами». За порушення таємниці листування, телефонної розмови, телеграфної чи іншої кореспонденції, що оприлюднюється засобами зв'язку або за допомогою комп'ютера, для таких потерпілих встановлено більш сувору відповідальність.

З 03.03.2016 р., коли набрав чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» від 04.02.2016 р. № 993-VIII, «права та інтереси журналістів є включені до глави V Особливої частини. Кримінальний кодекс України захищається двома статтями (ч. 2 ст. 163, ст. 171 КК України) від двох різних груп кримінальних правопорушень, які вказують на різні безпосередні об'єкти перелічених правопорушень, оскільки з урахуванням зазначених вище груп кримінально-протиправних посягань утворилася ця частина Особливої частини КК.

Так, «12 вересня 2022 року в місті Одеса було скоєно напад на співробітників інформаційного агентства «Чорноморське товариство». Після безуспішного звернення до правоохоронних органів із заявами та поясненнями, співробітники інформаційного агентства звернулися до адвоката, «після чого вже було відкрито провадження за ст. 125 Кримінального кодексу України (Умисне заподіяння шкоди здоров'ю). Журналісти наполягають, що стаття 171 передбачає відповідальність за перешкоджання законній професійній діяльності журналістів. Лише після звернення до слідчого управління почалася робота з цього приводу, яка тривала близько півтора року. Але журналісти знову зіткнулися з перешкодою, тому вирішили звернутися до суду, після чого змогли порушити справу

за статтею 171 і отримати рішення суду стосовно саме цього. І після повторного звернення до слідчого управління справу відкрили» [9].

А, наприклад, «Приморський суд міста Одеси визнав двох осіб, які у 2018 році діяли як представники «Муніципальної варті», винними у перешкоджанні професійній діяльності журналістів – вирок від 1 червня 2023 року» [10]. «Представники КБ «Муніципальна Варта» своєї провини не визнали, а під час судового засідання проявили огиду до постраждалої журналістки. Їх визнали винними у перешкоджанні законній професійній діяльності журналістів та погрозах і насильстві щодо журналістів (ч. 3 ст. 171, ч. 1, 2 ст. 345-1 ККУ). Відповідно до статті 171 Кримінального кодексу, строк кримінальної відповідальності становить 3 роки і вже минув. Тому цих людей заарештували лише за погрози та насильство над журналістом. Їх засудили до 2 та 3 років позбавлення волі та звільнили від відбування покарання з випробувальним терміном від півтора до двох років. У цій справі був і третій обвинувачений, щодо якого рік тому суд осудив справу через військову службу» [11].

Таким чином, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів» від 4 лютого 2016 року № 993-VIII законодавець наголосив, що «захист прав журналістів, а також захист права на свободу думки і вираження поглядів, на вільне вираження своєї думки і переконань є важливим завданням в Україні». У контексті реалізації завдань кримінального закону, про що йдеться у примітці до ст. 345-1 Кримінального кодексу України визначення «професійної діяльності журналіста», згідно з якою під такою діяльністю розуміється «регулярна діяльність особи, пов'язана зі збиранням, отриманням, створенням, поширенням, зберіганням чи іншим використанням інформації, з метою поширення його серед невизначеного кола осіб через друковані медіа, телерадіоорганізації, інформаційні агентства, мережу Інтернет». Цілком зрозуміло, що законна діяльність журналістів потребує належного правового захисту, в тому числі й із застосуванням кримінального права.

Список використаних джерел

1. Стратегія розвитку законодавства в медійній сфері : Схвалено на засіданні Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформаційної політики 27 січня 2016 р. 27 с. URL: <http://komsvobslova.rada.gov.ua>
2. Письменський Є. О. Злочини у сфері професійної діяльності журналістів у контексті забезпечення потреб українського суспільства на сучасному

етапі його розвитку. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2016. № 1 (12). С. 90–103.

3. Костенко Л. Кримінальна відповідальність за перешкоджання журналістській діяльності. *Юридичний журнал*. 2008. Вип. 12. URL: <http://www.justinian.com.ua>
4. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України від 23 вересня 1997 р. URL: zakon.rada.gov.ua
5. Поп К. В. Законна професійна діяльність журналістів як об'єкт кримінально-правової охорони. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей*. 2016. Вип. 41. С. 99–109.
6. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів : Закон України 14.05.2015 р. № № 421-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо удосконалення захисту професійної діяльності журналістів) : Закон України від 04.02.2016 р. № 1630-VIII. URL: <http://w1.c1.rada.gov.ua>
9. Мийнова А. У місті Одеської області влада та поліція блокують справу про напад на журналістів. URL: <https://yug.today/u-misti>
10. Справа № 522/16247/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua>
11. Суд в Одесі визнав двох представників «Муніципальної варти» винними в перешкодженні роботі журналістів. URL: <https://detector.media/inf>

Ключові слова: погроза або насильство щодо журналіста, умисне знищення або знищення майна журналіста, вторгнення в життя журналіста, захоплення журналіста в заручники, перешкоджання законній професійній діяльності журналіста.

Key words: threat or violence against a journalist, intentional destruction or destruction of a journalist's property, invasion of a journalist's life, taking a journalist hostage, obstructing a journalist's legitimate professional activity.

Науковий керівник:

Стрельцов Євген Львович – завідувач лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції», професор кафедри, доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, повний кавалер ордена «За заслуги».

Кулик Анастасія Валеріївна
аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2020 році здобула ступінь вищої освіти магістр Факультету прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) Національного університету «Одеська юридична академія». Цього ж року вступила до відділу аспірантури та докторантури Національного університету «Одеська юридична академія».

Наукові інтереси: кримінальна відповідальність за кримінально-протиправні у країнах, що належать до романо-германської германської правової сім'ї, економічні кримінальні правопорушення в Україні: порівняльно-правовий аналіз.

ОСНОВИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

Кримінально-правова охорона економіки завжди, незважаючи на політичний устрій, економічну модель та соціальну політику, виступає як одне з основних умов функціонування держави. Такі умови суттєво зростають у складні часи принципових загальних реформувань держави та у більш локальні, але не менш важливі корінні перетворення у державі, наприклад, в умовах воєнного стану або під час масових інфекційних захворювань. Всі ці загальні та більш локальні проблеми характерні і для України. Тому поруч з загально-організаційними заходами, які здійснює українська держава, певна увагу повинна приділятися і більш конкретним, але не менш важливим напрямкам. Протидія кримінальним правопорушенням проти власності виступає саме таким необхідним напрямком. Це пов'язано з тим, що ці правопорушення не тільки займають «провідне» місце у структурі кримінальних правопорушень. Також, ці правопорушення мають і значний змістовний

негативний характер тому що вони в певній мірі підривають основи економіки, дестабілізують ринкові відносини, негативно впливають на громадян, особливо схильних до скоєння протиправних діянь. Все це підкреслює, що увага щодо протидії таким діянням повинна завжди бути в переліку суттєвих заходів, які здійснює держава. Такі проблеми характерні для багатьох країн [1].

Для ефективної протидії цим кримінальним правопорушенням, така діяльність повинна бути побудована на основі системного підходу, продуманої кримінальної політики, яка повинна здійснюватися сумісно з іншими значними організаційно-державними заходами усунення суб'єктивних складнощів в економіці.

Це, в свою чергу, потребує сучасного переосмислення загальні положення сутності, змісту, поняття та напрямків кримінальної політики; з'ясування мети та завданням кримінальної політики протидії кримінальним правопорушенням проти власності; аналізу діючого вітчизняного кримінального законодавства про відповідальність за правопорушення проти власності та практику його застосування; основні наукові позиції з цього приводу; порівняльні дослідження вітчизняного та зарубіжного кримінального права у цій області та ін. Зупинимось на декількох основних положень цієї проблематики.

По-перше, потрібно враховувати, що поняття кримінальної політики об'єднує низку інших понять, які входять в це загальне поняття у якості невід'ємних складових [2, с. 121–125]. Це: кримінально-правова політика, кримінально-процесуальна політика, кримінально-виконавча політика ті ін. По-друге, саме кримінально-правова політика визначає по суті, зміст та спрямованість інших складових такої загальної політики бо саме цей напрямок первісно визначає об'єкт та предмет всієї кримінальної політики, яка спрямована на протидію кримінальним правопорушенням проти власності. Тобто, така політика створює необхідну правову базу для застосування не тільки кримінального, а і іншого законодавства, спрямованого на протидію таким правопорушенням [3, с. 80–85].

У зв'язку з цим, потрібно звернути увагу на положення, які на нашу думку, виступають основою такої політики. Від самого початку, потрібно визначити зміст, сутність, конкретні форми реалізації здійснення комплексного підходу до здійснення такої кримінально-правової політики на загальному рівні в сучасних умовах. Але, потрібно враховувати, що сучасна політика повинна, з врахуванням певних сучасних умов, здійснюватися на основі сталих (обґрунтованих) принципів, цілей, завдань основних засад загальної

кримінальної політики, продуманої діяльності державних органів. Така загальна та більш предметна політика повинна спиратися на продумані теоретичні теорії та погляди на таку діяльність щодо протидії суспільно небезпечним діям, реальному впливу на осіб, які вчиняють такі дії, дійсним профілактичним можливостям кримінального законодавства тощо. Все це повинно знаходити своє закріплення у традиційно-зрозумілих закріплення у кримінально-правових приписах.

Не виключно, що потрібне певне поживлення принципів кримінальної відповідальності, зокрема в напрямку – такої відповідальності за кримінальні правопорушення проти власності в сфері економіки. Це пов'язано з тим, що використання відповідних принципів в останній час має в певній мірі формальний характер.

Потрібно враховувати, це ще один суттєвий аргумент щодо не тільки виваженості, а й «обережності» розробки такої політики. Він полягає у тому, що мабуть саме завдяки положенням кримінального права, стають більш зримими ті принципові зміни, які відбуваються в Україні. Наприклад, дії, які в умовах планової економіки вважались господарським злочинами, зараз розцінюються як успішні види бізнесу [4].

Є і інші проблеми, які на перший погляд, можуть вважатися менш значними, але на нашу думку, така їх оцінка не відповідає необхідним вимогам приведення сучасного кримінального законодавства у відповідність з сучасним соціально-економічним розвитком нашої держави. Так, на нашу думку, потребує закріплення у Кримінальному кодексі України (далі КК) офіційного тлумачення поняття «викрадення», бо це поняття виступає родовим до визначення конкретних форм та видів викрадення, а в теорії і практичній діяльності виникають дискусії щодо його остаточно визначення. Неточності при його застосуванні може мати не тільки вплив на кримінальну відповідальність конкретної людини. В своїй сукупності такі дії, з «масовою» неточністю кваліфікації, мають свій реальний вплив на загальну оцінку ситуації з динамікою (або її відсутністю) у загальній картині вчинення суспільних небезпечних діянь у сфері економіки. Також необхідно погодити загальний термін «викрадення» з діями проти власності, яке визнається як шахрайство. Якщо, характеризуючи крадіжку або розбій, законодавець закріплює, що то є викрадення, вчинене шляхом таємного чи відкритого викрадення, то у шахрайстві такого підходу до визначення цієї форми викрадення немає, а «просто» вказується «заволодіння чужим майном...». Хоча, на нашу думку, більш узгодженим було б закріплення у диспозиції

«Викрадення шляхом обману чи зловживання довірою». Таке ж положення складається і в законодавчому закріпленні форм викрадення у ст. 191 КК, а саме: привласнення, розтрата, заволодіння шляхом зловживання службовим становищем.

Окремої уваги заслуговує використання законодавчої техніки при закріпленні положень, які встановлюють або удосконалюють кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності. При цьому потрібно звернути спеціальну увагу на єдине використання сталих положень законодавчої техніки при встановленні, змінненні, удосконаленні змісту і тексту норм про кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення у сфері економіки. У всякому разі використання законодавчої техніки може мати різні варіанти, але які, за великим рахунком, повинні бути поєднанні.

Вище вже вказувалось на необхідність закріплення «зрозумілого» законодавчого визначення поняття «викраденні». Але є і інші напрямки якісного використання такої техніки. Це, наприклад, необхідність продуманого підходу до тексту кримінально-правової норми та статті КК. Вимоги, в загальному плані єдині, але все ж потребують своєї диференціації. При аналізі кримінально-правової норми потрібно чітко «виписати» диспозицію кримінального правової норми та її санкції. Кожне з таких визначень повинне бути необхідним чином обґрунтовано та чітко закріплено. Необхідно враховувати, що кримінально правова норма це закінчена позиція законодавця стосовно визначення кримінально протиправного посягання та тих примусових державних наслідків, які «слідують» відносно особи за вчинення нею заборонних діянь. Тому діяння і санкції повинні бути якісно визначення не тільки, так би мовити, «самі по собі». Вони повинні представляти єдиний державний засіб реакції на кримінальне правопорушення проти власності.

Такі ж умови повинні існувати і при конструюванні декількох кримінально-правових норм у структурі статті КК. Так, частина перша в такій (будь-якій) статті, це основний склад кримінального правопорушення. А вже наступні кримінально-правові норми це законодавчі приписи, у яких вказується кваліфіковані (обтяжуючи) ознаки відповідного діяння. І тут повинна бути відповідна продуманість таких положень, їх взаємозв'язок та взаємопогодженість та ін. Це, як вже вказувалось, повинно надавати необхідної якості кримінально-правовому законодавству, як необхідній умові здійснення кримінально-правової політики, зокрема, та кримінальної політики в цілому.

У зв'язку з тим, що кримінально-протиправні посягання несуть реальну соціальну шкоду та виступають діянням, суспільна небезпека яких визнається у всіх країнах, цікавим є вивчення зарубіжного досвіду змістовно-нормативної організації кримінально-правової політики. В цьому напрямку, корисним може бути досвід будь якої країни, але, на нашу думку, найбільш корисним є досвід германської правової сім'ї, в зв'язку з тим, що багато років тому, ми, в усякому разі в рамках кримінального права, сприйняли саме цей напрямок функціонування кримінального права. Причому, це може бути аналіз не тільки стану правової регламентації кримінальної відповідальності за протиправні діяння проти власності. Це, може бути, особливо в рамках цієї публікації, у якій мова йде про кримінально-правову політику, увесь механізм кримінального правового регулювання таких процесів [5], загальні процеси їх «різного» галузевого регулювання тощо.

Можливо, потрібно розробити цілеспрямовану програму кримінально-правової протидії кримінальним правопорушенням у сфері економіки, у якій би знайшли своє закріплення такі і інші необхідні положення. Така концепція може мати як розширений так, в певній мірі, і звужений характер. Розширений характер повинен передбачати низку значних заходів політичного та соціально-економічного характеру, які застосовуються поруч, а можливо, «раніше», кримінально-правових заходів. У такому випадку, така концепція буде мати дійсно державно-комплексний характер. Більш звужена, у своєму змістовному виразі концепція, буде включати правові, в основному, кримінально-правові заходи протидії таким вчинкам. Кожна з таких концепцій має свою доцільність в сучасних умовах і тому не виключно, що повинні бути розроблені обидві такі концепції.

Список використаних джерел

1. Буркаль В. С. Протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки: автореф. дис. канд. юрид. наук. Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь, 2019. 24 с.
2. Стрельцов Є. Л. Сучасна кримінальна політика: правова регламентація. *Кримінально-правові, кримінологічні та кримінально-виконавчі заходи попередження злочинності* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 25 лист. 2022 р. Одеса : ОДУВС, 2022. 257 с.
3. Стрельцов Є. Л. Сучасні основи кримінальної політики Європейського Союзу. *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції* : збірник тез науково-практичної інтернет-конференції

(28 листопада 2022 року, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет). Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. 145 с.

4. Стрельцов Є. Відповідальність за спекуляцію при капіталізмі: міф або реальність? *Юридичний Вісник України*. 2016. 26 серп. – 1 верес. С. 12–18; Стрельцов Є. Л. Про значення *malum prohibition* та *malum in se* у визначення суспільної небезпеки та протиправності. *LexInform*. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pro-znachennya-malum-prohibition-ta-malum-in-se-u-vyznachenni-suspilnoyi-nebezpeky-ta-protyppravnosti/>
5. Собко Г. М., Мох Т. П. Розвиток європейської та вітчизняної наукової доктрини та правозастосування щодо діяльності органів кримінальної юстиції. *Київській часопис права*. 2022. № 4. С. 171–177.

Ключові слова: кримінальна політика, кримінально-правова політика, кримінальне правопорушення, кримінальне право, кримінальна відповідальність.

Key words: criminal policy, criminal law policy, criminal offense, criminal law, criminal responsibility.

Науковий керівник:

Стрельцов Євген Львович – доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, повний кавалер ордена «За заслуги», зав. лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» Національного університету «Одеська юридична академія».

Цибохін Олег Миколайович
аспірант кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2004 році вступив до Одеського юридичного інституту Харківського Національного університету внутрішніх справ та закінчив його, здобувши повну вищу освіту за спеціальністю «Правознавство». У 2014 році вступив до Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президенті України, який в 2017 році закінчив та здобув кваліфікацію: ступінь вищої освіти магістр, спеціальність «Державне управління», професійна кваліфікація «Магістр державного управління». У вересні 2020 року вступив до аспірантури НУ «Одеська юридична академія».

Наукові інтереси: кримінально-правова охорона системи оподаткування в Україні.

РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНИХ ЗАБОРОН У СФЕРІ ОПОДАТКУВАННЯ ЗА КК УКРАЇНИ 2001 РОКУ

Сучасна система відповідальності за податкові кримінальні правопорушення має тривалу історію формування, завдяки якій кримінальна відповідальність за вказані діяння відповідає всім основним ознакам юридичної відповідальності, але при цьому має низку специфічних особливостей. Однак, дане законодавство характеризується відносною нестійкістю, динамічністю та постійними змінами, що додатково ускладнює ефективність застосування заходів кримінально-правового впливу на негативне явище податкових правопорушень.

КК України 2001 року передбачав кримінальну відповідальність за наступні податкові кримінальні правопорушення:

- ст. 211 «Видання нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку»;
- ст. 212 «Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів»;
- ст. 216 «Незаконне виготовлення, підроблення, використання або збут незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору чи контрольних марок»;
- ст. 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами» [1].

Деякі вчені до кримінальних податкових правопорушень відносили, окрім вищевказаних, також наступні склади діянь згідно КК України в редакції від 05.04.2001 року: ст. 192 «Заподіяння майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою»; ст. 205 «Фіктивне підприємництво»; ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем»; ст. 365 «Перевищення влади або службових повноважень»; ст. 367 «Службова недбалість» та стверджували, що «аналіз правових норм, які складають теоретичну основу «податкових кримінальних правопорушень» доводить, що однією з найбільших проблем кримінального права залишається кваліфікація суміжних складів діянь» [2, с. 21].

Надалі Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» КК України було доповнено статтею 212-1 «Ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [3].

Після прийняття та введення в дію КПК України [4] відбулися зміни й до ПК України [5] в частині реалізації кримінально-правової кваліфікації за ст. 212 КК України. Так, було постановлено, що відповідно до п. 56.22 ст. 56 ПК України, згідно з яким у разі оскарження рішення контролюючого органу в порядку адміністративного оскарження до контролюючих органів вищого рівня та/або до суду, повідомлення особі про підозру у вчиненні діяння передбаченого ст. 212 КК України не може ґрунтуватися на такому рішенні контролюючого органу до закінчення процедури адміністративного оскарження або до остаточного вирішення справи судом.

Також, значимі зміни до застосування ст. 212 КК України відбулися із прийняттям 15 листопада 2011 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської

діяльності» [6]. Так, з прийняттям даного акту, за ухилення від сплати податків як основні покарання могли бути призначені лише штраф та позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

В подальшому Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності» було доповнено КК України статтею 222 «Шахрайство з фінансовими ресурсами» – надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак кримінального правопорушення проти власності [7].

Наступним у процесі становлення та розвитку кримінально-правової охорони системи оподаткування став Закон України від 18 вересня 2019 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» [8]. Аналіз зазначеного нормативно-правового акту приводить до наступних висновків.

По-перше, даний актом було скасовано ст. 205 КК України «Фіктивне підприємництво», посилаючись на те, що дана норма є «мертвою».

По-друге, збільшені розміри шкоди у вигляді несплачених податків, в результаті спричинення яких настає кримінальна відповідальність за ухилення від сплати податків та визначається ступінь тяжкості цього кримінального правопорушення (відповідно до примітки до статті): визначаються суми несплачених податків у певних розмірах: у значному (ч. 1 – 3000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян), великому (ч. 2 – 5000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян) чи особливо великому (ч. 3 – 7000 неоподаткованих мінімумів доходів громадян).

По-третє, для кримінальної відповідальності неоподаткований мінімум доходів громадян встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної відповідною нормою Податкового кодексу України (пп. 169.1.1), яка дорівнює 50% розміру прожиткового мінімуму для працездатної особи (в розрахунку на місяць), встановленому законом на 1 січня звітного податкового року, для будь-якого платника податку [5]. З цього можемо зробити висновок про часткову декриміналізацію ухилення від сплати податків як кримінального правопорушення в частині збільшення суми несплачених податків. На підставі ст. 58 Конституції України, закони та інші

нормативно-правові акти, які пом'якшують або скасовують відповідальність особи, мають зворотну силу в часі. Даний припис також знаходить своє відображення в КК України (ст. 5). А відтак, всі кримінальні провадження, відкриті стосовно службових осіб суб'єктів господарювання за ухилення від сплати податків у зв'язку зі спричиненням шкоди бюджету (ненадходження коштів до бюджету) на суму менше, аніж встановлено на підставі аналізованого Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес» мають бути закриті незалежно від того, на якій стадії досудового розслідування або судового розгляду вони перебувають.

З урахуванням численних зауважень, було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів», яким було передбачено зміни в санкції ст. 212 КК України, у якому відмовилися від пропозиції щодо впровадження статті 222-2 КК України та само змінено редакцію примітки до ст. 212 КК України та примітки до ст. 212-1 КК України, шляхом уточнення умов звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені простим, кваліфікованим та особливо кваліфікованим складами цієї норми – встановлено, що «особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою цієї статті, або діяння, передбачені частиною третьою (якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення її до кримінальної відповідальності сплачено податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодовано шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня)» [9]. Аналогічний підхід використано в примітці до ст. 212-1 КК України.

Варто згадати проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів», внесений 23 квітня 2021 року за реєстраційним номером № 5420 [10]. Даний законопроєкт передбачає встановлення кримінальної відповідальності за контрабанду товарів та підакцизних товарів, а також за недостовірне декларування товарів, що призвело або могло

призвести до неправомірного зменшення чи звільнення від сплати митних платежів шляхом доповнення КК України новими статтями 201-2 «Контрабанда товарів», 201-3 «Контрабанда підакцизних товарів» та 201-4 «Недостовірне декларування товарів».

Однак, вважається більш раціональним та доцільнішим внесення пропонованих змін до чинної ст. 201 КК України «Контрабанда» за рахунок встановлення нових чи доповнення діючих частин даної статті, а не конструювання окремих кримінально-правових норм, як це запропоновано у проекті, оскільки у даному випадку йде мова про різновид товару, який переміщується через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю. Тобто потреби у виокремленні спеціальної норми для кожного виду товару не є доцільним. А щодо декларування товарів, то слід брати до уваги ту обставину, що ст. 472 Митного кодексу України передбачена адміністративна відповідальність за «недекларування товарів, транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України, тобто незаявлення за встановленою формою точних та достовірних відомостей (наявність, найменування або назва, кількість тощо) про товари, транспортні засоби комерційного призначення, які підлягають обов'язковому декларуванню у разі переміщення через митний кордон України», яке тягне за собою накладення штрафу в розмірі 100 відсотків вартості цих товарів, транспортних засобів з конфіскацією зазначених товарів, транспортних засобів [11].

Отже, правова неврегульованість багатьох проблем у сфері оподаткування, складність і неоднозначність законодавчої бази сприяють зростанню поширення податкових кримінальних правопорушень у суспільстві, зменшення податкових надходжень та рівня добросовісності платників податків. податкової злочинності, зниженню рівня зібрання податків, появи та розвитку протиправних практик ухилення від сплати податків та інших обов'язкових платежів. А динаміка і непослідовність прийняття законодавчих рішень не завжди підкріплено практикою.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Молодик В. В. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти відповідальності за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 1999. 31 с.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2006. № 1. Ст. 18.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
5. Податковий кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 13–14, № 15–16, № 17. Ст. 112.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 25. Ст. 263.
7. Про внесення змін до Кримінального та Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2008. № 24. Ст. 236.
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо зменшення тиску на бізнес : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2019. № 40. Ст. 219.
9. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів : Закон України 17 листопада 2021 року № 1888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1888-20#top>
10. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо криміналізації контрабанди товарів та підакцизних товарів, а також недостовірного декларування товарів, від 23 квітня 2021 року за реєстраційним номером № 5420. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71756
11. Митний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 44–45, № 46–47, № 48. Ст. 552.

Ключові слова: кримінально-правова охорона, система оподаткування, кримінальна відповідальність, кримінальні правопорушення проти сфери оподаткування в Україні.

Key words: criminal law protection, taxation system, criminal liability, criminal offenses against the sphere of taxation in Ukraine.

Науковий керівник:

Колодін Денис Олексійович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, декан факультету цивільної та господарської юстиції Національного університету «Одеська юридична академія».

Таратинов Юрій Миколайович
аспірант кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2002 році закінчив Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова за спеціальністю «Філологія» (англійська та німецька мови, магістр), згодом у 2006 році закінчив цей самий університет за спеціальністю «Правознавство» (кримінальне право та процес, спеціаліст). Досвід практичної юридичної роботи із 2005 по 2021 роки (у сфері страхування та морського транспорту). У 2022 році вступив до аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального права, за спеціалізацією «Кримінальна юстиція».

Наукові інтереси: економічна злочинність, білокомірцева злочинність, посадові злочини.

ДЕВІАНТНА ПОВЕДІНКА В ЕКОНОМІЦІ

Особистість, як суб'єкт соціальних відносин, в загальному плані характеризується, в тій чи іншій мірі, соціальною активністю, здатністю впливати на оточення, змінюючи і його, і себе. Поведінка, в тому числі і діяльність особи, яка може мати правові наслідки, обумовлюється низкою причин [1]. Це, можуть бути внутрішні механізми мотивації, які, зокрема, можуть включати в себе: потреби, інтереси, цінності та ін. В певні мірі на поведінку особи можуть впливати і існуючі в суспільстві норми. В загальному розумінні соціальна поведінка – це діяння людини стосовно суспільства, інших людей, до оточуючої природи і речей. За своїм характером соціальна поведінка, може бути найрізноманітнішою: альтруїстичною або егоїстичною, коректною або грубою, законслухняною або протиправною тощо і т. д. При цьому, поведінка особи лише тоді визнається продуктивною, коли вона має соціально-позитивний характер.

Поруч з соціально-корисною поведінкою, в суспільстві має місце і так звана девіантна поведінка, яка в загальному розумінні, відхиляється від прийнятих у суспільстві ціннісно-нормативних стандартів. Девіантна поведінка (далі ДП), якщо казати більш конкретно, це така поведінка однієї чи групи осіб що не відповідає (порушує) суспільним нормам та завдає шкоди іншій людині, оточуючим людям, суспільству взагалі [2].

Причини девіантної поведінки можуть біти різними. Це соціально-економічні причини, зокрема, зниження життєвого рівня населення; майнове розшарування суспільства; безробіття; доступність алкоголю та ін. Соціально-педагогічні причини: розпад сімейних стосунків; конфліктний та асоціальний стиль виховання; проблеми стосунки з оточенням; низький соціальний статус, наприклад, в колективі та ін. Соціально-культурні причини: зниження морально-етичного рівня населення; збільшення впливу неформальних асоціальних груп; поширення кримінальної субкультури та ін. Психологічні причини: реакція групування (як психологічний захист); емоційно-вольові розлади (зокрема, підвищений рівень тривожності) та ін. Біологічні причини: вроджені психопати; порушення роботи гормонального та ферментативної системи організму; мозкові дисфункції; ускладнення після тяжкої хвороби або перенесеної травми та ін.

Виділення таких причин, їх сукупність, та інші характеристики не мають чіткого визначення і на кожному етапі розвитку людства основними зазнають різні обставини, які породжують ДП, в тому числі і протиправну поведінку. Наприклад, у свій час, італійський лікар Чезаре Ломброзо вважав, що існує прямий зв'язок між кримінальною поведінкою і біологічними особливостями людини, надавши при цьому особливе значення рисам обличчя. Американський лікар і психолог Вільям Шелдон більше звертав увагу на «будову тіла». Прихильники психологічного трактування пов'язували таку поведінку з психологічними рисами (нестійкістю психіки, порушенням психологічної рівноваги і т. п.). Розгорнуте соціологічне пояснення ДП дав Б. Дюркгейм, якій запропонував теорію аномії, яка розкриває значення соціальних і культурних факторів. За його думкою, основною причиною ДП є аномія, буквально, «відсутність регуляції», «безформність». По суті аномія – це стан дезорганізації суспільства, коли цінності; норми, соціальні зв'язки або відсутні, або стають хиткими і суперечливими. В усякому разі, усе, що порушує стабільність, приводить до неоднорідності, нестійкості соціальних зв'язків, руйнування колективної свідомості (криза,

змішання соціальних груп, міграція і т. п.), породжує порушення суспільного порядку, дезорганізує, так би мовити, людей, і в результаті з'являються різні види ДП. Розвинув цю теорію американській соціолог Р. Мертон, якій запропонував теорію «структурного функціоналізму» згідно з якою основною причиною якої, на його думку, є розрив між цілями суспільства та соціально прийнятними засобами досягнення цих цілей.

Американські психологи Селлінг та Міллер визначили: причиною ДП конфлікти між нор-мами певної субкультури та панівною культурою в суспільстві. Прихильники цієї теорії додатково вважають, що такої причиною є певний «антагонізм» між нормами суспільства та певними соціальними елементами, у яких сформувалася «інша» ціннісна структура, що йде врозріз з пануючим ладом та буденністю. Прихильники теорій «Стигматизації» чи «Наклеювання ярликів» наголошують, що ця теорія полягає у здатності впливових груп суспільства ставити клеймо «девіантів» деяким соціальним чи національним групам, або окремим особистостям. Якщо на людині ставлять клеймо «девіантна», то достатньо вона починає поводитися відповідним чином. Прихильники цієї теорії розрізняють первинну і вторинну девіантну поведінку. В цілому, вказані теорії періодично доповнюються та розвиваються [3, с. 109–127]. Потрібно враховувати, що ДП може мати позитивний та негативний характер.

Основними видами негативної ДП вважаються наступна поведінка: асоціальна (аморальна, агресивна); адиктивну «залежна» (алкоголізм, наркоманія, токсикоманія, в останній часи, інтернет-адикція та ін.); саморуйнівна (суїцидальна, аутоагресивна та ін.); протиправна (вчинення правопорушень, в тому числі і кримінально-правового характеру). Важливо враховувати, що у конкретної людини причини та вид ДП є суто конкретними та поєднують особисті та загальні причини [4].

Аналізуючи ДП, потрібно враховувати, що вона може мати і конкретні видові характеристики, які пов'язанні з особливостями особи та з виконанням нею своїх професійних функцій; статтю такої людини, її віковими характеристиками тощо. Найбільш небезпечними, з нашої точки зору, є ДП, яка пов'язана з порушенням особою професійних обов'язків, яка вона виконує, порушенням при цьому тих видів діяльності, котрі така особа виконує. Фахівці виділяють окремі спеціальні види такої ДП [5].

Один з основних видів ДП вчиняється у сфері економіки. Така поведінка у сфері економіки особою, яка виконує свої професійні

обов'язки, це вчинки які порушують соціально-правові норми, які існують у цій сфері або воно не відповідає вимогам раціонального економічного рішення, яке приймає відповідна особа. Безумовно, в умовах ринкової економіки, коли економічні ризики є «природними» при прийнятті рішень, особливо в умовах існуючої конкуренції, але є умови які є, в певній мірі, обов'язковими при прийнятті рішень у цій сфері. Наприклад, діяння, які приймаються у цій сфері, повинні бути погодженими, послідовними, адекватними, відповідати сталим умовам професійної діяльності особи та напрямкам такої діяльності. Це складний процес, якій потребує хоча б мінімально точного встановлення моделей такої поведінки в економіці. Фахівці, які досліджують цю проблему, звертають увагу на низку проблем, які існують в цій сфері при оцінці поведінки (професійною діяльністю) конкретної особи [6, с. 127–151].

При досліджуванні ДП поведінки в економіці, завжди виникає питання про співвідношення такої поведінки за кримінально-протиправними посяганнями у цій сфері [7, с. 35–42]. Але встановлюючи таке співвідношення, потрібно враховувати, що існують дві основні теорії такого співвідношення. Згідно однієї, ДП часто називають поведінку, яка має суспільну небезпеку, але водночас не є кримінально-протиправними посяганнями. Згідно з іншою, ДП часто сприймається як явище ширше, ніж кримінальне правопорушення. В той же час, окремі фахівці вважають, що кримінальне правопорушення – це форма девіантної поведінки, яка несе максимальну небезпеку суспільству, причому ця небезпека настільки велика, що суспільство вважає за необхідне карати особу, яка їх вчиняє [8, с. 238–242].

Окрема проблема пов'язана з проблемами співвідношення ДП і «білокомірцевої злочинності» (далі БЗ). Тут, поруч з традиційними підходами, потрібно звернути спеціальну увагу на більш відокремленні. В аналізі проблем БП необхідно враховувати, що завжди має місце дефектність саме правової соціалізації, причини дефектності, соціальні та психологічні особливості, суб'єктивні цілі особистості та об'єктивний зміст суспільних відносин. Формування антигромадської установки та її параметри – глибина, стійкість, інтенсивність. По-друге, спроба пояснити суть явища через «психічні відхилення», дуже умовна, в певних випадках, навіть сказала дискусійна. БЗ – це, як вище вказувалось, комплексне, багатофакторне і включає велику кількість різних соціальних, правових, організаційних, особистісних та інших аспектів. Воно однозначно не зводиться до лише наявності «психічних відхилень» у суб'єкта правопорушення. Так, наприклад,

дослідження феномену БП включає вивчення системи цінностей учасника ВЗ, особливостей їх соціального прояву, аналіз стереотипізації правової поведінки, включаючи механізми індивідуальної злочинної поведінки, особливості правової культури і специфіку правосвідомості подібного делінквента і багато іншого [9, с. 269–72]. В усякому разі, ускладнення соціальних умов життя, потребує створення (удосконалення) системи соціальних, в тому числі і правових норм, які повинні регулювати, зокрема і обмежувати, інтереси суспільства, масову поведінку членів суспільства з поведінкою окремих осіб. Це особливо важливо, коли така поведінка окремих осіб, є не «просто» девіантною, а й порушує кримінально-правові заборони.

Список використаних джерел

1. Поведінка особи та її юридичні наслідки. URL: <https://studies.in.ua/aktualn-problemi-teoryi-derzhavi-ta-prava/3928-povednka-osobi-ta-yiyi-yuridichn-nasldki.html>
2. Що таке девіантна поведінка і які її причини. URL: <https://msu.edu.ua/news/shho-take-deviantna-povedinka-i-yaki-%D1%97%D1%97-prichini/>
3. Кримінологія підручник. За заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денісова, Є. Л. Стрельцова. Харків, «Право», 2018. 416 с.
4. Девіантна поведінка, причини виникнення та форми прояву. URL: https://opmpk.at.ua/publ/deviantna_povedinka_prichini_viniknennja_ta_formi_projavu/1-1-0-4
5. Морально-психологічна нестабільність суспільства природним чином несприятливо відбивається і на життєдіяльності військових колективів. В цих умовах з особливою гостротою постає питання про аналіз конкретних випадків порушення регламентованої поведінки у військовослужбовців. При цьому постає питання про те, чи є відхилення в поведінці ознакою психічної патології або ж вони відображають психологічні особливості військовослужбовців, дефекти виховання, або обумовлені чисто ситуаційними моментами. Проблема відхилень у поведінці військовослужбовців та її наслідки привертала увагу дослідників в різних галузях науки, набуваючи дедалі більш розширеного та різноаспектного відображення. Див., більш детально, Швець Д. В., Худавердова А. О. Характеристика причин девіантної поведінки військовослужбовців. Особистість, суспільство, закон. Харків, 2021. С. 138–141.
6. Shefrin H, Statman M. Behavioral Portfolio Theory. *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*. 2000. Vol. 35. № 2. P. 127–151.
7. Стрельцов Є. Л. Економічні злочини: внутрідержавні та міжнародні аспекти. Передмова професора Джесса Мегхена (Іллінойській університет, США). Одеса : «АстроПринт», 2000. 476 с.

8. Ющик О. І. Зміст покарання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. Випуск 26. С. 238–242.
9. Таратінов Ю. М. Щодо видів кримінально-протиправних посягань. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 269–272.*

Ключові слова: девіантна поведінка, кримінальне право, кримінальне правопорушення, економічні кримінальні правопорушення, «білокамерцева злочинність».

Key words: deviant behavior, criminal law, criminal offence, economic criminal offences, “white-collar crime”.

Науковий керівник:

Стрельцов Євген Львович, доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, повний кавалер ордена «За заслуги», зав. лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» Національного університету «Одеська юридична академія».

Альбеценко Олексій Станіславович
аспірант кафедри кримінального процесу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2005 році закінчив Міжрегіональну академію управління персоналом і отримав повну вищу освіту за спеціальністю «Правознавство» та здобув кваліфікацію юриста. У 2022 році вступив до аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального процесу, за спеціалізацією «Кримінальна юстиція».

Наукові інтереси: кримінологічне дослідження діяльності приватних військових компаній в умовах воєнних конфліктів.

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИВАТНИХ ВІЙСЬКОВИХ КОМПАНІЙ У СУЧАСНИХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ

У сучасних геополітичних процесах та в умовах захисту національних інтересів від зовнішніх впливів й зростанні напруженості в міжнародному середовищі, а також побудови більш сучасної та ефективної системи міжнародних відносин, іноді загострюються старі проблеми та виникають нові загрози, які негативно впливають на систему міжнародної безпеки.

В умовах ескалації військових конфліктів і протистоянь між державами, формування сучасної системи міжнародних відносин призводить до появи нових форм та видів воєнних конфліктів, в яких беруть безпосередню участь приватні військові компанії.

Діяльність приватних військових компаній під час військових конфліктів викликає особливе занепокоєння світової спільноти та створює загрозу в міжнародному середовищі через значні прогалини в системі міжнародного законодавства, а саме, через відсутність чіткого визначення правового статусу приватних військових компаній у зв'язку зі своєю специфічною функціональністю, що

значно ускладнює розмежування між діяльністю персоналу ПВК та найманством й порушує такі принципи міжнародного права, як політична незалежність, суверенітет і територіальна цілісність держав.

Глобалізаційні виклики в процесі інтенсивної трансформації цивілізаційних процесів, застосування ПВК стало нині вагомим і ефективним інструментом впливу на міжнародні відносини шляхом їх застосування у виконанні спеціальних операцій та інших воєнних конфліктах, спрямованих на зміни у регіональних і світових процесах, геополітичної ситуації у світі [1, с. 30–31].

Так, у 2008 р. був прийнятий Документ Монтре про відповідні міжнародно-правові обов'язки й передові практичні методи держав, що стосуються функціонування ПВК у період збройного конфлікту та Міжнародний кодекс, в якому значну увагу приділено використанню послуг подібних компаній саме в умовах воєнних конфліктів [2, с. 30–31].

В умовах сучасних змін та викликів породжуються так звані "The 4th Generation of Warfare" – війни четвертого покоління та інші подібні збройні конфлікти, які мають своєю стратегією зниження ролі державного впливу на суспільство, придушення волі особи до будь-якого опору та підкорення через самостійний інформаційно-психологічний вплив із застосуванням підривних операцій, реалізованих ПВК, за всебічної політичної, юридичної та інформаційної підтримки країни-агресора щодо відкритого залякування суспільства, шляхом створення хаосу, поєднання інформаційних, електронних і десантно-штурмових операцій, які доповнюються використанням високоточної зброї. Лише останні осередки спротиву ліквідуються під час рекогностування й проведення спеціальних операцій, артилерійських і ракетних ударів [3, с. 663]. Складна сучасна і гнучка динаміка поля бою ПВК дозволяє їм швидко реагувати й адаптуватися в поєднанні з перехопленням ініціативи у військових питаннях і питаннях світової безпеки. Використання ПВК в умовах війни, як основного елементу гібридної війни в незаконних спеціальних «прихованих» воєнних та інших операціях, використовуючи прогалини міжнародного законодавства, що дає можливість замовникам послуг та керівництву ПВК уникати відповідальності за міжнародні злочини проти миру і людства.

Після закінчення холодної війни більшість західних країн розпочали процес скорочення своїх збройних сил, що стало основним фактором і потужним імпульсом задля впровадження та реалізації професійних навичок ветеранів та інших відставних

військовослужбовців задля забезпечення функціонування в тенденціях створення передумов задля їх інтенсивного розвитку, діяльності та вдосконалення ПВК, як комерційних структур, що надають професійні послуги, які пов'язані з участю у війнах та інших збройних конфліктах, а саме: ведення бойових дій, стратегічне планування, збір розвідувальних даних та інші послуги. На сьогодні ПВК надають великий спектр послуг: пошук професіоналів для військових операцій; воєнізована охорона людей і об'єктів (наприклад посольств, енергетичних систем чи нафтопроводів); охорона транспортних колон; охорона гуманітарних місій; участь у миротворчих місіях (наприклад, під егідою ООН; розмінування; розвідка та оцінка безпекової ситуації в регіоні); техобслуговування та застосування складних бойових комплексів і техніки (наприклад, новітньої артилерії чи дронів); боротьба з піратством – супровід і захист суден, переговори з піратами; евакуація людей із гарячих точок; логістичне супроводження військ; надання аналітичних послуг; надання послуг військових перекладачів; контроль в'язниць; тренування сил місцевої поліції чи військових (наприклад, снайперів, рейнджерів); виконання функцій поліції там, де не діють правоохоронні органи; утримування під вартою та конвоювання затриманих чи в'язнів; тренування цивільних щодо дій в екстремальних умовах; повноцінна участь у бойових операціях – разом із кадровими частинами чи окремо. Список надання послуг ПВК не вичерпний та йдеться взагалі про всі види «силової» діяльності, включаючи нетрадиційні засоби впливу [4, с. 33].

Приватні військові компанії (ПВК) стали ключовим елементом в сучасних регіональних та геополітичних конфліктах є незалежним і ефективним ресурсом задля втручання у збройні конфлікти, досягати поставлених цілей, займають важливе місце в концепції гібридних війн, характеризуються використанням різноманітних інструментів та методів задля досягнення політичних, військових й інших цілей, а також в цьому контексті ПВК можуть виконувати різні функції. За останні роки в умовах воєнних конфліктів та інших геополітичних процесах ПВК продовжують інтенсивно розвиватися та вдосконалюватись, практично не відрізняючись від регулярних армій, які добре озброєні. Штурмові війська ПВК з чіткою та професійною командною структурою, мають свою власну розвідку, військові полігони, артилерію та бронетехніку в тому числі бойові танки. Наразі військам ПВК не вистачає підводних човнів, військових кораблів, літаків, але з урахуванням всіх хронологій та динамічних процесів, які ми спостерігаємо, найближчим часом ця

зброя незабаром буде отримана й застосовуватиметься у воєнних конфліктах, інших спеціальних воєнних та інших незаконних «прихованих» операціях, спотворюючи відповідний порядок і підпорядкування цих сил у посередницьких війнах, маючи властивість уникати відповідальності за міжнародні злочини проти миру та людства. Міжнародна система юридичних принципів та норм щодо діяльності ПВК, які мають значні прогалини, знаходяться в сліпій зоні юрисдикції багатьох держав світу, в найкоротший термін потребують доопрацювання світовою спільнотою щодо удосконалення міжнародної системи правових норм і юридичних колізій задля виявлення та запобігання, недопущення у подальшому цих негативних явищ і процесів.

Список використаних джерел

1. Семенюк В. В. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 30–31.
2. Юртаєва К. В. Кваліфікація найманства: національний та міжнародно-правовий аспект. *Forum Prava*. 2018. № 4. С. 141–148.
3. Тронько О. О. Реалізація приватними військовими компаніями спеціальних операцій окремого типу в умовах гібридної війни. *Міжнародно-правовий та національно-правовий аспект*. 2022. № 5. С. 663. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/160.pdf (дата звернення: 20.11.2023).
4. Семенюк В. В. Застосування приватних військових компаній для забезпечення національних інтересів і безпеки держави. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Том 31 (70). № 2. С. 33.

Ключові слова: гібридна війна, міжнародне законодавство, найманство, приватні військові компанії, система міжнародної безпеки.

Key words: hybrid war, international legislation, hiring, private military companies, international security system.

Науковий керівник:

Цитряк Віктор Ярославович – доцент кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія».

Тарасенко Марія Леонідівна

студентка 3 курсу факультету
прокуратури та слідства
(кримінальної юстиції)

Національного університету
«Одеська юридична академія»

Освітня біографія

З 2010 по 2014 рік навчалася в школі, в 2015 р. вступила до гімназії, яку закінчила із золотою медаллю. Під час навчання приймала активну участь в учнівській самодіяльності, була призером багатьох міських та обласних олімпіад. У липні 2021 року вступила до Національного університету «Одеська юридична академія» на факультет прокуратури та слідства (кримінальної юстиції), на даний момент є студенткою 3 курсу навчаюся за спеціальністю 081 Право. Починаючи з першого курсу, приймаю активну участь у студентському житті, являюся старостою навчальної групи та приймаю участь у наукових конференціях.

Наукові вподобання: кримінальне право, кримінальний процес, кримінально-виконавче право, кримінологія.

**ПОНЯТТЯ ВБИВСТВА У ВІТЧИЗНЯНІЙ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ДОКТРИНІ:
ВИЗНАЧЕННЯ, ОЗНАКИ, ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ**

Нормативне визначення поняття вбивства, вперше в історії вітчизняної кримінальної правотворчості, було запропоновано чинним Кримінальним кодексом (далі – КК) України у 2001 році. Відповідно до ч.1 ст.115 КК, під вбивством розуміється умисне протиправне заподіяння смерті іншій людині.

Акцентування законодавцем уваги на виключно умисному характері вбивства, з одного боку, робить неможливим використання цього поняття при характеристиці діяння, передбаченого ст. 119 КК, для якого притаманна лише необережна форма вини, а з іншого – ставить зайвим наголос на умислі в найменуваннях ст. ст. 115–118, а також в диспозиціях ст. ст. 116–118 КК.

Та обставина, що подібне законодавче рішення призводить до виникнення певної колізії між кримінально-правовими нормами, передбаченими ч.1 ст.115 та ст.119 КК, неодноразово підкреслювалось в літературі. Однак, жодних змін до чинного кримінального законодавства України, у зазначеній площині, до сих пір внесено не було. Спроба дещо виправити ситуацію була здійсненна лише у проекті нового КК України, підготовленого Робочою Групою з питань розвитку кримінального права, автори якого чітко розмежовують поняття вбивства (ст.4.1.5) та спричинення смерті з необережності (ст.4.1.6) [1], що дійсно заслуговує на підтримку. Конструкції привілейованих складів вбивства (ст.ст.116–118 чинного КК), за проектом, не містять вказівки на умисний характер таких діянь, з чим теж у цілому слід погодитись, хоча обґрунтованість позбавлення їх статусу самостійних кримінально-правових норм з позиціонування лише як ознак, що зменшують ступінь тяжкості вбивства, викликає певні сумніви (ст.4.1.2). Погоджуючись з авторами проекту нового КК щодо необхідності скасування зайвих вказівок на умисний характер вбивства в межах привілейованих складів, не можна підтримати їх позицію щодо визначення вбивства як спричинення смерті іншій людині, де відсутня вказівка на умисний характер такого діяння. Буквальне тлумачення приписів, що містяться у ст.4.1.5 проекту, цілком дозволяє розглядати як вбивство й вчинення невинного спричинення смерті іншій людині (casus).

Другою невід'ємною ознакою вбивства, з позиції чинного КК України, є протиправність заподіяння смерті іншій людині. Це означає, що правомірне позбавлення життя іншої людини, у тому числі й умисне, не може розглядатись як вбивство. Кримінальна протиправність заподіяння смерті іншій людині виключається при реалізації особою свого суб'єктивного права на необхідну оборону (ст.36 КК), затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення (ст.38 КК), виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст.43-1 КК), за відсутності підстав, передбачених відповідно до ч.3 ст.36, ч.2 ст.38, ч.4 ст.45-1. На підставі ч.2 ст.39 КК правомірним має визнаватись позбавлення життя людині у стані крайньої необхідності для порятунку власного життя, якому загрожувала безпосередня небезпека, яку в даній обстановці неможливо усунути іншими засобами. У такому разі заподіяна шкода (смерть людині) є рівноцінною відверненій шкоді. Така ситуація зберігається і в проекті нового КК, де вбивством (привілейованим) визнається лише заподіяння

смерті іншій людині при перевищенні меж крайньої необхідності (п. 1 ч. 1 ст. 4.1.1).

Правомірним слід також визнавати випадки заподіяння смерті іншій людині під час виконання вироків до смертної кари або внаслідок дій військовослужбовців під час воєнного стану чи збройного конфлікту. Останній момент є доволі актуальним для сучасної України, хоча, на жаль, розділ VIII Загальної частини чинного КК не містить жодних положень щодо бойового імунітету. У зв'язку з цим, заслуговує на підтримку пропозиція авторів згаданого проекту КК України щодо конституювання такої самостійної обставини, що виключає протиправність діяння, як бойовий імунітет (ст. 2.9.11).

У площині такої ознаки вбивства, як протиправність, знаходиться і проблема евтаназії. З позиції чинного КК України (на відміну від інших країн, зокрема, США, Канади тощо) заподіяння смерті з мотиву співчуття до невиліковно хворої людини з метою позбавлення її нестерпних фізичних страждань за її неодноразовим, явно вираженими проханням розглядається як протиправне діяння і кваліфікується на загальних підставах як вбивство, хоча подібна мотивація дій винного може бути врахована як обставина, що пом'якшує покарання (відповідно до ч. 2. ст. 66 КК їх перелік не є вичерпним). Автори проекту пропонують дещо інше рішення, згідно з яким евтаназія знижує тяжкість вбивства на два ступеня (п. 1 ч. 1 ст. 4.1.2). Проте принциповий підхід залишається незмінним – спричинення смерті за згодою особи правомірним не визнається (ч. 3 ст. 2.9.8). Таке рішення, як уявляється, є цілком обґрунтованим із врахуванням сучасних українських реалій. Незрозумілим залишається інше – чому автори проекту КК при визначенні поняття вбивства ігнорують таку ознаку як протиправність. Подібне визначення може суттєво ускладнити (якщо не унеможливити) вирішення проблеми розмежування вбивства і правомірного позбавлення життя іншої людини.

При визначенні поняття вбивства у чинному КК законодавець використовує термін «заподіяння» смерті. На відміну від нього, автори проекту вживають інше словосполучення – «спричинення» смерті. Про спричинення смерті мова йде і у ст. 4.1.6, яка присвячена спричиненню смерті з необережності. Таким чином, один й той самий термін використовується при характеристиці різних за змістом діянь, що є неприпустимим, оскільки це ускладнює проблему розмежування вбивства з іншими посяганнями на життя. У чинному КК саме термін «спричинення» свідчить про наявність необережного психічного ставлення з боку

винного до певних наслідків (наприклад, ст. 286, ст. 268-1 КК тощо). Що ж стосується терміну «заподіяння» то він найчастіше вживається при характеристиці умисних діянь (наприклад, ст. 121, ст. 124 тощо). Тому саме його слід використовувати при визначенні поняття вбивства.

Ще однією ознакою вбивства відповідно до чинного КК є заподіяння смерті іншій людині. Це означає, що : по-перше, вбивством є заподіяння смерті виключно іншій особі (самогубство вбивством не визнається); по-друге, вбивством є заподіяння смерті лише людині (позбавлення життя тварини з позиції чинного КК не є вбивством); по-третє, вбивство, як діяння є можливим виключно за наявності іншої людини, що актуалізує вирішення питань про початковий та кінцевий момент людського життя. За усталеною у вітчизняній кримінально-правовій доктрині практикою початковим моментом людського життя є початок фізіологічних пологів, а кінцевим – настання біологічної смерті організму людини. Після встановлення заборони на штучне переривання вагітності, якщо її термін перевищує двадцять два тижні (таке рішення було запропоновано у ст. 281 чинного Цивільного кодексу України) у вітчизняній кримінально-правовій літературі активізувалися дискусії щодо необхідності ревізії питання щодо початку людського життя. На думку, деяких авторів межі людського життя слід було б розширити, включивши до нього і внутрішньоутробний період розвитку плоду після початку двадцять другого тижня вагітності. Зрозуміло, що у цьому випадку питання щодо наявності об'єктивних критеріїв визначення «віку» плоду залишається відкритим. Тому слід підтримати авторів проекту нового КК, які ідею щодо необхідності розширення меж людського життя не сприйняли, хоча й криміналізували спричинення смерті плоду після початку двадцять другого тижня вагітності (ст. ст. 4.1.11, 4.1.12).

Щоправда, запропонований підхід теж є не бездоганим, оскільки, по-перше, проблема визначення винним «віку» плоду він не змінює (незрозуміло о які саме об'єктивні обставини мають свідчити про те, що винний знав або міг і повинен був знати, що у потерпілої розпочався саме двадцять другий тиждень вагітності). Втім ігнорування цього моменту неминуче призводить до об'єктивного ставлення у вину, а, по-друге, ігнорує питання щодо об'єкта діянь, передбачених ст. ст. 4.1.11 та 4.1.12. Вочевидь, що на життя людини ці діяння не посягають (розділ 4.1 має назву «Кримінальні правопорушення проти життя людини»), інакше вони б кваліфікувалися як вбивство або спричинення смерті з необережності.

Підсумовуючи викладене слід зазначити, що поняття вбивства залишається неоднозначним, а тенденції його розвитку – доволі суперечливими, що обґрунтовує необхідність активізації наукових пошуків у зазначеній сфері.

Список використаних джерел

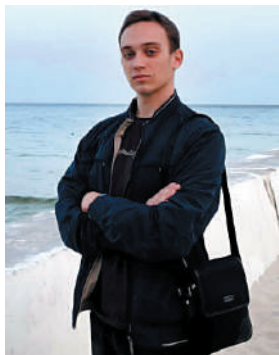
1. Текст проекту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 14.11.2023).

Ключові слова: вбивство, умисел, протиправність, заподіяння, необережність, спричинення, життя людини.

Key words: murder, intent, illegality, causing, carelessness, causing, human life.

Науковий керівник:

Чугуніков Ігор Іванович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Борисенко Дмитро Юрійович
студент 2 курсу
факультету прокуратури та слідств
(кримінальна юстиція)
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Освітня біографія

З 2011 по 2022 рік навчався в ЗОШ № 15 м. Мелітополь. Приймав активну участь у шкільній самодіяльності. У 2022 році вступив до Національного університету «Одеська юридична академія» на факультет прокуратури та слідства (кримінальної юстиції) на спеціальність, на даний момент є студентом 2 курсу за спеціальністю 081 Право. З першого курсу активно займаюсь організацією студентського життя в команді профкома, активно беру участь у наукових конференціях.

Наукові вподобання: кримінальне право, принципи кримінального права.

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Принцип індивідуалізації покарань відноситься до спеціальних галузевих принципів кримінального права та відображується в КК України, зокрема в статті 65 КК України: «Особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, має бути призначене покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень. Більш суворий вид покарання з числа передбачених за вчинене кримінальне правопорушення призначається лише у разі, якщо менш суворий вид покарання буде недостатній для виправлення особи та попередження вчинення нею нових кримінальних правопорушень» [1].

В юридичній літературі цей принцип пропонують диференціювати у «законі та в суді». Індивідуалізація покарання в законі є певним зовнішнім відображенням цього принципу закріплена в статтях КК та КВК України (що робить його міжгалузевим). У той

час індивідуалізація покарання в суді є внутрішнім відображенням цього принципу та під час застосування норм закону до підсудного суддя керується не тільки літерою закону, а й внутрішніми переконаннями, виходячи з обставин справи [4, с. 223].

У законі, принцип індивідуалізації покарань, можна трактувати так, що кожній особі гарантовано, під час судового розгляду, всебічний розгляд справи та будуть враховані певні фактори при винесенні покарання. Ці фактори зазначені в розділі XI Загальної частини КК України.

Призначення покарання в суді має прямий зв'язок із іншими галузевими принципами кримінального права. Тільки так суд може призначити покарання. Основним завданням судді, коли він виносить вирок, є встановлення складу правопорушення у розгляді справи та кваліфікація його діяння. Наступним кроком буде визначення санкції в межах визначених статті. Під час кваліфікуючого діяння, суд звертає на такі аспекти вчиненого кримінального правопорушення [6, с. 86]: вина, суспільна небезпечність, наслідки, межі санкції, пом'якшуючі обставини, обтяжуючі обставини.

Поєднуючи це все реалізується принцип індивідуалізації покарань. Однак станом на 2022–2023 рік, кримінальний закон має певну колізію, що заважає дії принципу індивідуалізації покарань. Оскільки багато суддів тлумачать частину санкції «в умовах воєнного стану» буквально. Як приклад: вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області у справі № 456/4558/22 вироком від 20 березня 2023 року де обвинуваченого було засуджено за ч. 4 ст. 186 КК України на позбавлення волі строком на 7 років, коли сума матеріальної шкоди становила 556 гривень 00 копійок [2]. Видається, що в цьому судовому рішенні порушено принцип індивідуалізації покарань, а призначене покарання у виді 7 років позбавлення волі є непропорційним та суперечить статті 65 КК України.

Для розуміння різниці, Центральний районний суд м. Миколаєва у схожій справі № 1-4-216/2009 р. від 28.11.2009 р. за ч. 2 ст. 186, ч. 3 ст. 185 КК України де матеріальна шкода складала 1807 гривень, ухвалив трьом особам вирок у вигляді позбавлення волі на 4 роки та 6 місяців.

Як можемо бачити в першому випадку суддя виніс більш тяжке покарання ніж в другому випадку, а матеріальна шкода була меншою ніж в другій справі.

Згідно ухвали Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду від 26.09.2023 р. надано судового тлумачення для вирішення цієї колізії. В ухвалі зазначається, що в ст. 67 КК України яка містить перелік

обтяжуючих обставин та стаття яка містить такі самі умови санкції мають однакову природу. А застосування обтяжуючих чи пом'якшуючих обставин як кваліфікуючу ознаку злочину або залишати у якості такої, що впливає на покарання в межах визначеної законом санкції є питанням правової політики і законодавчої техніки. Тому колегія вважає, що «в умовах воєнного або надзвичайного стану» мають тлумачитися як «з використанням умов воєнного або надзвичайного стану» [3]. На ці проблеми також звертає увагу Л. Ю. Тімофєєва [5].

Отже, принцип індивідуалізації покарань є важливим спеціальним принципом кримінального права, що в певній мірі реалізує принцип гуманності та інші принципи. Та забезпечує справедливе покарання особі, що скоїла кримінальне правопорушення. А без його існування функціонування кримінального закону не можливе.

Список використаної літератури

1. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
2. Вирок Стрийського міськрайонного суду Львівської області. Справа № 456/4558/22 від 03.12.2022. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109648904#>
3. Ухвала Верховного Суду Касаційного кримінального суду у справі № 722/594/22 від 26.09.2023. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113817283>
4. Іскендеров Ф. Ш. Індивідуалізація покарання та межі суддівського розсуду. *Правове життя сучасної України* : у 2 т. : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 трав. 2019 р.). Одеса : ВД «Гельветика», 2019. Т. 2. С. 222–225.
5. Тімофєєва Л. Ю. Особливості ставлення у вину обтяжуючої обставини «з використанням умов воєнного стану». *Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми* : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф. 26 травня 2023 р., Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 147–153.
6. Ющик О. І. Індивідуалізація покарання як кримінально-правовий принцип. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2014. Випуск 27. Том 3. С. 85–88.

Ключові слова: кримінальне право, принципи кримінального права, принцип індивідуалізації, судова практика.

Key words: criminal law, principles of criminal law, the principle of individualization, case law.

Науковий керівник:

Тімофєєва Лілія Юріївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Задорожна Єлизавета Володимирівна

студентка 2 курсу
факультету прокуратури та слідства
(кримінальна юстиція)
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Освітня біографія

З 2020 по 2022 навчалась у Хмельницькому ліцеї II–III ступенів Хмельницької обласної ради на суспільно-гуманітарному профілі, де поглиблено вивчала предмети, які мають важливе значення для майбутнього правника, зокрема «Право», «Історію України» та ін. У 2022 році вступила до Національного університету «Одеська юридична академія» на факультет прокуратури та слідства (кримінальна юстиція) на спеціальність, на даний момент є студенткою 2 курсу за спеціальністю 081 Право. Починаючи з першого курсу приймаю активну участь у студентському житті та конференціях, є заступником старости групи.

Наукові вподобання: кримінальне право, адміністративне право, цивільне право.

**ТЕОРІЇ ПРИЧИННОГО ЗВ'ЯЗКУ
В НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

В Україні наразі однією з найскладніших аспектів у сфері науки кримінального права є проблема встановлення причинного зв'язку. Один із аспектів, який зазначає актуальність даної теми це те, що у сфері кримінального права слід обов'язково визначити причинний зв'язок між конкретними діями або бездіяльністю підозрюваного і фактом вчинення злочину так як це може істотно вплинути на призначення відповідного покарання.

Розробкою та дослідженням теорій причинного зв'язку в різний час займалися вітчизняні та зарубіжні вчені такі, як: А. Фейербах, М. Бурі, І. Кріс, Ф. Ліст, М. С. Таганцев, М. Д. Сергієвський, Н. М. Ярмиш, С. Р. Багіров, Д. В. Дударець та інші.

Перш за все, слід визначити, що наука кримінального права не формулює власну концепцію причинності, а спирається на теорію причинності, або казуальності (з лат. *causa* – причина), яка була розроблена філософією. Таким чином з філософських положень випливає, що під причинним зв'язком у кримінальному праві слід розуміти об'єктивно існуючий зв'язок між діянням і суспільно небезпечними наслідками, коли дія чи бездіяльність викликає (породжує) настання суспільно небезпечного наслідку. У науці кримінального права існують різні теорії причинного зв'язку, які використовуються для встановлення вини підозрюваних і обвинувачених у вчиненні кримінального правопорушення. Серед основних концепцій можна відзначити такі: 1) теорія причинності, відому в деяких літературних джерелах під назвою теорія еквівалентної причинності; 2) теорія адекватної причинності; 3) теорія необхідного спричинення, кожна з яких формувалась на емпіричних даних і філософських поглядах.

Теорія причинності – *conditio sine quonon* (теорія необхідної умови) – виникла в першій половині XIX ст. у Німеччині. Теорія виходить з неподільного значення всіх необхідних умов для настання суспільно небезпечного наслідку. Перш за все слід зауважити, що дану теорію пов'язують з ім'ям німецького юриста М. Бурі, який зазначив, що при бажанні встановити причинову залежність необхідно у певній послідовності встановити усі сили, які діяли для виникнення цього явища. До прихильників цієї теорії слід віднести А.В. Успенського, який наголошував, що кожен елемент цієї сили, яким би малозначним він не був, якщо випадає із цієї послідовності, позбавляє весь комплекс здатності до спричинення [2, с. 177]. Все ж таки був недолік цієї теорії, він пояснювався тим, що вона не давала відповіді на питання про причинний зв'язок щодо наслідків, які утворювались за допомогою інших сил [1, с. 102].

У розробці концепцій на початку 20 ст. в державах Західної Європи набула поширення теорія «адекватної причини» розробником, якої є фізіолог І. Криз. Вся суть цієї теорії пояснювалась тим що там де немає адекватного причинного зв'язку між діянням і наслідком, там відсутній і причинний зв'язок. Таким чином, за визначеною теорією, можна зробити висновок, що людина має відповідати лише за адекватні наслідки свого діяння [3, с. 121]. Отже, в питанні про причинний зв'язок між суспільно небезпечним діянням та його співвідношенням з іншими факторами і настанням негативних наслідків, теорія адекватної причинності вирішувала

це завдання через дані підходи: а) на основі типових зв'язків, які є характерними для даної категорії подій; б) залежно від свідомого сприйняття типової причини діючою особою (злочинцем), яка мала відповідати загальному досвіду середньої розважливої людини [1, с. 103].

Іншим підходом є теорія необхідного спричинення, яку розробив А. А. Піонтковський. В рамках цієї теорії не досліджується загальна причинність, але замість цього вивчається конкретна і реальна залежність між явищами, де одне явище, інакше кажучи, наслідок, внутрішньо і необхідно породжується іншим явищем – діянням [2, с. 178]. Згідно з теорією необхідного спричинення, кримінальна відповідальність за суспільно небезпечне діяння людини, яке призвело до злочинного наслідку, встановлюється на основі певних умов. Ці умови включають: суспільно небезпечне діяння за часовим принципом; суспільно небезпечному діянню має бути властивою реальна можливість настання шкідливого наслідку; суспільно небезпечне діяння повинно бути причиною виникнення даного наслідку; суспільно небезпечне діяння людини повинно бути безпосередньо пов'язане з діями іншої особи або з іншими зовнішніми силами, які були використані, спрямовані або змінені людиною, і саме це зумовило кінцевий наслідок. Однак, однією з серйозних недоліків теорії необхідного спричинення є те, що прихильники цієї теорії виключають інші теорії причинності у кримінальному праві, визнаючи їх реакційними та ненауковими.

Отже, було розглянуто основні аспекти ключових теорій причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві. Таким чином, при аналізі конкретних подій, які завжди мають свої унікальні обставини, стосовно причинного зв'язку між суспільно небезпечними діяннями та кримінально-протиправними наслідками можуть використовуватися окремі положення або критерії цих теорій кримінального права у практиці.

Список використаних джерел

1. Вереша Р. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. Київ : центр учбової літератури, 2012. 320 с.
2. Кубальський В. Н. Теорії причинного зв'язку у науці кримінального права. 2018. С. 176–179.
3. Мочкош Я. В. Про теорії причинного зв'язку в кримінальному праві. С. 119–124. URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/30/15.pdf>

4. Ярниш Н. М. Теоретичні проблеми причинно-наслідкового зв'язку в кримінальному праві: філософсько-правовий аналіз : монографія. Харків : Право, 2003. 512 с.

Ключові слова: теорія причинності, філософські концепції, причинний зв'язок.

Key words: theory of causality, philosophical concepts, causality.

Науковий керівник:

Тімофєєва Лілія Юріївна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права.

Єйникова Валерія Вікторівна
студентка 2 курсу
факультету прокуратури та слідства
(кримінальна юстиція)
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Освітня біографія

З 2011 по 2020 рік навчалась в школі, під час навчання в якій брала активну участь в олімпіадах з різних предметів, в тому числі і з правознавства, була призеркою. З 2019 по 2020 рік навчалась заочно в Школі універсального журналіста. З 2020 по 2022 навчалась в Балтському педагогічному фаховому коледжі, у якому також брала участь в олімпіадах. У 2022 році поступила в Національний університет «Одеська юридична академія» на факультет прокуратури та слідства (кримінальної юстиції), на цей момент є студенткою 2-го курсу, навчаюсь за спеціальністю 081 Право. Починаючи з 1-го курсу приймаю участь в наукових гуртках та конференціях.

Наукові вподобання: проблеми кримінального права, кримінальний процес, кримінально-виконавче право, кримінологія, криміналістика.

АМНІСТІЯ ТА ПОМИЛУВАННЯ ЯК АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПУ ГУМАНІЗМУ

Амністією є повне або часткове звільнення від кримінальної відповідальності і покарання певної категорії осіб, винних у вчиненні кримінальних правопорушень. Питання про амністію регулюється ст. 86 Кримінального кодексу України (далі – КК України), Законом України «Про застосування амністії в Україні». Окрім того, норми, що стосуються механізму застосування амністії передбачені ст. ст. 596, 607, 608, 611, 612 Кримінального процесуального кодексу та ст. ст. 4, 18, 92, 140, 152, 154 Кримінального виконавчого кодексу України.

Аналіз законодавчих положень дозволяє виділити 3 види амністії – повна (означає повне звільнення від відбування

призначеного судом покарання), часткова (означає часткове звільнення від відбування призначеного судом покарання) та умовна (застосовується з метою припинення суспільно небезпечних групових проявів). Передбачається також можливість заміни одного покарання іншим у випадку індивідуальної амністії. Оскільки, саме Верховна Рада України вправі прийняти закон про амністію щодо конкретної особи, то цікавою є думка про те, що індивідуальна амністія є за своїм змістом помилюванням [4].

Помилюванням ж вважається звільнення від відбування кримінального покарання індивідуальним рішенням глави держави, що передбачено в Положенні «Про порядок здійснення помилювання» 2015 р. [2]. Положення відносно інституту помилювання містяться в ч. 27 ст. 106 Конституції України, в ст. 87 КК України, в ч. 7 ст. 151 та в ст. 152 Кримінального виконавчого кодексу. Взагалі інститут помилювання заснований на ідеї того, що для правопорушника є допустимим відчуття каяття, жалості та докорів сумління, а отже неможливо ігнорувати такі прояви, враховуючи той факт, що саме каяття і в майбутньому зміна поведінки, є одним з бажаних наслідків покарання.

Головними відмінностями амністії від помилювання є наступні. Амністія поширюється на широке коло осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, в той час як помилювання стосується лише індивідуально визначеної особи. При помилюванні особі треба подати клопотання до адміністрації установи відбування покарання, яке потім надсилають до Офісу Президента України. Тобто рішення про застосування помилювання приймає Президент України, а рішення про застосування амністії – суд. Здебільшого, амністії видаються у зв'язку з визначною подією, наприклад, з нагоди певної річниці проголошення незалежності України, а помилювання такої прив'язки не має.

Амністія та помилювання є втіленням насамперед принципу гуманізму. Принцип гуманізму є основоположним принципом права, що розглядає людину як найвищу цінність. Слово гуманізм з латинської означає людяність, тобто мається на увазі те, що саме повага до гідності будь-якої особи, її права на життя, вільний розвиток, прагнення досягти щастя є основним фундаментом для розвитку суспільного життя. Складовими гуманізму є співчуття, милосердя, доброта, співпереживання, увага до людини [3, с. 208]. Право повинно зосереджуватись навколо людини, її інтересів та цінностей, забезпечувати їх повноцінний захист. Це і є головною ідеєю принципу гуманізму.

Амністія та помилування, будучи актами державного прощення, реалізують принцип гуманізму в кримінальному праві через низку аспектів. По-перше, амністія та помилування є відображенням того, що суспільство та держава визнає гідність та права кожної людини, навіть у випадках вчинення кримінального правопорушення [5]. Тобто ці інститути є підкресленням здатності людей прощати. По-друге, гуманізм амністії та помилування виражається в підтримці соціально вразливих груп. Ці інструменти можуть бути спрямовані на осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, таких як неповнолітні, люди з обмеженими можливостями, особи з серйозними хворобами, люди похилого віку та інші. Амністія та помилування є способом допомогти цим особам і покласти край їхньому стражданню. По-третє, реалізація принципу гуманізму через амністію та помилування полягає в наголошенні на надзвичайності людської особистості. Гуманізм визнає, що кожна людина здатна на помилки та може змінити своє життя. Ці інструменти надають можливість особам, які порушили закон, виправити свої помилки та знову встати на шлях суспільної корисності. По-четверте, амністія та помилування нагадують, що потрібно інколи виходити за межі сухих літер закону та обов'язково враховувати глибинні цінності справедливості, милосердя та співчуття у вирішенні правових питань. Це допомагає суспільству зрозуміти, що навіть у строгому світі права і порядку має бути місце для виявлення співчуття та доброти, що і відзначають нас як глибоко гуманних істот.

На думку вчених, зокрема Тімофєєвої Л.Ю. [5] амністія є проявом принципу гуманізму, оскільки правопорушнику надається шанс на зміну своєї поведінки чи поглядів. Також варто відзначити, що принцип гуманізму у кримінальному праві має на меті не покарання особи, а саме захист членів суспільства. Також такі інститути допомагають розвантажити систему кримінально-виконавчих установ та має економічні плюси.

Амністія та помилування є проявами принципу гуманізму, оскільки правопорушнику надається шанс на зміну своєї поведінки. Амністія та помилування є відображенням того, що суспільство та держава визнає гідність та права кожної людини, навіть у випадках вчинення кримінального правопорушення. Ці інструменти можуть бути спрямовані на осіб, які опинилися в складних життєвих обставинах, таких як неповнолітні, люди з обмеженими можливостями, особи з серйозними хворобами, люди похилого віку та інші. Гуманізм визнає, що кожна людина здатна на помилки та може змінити

своє життя. Ці інструменти надають можливість особам, які порушили закон, виправити свої помилки та знову встати на шлях суспільної корисності.

Список використаних джерел

1. Про застосування амністії в Україні: Закон України від 01.10.1996 № 392/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про Положення про порядок здійснення помилування : Указ Президента України від 21.04.2015. № 223/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015#Text>
3. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні : підручник. К. : Правова єдність, 2008. 350 с.
4. Коломієць Н. В., Шванська А. О. Актуальні проблеми застосування амністії в Україні. *Право і суспільство*. Дніпро, 2017. № 5(2). С. 197–200.
5. Тімофєєва Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Харків : Право, 2020. 280 с.

Ключові слова: амністія, помилування, звільнення, відповідальність, злочин, покарання, принцип, гуманізм.

Key words: amnesty, clemency, release, responsibility, crime, punishment, principle, humanism.

Науковий керівник:

Тімофєєва Лілія Юріївна – доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук.

Ленюк Вікторія Артемівна
студентка 2 курсу магістратури
факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
спеціальність «Правоохоронна діяльність»

Освітня біографія

З 2007 по 2018 рік навчалась в загальноосвітній школі. З молодших класів та до випуску приймала активну участь у творчому та організаційному напрямку навчального закладу. В старших класах приймала участь та займала призові місця у шкільних, місцевих та районних олімпіадах з права. У 2018 році вступила до Національного університету «Одеська юридична академія» на факультет цивільної та господарської юстиції на спеціальність 081 «Право». У 2019 році їздила у навчальну поїздку до Європи від факультету з навчальних дисциплін «Практика Європейського Союзу суду з прав людини» та «Спортивне право» у ЄСПЛ, до міста Страсбург, штаб-квартири ФІФА у місті Цюрих та інші міста Європи. Також приймала участь в університетських наукових конференціях, олімпіадах. У 2022 році отримала диплом бакалавра права та літом 2022 року вступила до магістратури на факультет цивільної та господарської юстиції на спеціальність «Правоохоронна діяльність».

Наукові вподобання: кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія, психологічне забезпечення правоохоронної діяльності.

ВІДМЕЖУВАННЯ ГРУПОВОГО ПОРУШЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Останнє десятиліття в нашій країні та у всьому світі відмічається значна кількість подій, пов'язаних з політичними, економічними, соціальними спалахами, агресивними та загрозливими для окремої людини та суспільства в цілому явищами, а останнім часом – і воєнними подіями. Вони спричиняють зміни у поведінці населення, дестабілізації психіки, озлоблення або невдоволення,

що в свою чергу призводить до формування групових ідейних масових зібрань людей. Така «згуртованість» населення може мати позитивні наслідки, наприклад, мирні мітинги, волонтерські зібрання, але і негативні, які несуть в собі кримінальні схильності та призводять до тяжких наслідків, порушення прав та свобод людей, порушення атмосфери добробуту та стану захищеності в суспільстві. Розглядаючи це під кутом кримінального права, відбуваються групові порушення громадського порядку, масові заворушення та хуліганство.

У працях багатьох вчених висвітлюються ці питання та виносяться на обговорення, а саме роботи: В. Налуцишина, О. Зінченко, В. Кузнецова, І. Копотуна, П. Андрушко, С. Лихової, М. Мельника, М. Хавронюка та ін. вчених. В їх наукових працях висвітлені проблеми кримінально-правової охорони моральності та громадського порядку.

Групове порушення громадського порядку вчиняється тільки через дію, яка реалізується через певні злочинні форми: організацію групових дій або активна участь у групових діях (полягає у виконанні особою разом з іншими учасниками групових дій вказівок організатора щодо грубого порушення громадського порядку або суттєвого порушення роботи підприємств, установ чи організацій).

Виходячи з характерних ознак, визначених ст. 293 КК України, групове порушення громадського порядку слід відрізнити від масових заворушень за наступними критеріями. Групові порушення громадського порядку спричиняють суттєве порушення роботи транспорту, підприємств чи організацій. Тому, крім громадського порядку, це правопорушення посягає і на додатковий об'єкт – нормальну діяльність транспорту, режим та встановлений порядок підприємств, установ чи організацій. Додатковим обов'язковим об'єктом масових заворушень можуть бути здоров'я та життя особи, конституційні права громадян, відносини власності, громадська безпека, авторитет органів державної влади, нормальна робота транспорту, підприємств, установ та організацій. Групові порушення громадського порядку, як правило, ініціюються однією особою або певно визначеною групою осіб, та спрямовані до більш – менш чітко визначеної групи осіб. Масові заворушення – спочатку натовп об'єднаний однією ідеєю, яка може виходити від однієї особи (організатора), що надає йому спрямованості, але може легко реагувати на новий заклик та змінювати інтерес в процесі масового заворушення. При вчиненні групового порушення група осіб керується єдиною метою (хоча мотиви можуть бути і різними) – наприклад,

пред'явлення вимоги виплати затриманої заробітної платні, або вимога підвищення рівня заробітної плати, незгода з прийняттям органами державної влади або місцевого самоврядування певних рішень та ін. Учасники (організатор) масових заворушень спочатку можуть бути об'єднанні однією певною метою (мотиви різні), втім, як правило, кожна особа у масових заворушеннях переслідує власну мету (помсти, наживи, і в тому числі з хуліганських мотивів, наприклад, хуліганські дії або акти вандалізму фанатів після програшу їхньої улюбленої команди) [1, с. 306].

При вчиненні групового порушення кількість учасників істотно не збільшується, на відміну при масових заворушень – кількість учасників може постійно зростати, при чому стихійно, неконтрольовано [2, с. 87]. Неможливість прогнозувати, стримувати дії учасників масових заворушень, від яких можна чекати будь-яких, навіть самих тяжких діянь, і викликає особливу небезпеку цього злочину.

Групове порушення громадського порядку слід відрізняти від групового хуліганства за наступними критеріями. Хуліганство припускає наявність особливого мотиву, який називають хуліганським (хуліганські спонукання). Це може бути бешкетництво, прагнення протиставити себе суспільству, виявити п'яну зухвалість, продемонструвати свою грубу силу, зневагу до оточуючих тощо. Спрямованість умислу винного і особливий хуліганський мотив є основними критеріями відмежування хуліганства від групового порушення громадського порядку. При вчиненні групового порушення громадського порядку переважна більшість учасників веде себе пасивно, виконуючи вказівки організатора. Не супроводжується погрозами, руйнуваннями, підпалами, насильством над особою, опором законним вимогам представника влади, можуть також полагати у бездіяльності – ігнорування (не виконання) розпоряджень адміністрації чи представника влади (не вчинення дій, що вимагаються, без застосування насильства або активних дій, спрямованих на усунення такої особи), відмова припинити незаконні мітинги, пікетування, демонстрації, збори тощо. При груповому хуліганстві винні, діючи із хуліганських спонукань (при незначному приводі), намагаються лише грубо порушити громадський порядок. Таке грубе порушення може полягати зокрема, у насильстві із заподіянням тілесних ушкоджень, знущанні над особою, нанесенні побоїв, мордування чи катування особи, дії, пов'язані зі знищенням або пошкодженням майна – за відсутності значного приводу для того, зривом масових заходів, з тимчасовим припиненням діяльності підприємств, установ, організацій, транспорту – що стало результатом

прояву безсоромності особи (непристойні рухи тіла, знаки, нецензурні висловлювання, оголення та демонстрація статевих органів, вчинення прилюдно добровільного статевого акту, знущання над хворими або особами, які перебувають у безпорадному стані).

Отже, охарактеризувавши та визначивши дані види правопорушення у порівнянні можна сказати, що дійсно існують тонкі межі між розмежуванням цих правопорушень.

Список використаних джерел

1. Олійничук Р. П. Відмежування групового порушення громадського порядку від суміжних злочинів. *Форум права*. 2009. № 2. С. 302–306.
2. Кузнецов В. В. Злочини проти громадського порядку та моральності : практ. посібник. Київ : Вид. А. В. Паливода, 2007. 160 с.

Ключові слова: громадський порядок, хуліганство, масові заворушення, групові порушення громадського порядку.

Key words: public order, hooliganism, mass riots, group violations of public order.

Науковий керівник:

Горбачова Ірина Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Соколов Євген Максимович

студент 3 курсу
юридичного фахового коледжу
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Освітня біографія

З 2012 по 2021 рік навчався у одеській Гімназії № 2. Ще з середньої школи дуже захоплювався історією України та правознавством. У 2021 році вступив до Юридичного Фахового Коледжу Національного Університету «Одеська юридична академія» за спеціальністю 081 Право. Приймає активну участь у студентських заходах. Разом з іншими студентами коледжу отримав перше місце на «дебюті першокурсників 2023».

Наукові інтереси: кримінальне право, міжнародне кримінальне право, кримінальний процес.

**ОКРЕМІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ В УМОВА ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

У загальному плані Міжнародне гуманітарне право (далі МГП) визнає два виду збройних конфліктів. Збройний конфлікт між двома або більше державами, вважається міжнародним збройним конфліктом, а збройні зіткнення, що відбуваються в межах території однієї держави, – неміжнародними (внутрішніми) збройними конфліктами (які часто називають «громадянськими війнами») [1, с. 116]. Події, які відбуваються сьогодні в Україні, мають свої додаткові особливості, які не дають змогу для такої однозначної оцінки. Це пов'язано з тим, що на території України в воєнних діях приймають участь озброєні групи ДНР та ЛНР, які представляють самопроголошені квазідержавні утворення, які не визнані основними міжнародними організаціями та іншими державами [2]. Це, в певній мірі ускладнює остаточне визначення сутності збройного конфлікту, який відбувається в Україні: міжнародний, змішаний, інший, але він реально існує.

Основним джерелом права, яке регулює такі конфлікти є, як вказувалось, МГП, яке складається з двох Гаазьких конвенцій, 1899 і 1907 рр. (далі ГК), чотирьох Женевських конвенцій, 1949 р. (далі ЖК) та двох Додаткових протоколів до Женевських конвенцій, 1977 р. (далі ЖП I та ЖП II). Є і інші міжнародно-правові документи, які регулюються ці події.

В збройному конфлікті міжнародного характеру безпосередньо приймають комбатанти та некомбатанти. В міжнародних та внутрішніх конфліктах приймають участь і інші особи. Але, у будь-якому випадку, у будь-яких конфліктах, завжди є потерпіли, які в загальному плані, визначаються як цивільне населення.

Отже, комбатанти, як це було визначено в ЖП I, особа, яка входить до складу військових сил країни, що знаходиться в конфлікті) [3, с. 40]. Некомбатанти, поруч, з міжнародним визначенням, мають закріплення і на національному рівні [4]. Є і інші категорії осіб, які приймають участь у таких конфліктах, і визначення яких, має різні правові наслідки.

Цивільне населення – це найбільш вразлива категорія осіб і події в Україні це безпосередньо підтверджують. Присутність серед цивільного населення окремих людей, які не підпадають під визначення цивільних осіб, не позбавляє це населення ні його цивільного характеру, ні необхідного захисту (ЖП I, ст. 50). Може статися, що цивільні особи приймають безпосередню участь у військових діях, не примикаючи до підрозділів збройних сил. Йдеться, наприклад, про спонтанні повстання на окупованих територіях або про внутрішні збройні сутички, коли відмінності між комбатантами та цивільними особами провести дуже важко. Проте, цивільні особи, які безпосередньо беруть участь у військових діях, зберігають свій статус цивільних осіб, незважаючи на такі свої вчинки. Вони втрачають забезпечений ним захист лише на час такої участі (ЖПІІ, ст. 51.3; ЖПІІІ, ст. 13.3).

Потрібно відмітити, що правові норми, які регулюють збройні конфлікти мають постійний розвиток у напрямку захисту цивільного населення, яке первісно було надано положеннями IV ЖК 1949 р., в першу чергу, від дій ворожої сторони. Зараз, громадське населення має як загальний захист гуманітарного права так і посилений захист у особливих ситуаціях (окуповані території, інтернування, евакуація тощо), а також окремий захист для деяких найбільш уразливих груп населення: дітей, поранених та хворих, ув'язнених (IV ЖК; ЖП I, ст. 48–56) (ЖП II, ст. 13–18). Крім того, положеннями ЖП II року розширено сферу дії захисту цивільного

населення, до неї включені також внутрішні конфлікти, під час яких, через труднощі проведення відмінності між цивільними особами та комбатантами, звичайне населення особливо наражається на небезпеку. У двох ДП сформульовані також мінімальні гарантії правового захисту осіб, які не користуються особливими, більш сприятливими правами [5].

Кримінально-правова охорона цивільного населення передбачає створення, в першу чергу, необхідної правової бази для здійснення реального захисту, притягнення до відповідальності осіб, які своїми вчинками порушують таку заборону [6]. На національному рівні така база, в першу чергу, закріплена у статті 438 Кримінального кодексу, де вказується, що «Жорстоке поводження з військовополоненими або цивільним населенням, вигнання цивільного населення для примусових робіт, розграбування національних цінностей на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також віддання наказу про вчинення таких дій – караються позбавленням волі на строк від восьми до дванадцяти років (ч. 1 ст. 438 КК). Ті самі діяння, якщо вони поєднані з умисним вбивством, – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі (ч. 2 ст. 438 КК). На міжнародному рівні, такі злочини визначаються, в першу чергу, ст. 8 Римського Статуту Міжнародного кримінального суду, до яких належать не тільки серйозні порушення Женевських конвенцій, але і 26 інших серйозних порушень законів і звичаїв війни, більшість з яких держави розглядають як злочини ще з часів Другої світової війни [7].

Список використаних джерел

1. Бескоровайний С. Я. *Юридична наука*. 2014. № 3. С. 117–126.
2. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів. URL: <http://vovk-partners.com/novosti/m%D1%96zhnarodno-pravove-regulyuvannya-zbrojnih-konfl%D1%96kt%D1%96v.html>
3. Громовенко К. В., Грушко М. В., Мануїлова К. В. Міжнародно-правове регулювання збройних конфліктів : навчально-методичний посібник. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. 132 с.
4. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних силах України від 23.07.2017, № 164; Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022, № 698.

5. Захист цивільного населення. URL: <https://slovar-gumanitarnogo-prava.uk/content/article/4/grazhdanskoe-naselenie/>
6. Стрельцов Є. Л. Воєнне та післявоєнне кримінальне право: пріоритетні тренди. *Юридичний вісник України*. № 39–41, 1–15 жовтня; № 42–43, 16–31 жовтня 2023 року.
7. Микола Гнатовський, Тимур Короткий. Визначення воєнних злочинів у міжнародному кримінальному праві. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/kriminalne-pravo-ta-proces/viznachennya-voennih-zlochiniv-u-mizhnarodnomu-kriminalnomu-pravi.html>.

Ключові слова: збройні конфлікти та їх види, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, кримінальне право: воєнне кримінальне право, кримінальне правопорушення.

Key words: armed conflicts and their types, international humanitarian law, international criminal law, criminal law: military criminal law, criminal offence.

Науковий керівник:

Стрельцов Євген Львович – доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, повний кавалер ордена «За заслуги», зав. лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» Національного університету «Одеська юридична академія».

Загнітко Анна Валентинівна
студентка 3 курсу факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Освітня біографія

З 2010 по 2021 рік навчалась у Монастирищенському ліцеї № 2, який закінчила із золотою медаллю. Приймала активну участь у шкільній самодіяльності, заступник президента школи, переможниця багатьох міських олімпіад. У 2021 році вступила до Національного університету «Одеська юридична академія» на факультет цивільної та господарської юстиції. У 2023 році поступила на другу спеціальність. На даний момент є студенткою 3-го курсу за спеціальністю 081 «Право» та студенткою 2-го курсу за спеціальністю 035 «Філологія». Приймаю активну участь у студентському житті, являюся старостою групи та приймаю участь у наукових конференціях.

Наукові вподобання: конституційне право, кримінальне право, цивільне право.

ВЧИНЕННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Злочини проти основ національної безпеки України є одними з найтяжчих кримінальних правопорушень, що передбачені в чинному Кримінальному кодексі. Зважаючи на тяжкість покарань, які передбачені в санкціях статей особливої частини КК України, можна стверджувати, що вчинення державної зради є найтяжчим кримінальним правопорушенням. В період воєнного стану, рівень посягання на національну безпеку значно зріс і щоб забезпечити правопорядок, держава повинна була вдосконалити певні норми чинного законодавства. Додалася низка нових статей в розділ I Особливої частини, що вважаються різновидами державної зради. Саме таким чином з'явилася стаття 111-1, відповідно до якої за вчинення

колабораційної діяльності особа може притягнутися до кримінальної відповідальності.

Перш за все, варто зрозуміти хто такий колаборант і які саме дії слід кваліфікувати, як колабораційну діяльність.

Колаборант – це особа, яка усвідомлено співпрацює з окупаційною військовою чи цивільною владою на шкоду власній державі. Відповідно, колабораційна діяльність – це співпраця з окупаційною владою на шкоду своїй країні. Основна різниця колабораційної діяльності від державної зради полягає в тому, що перше правопорушення вчиняється вже в умовах окупації.

Проблематика притягнення особи до відповідальності за вчинення колабораційної діяльності полягає в тому, що це відносно нова стаття, яка з'явилася в Кримінальному кодексі в березні 2022 року.

Відповідно до ч. 2 ст. 5 КК України, закон про кримінальну відповідальність не має зворотної сили в часі, якщо встановлює кримінальну протиправність діяння. Тобто особи, які вчиняли колабораційну діяльність до березня 2022 року не будуть нести кримінальну відповідальність, адже це не буде кваліфікуватись як кримінальне правопорушення.

Суб'єктом вчинення є фізична осудна особа, яка досягла загального віку кримінальної відповідальності. В ч. 2 ст. 22 КК України немає зазначеної ст. 111-1, отже особи, які здійснюють колабораційну діяльність у віці до 16 років, не будуть нести кримінальної відповідальності.

Розглянемо судову практику з питань колабораційних дій. Прикладом може бути справа Київського районного суду м. Одеси, яка набрала законної сили 25.09.2023 р. Обвинувачена особа в даній справі публікувала пости в соціальних мережах, в яких зазначались заперечення збройної агресії проти України та публічні заклики до підтримки рішень та дій держави-агресора. Такі дії були кваліфіковані за ч. 1 ст. 111-1 КК України. Особа повністю визнала свою вину та не оспарювала встановлені обставини. Суд визнав особу винною та призначив покарання у виді позбавлення права обіймати посади в державних органах влади і в органах місцевого самоврядування на строк десять років.

Іншим прикладом є вирок Дніпровського апеляційного суду. Особа обвинувачена за вчинення правопорушення за ч. 3 ст. 111-1 КК України, тобто пропаганда в закладах освіти з метою сприяння збройної агресії проти України. Особа здійснювала вплив на нестійку свідомість учнів, що спричинило негативні наслідки для повноцінного освітнього процесу України.

Апеляційну скаргу ініціював прокурор, так як вважав, що основне покарання не відповідало тяжкості скоєного злочину. Прокурор не оскаржував фактичні обставини справи, а лише зазначав про неправильне застосування судом першої інстанції закону України про кримінальну відповідальність. Місцевий суд призначив покарання у вигляді арешту строком на три місяці з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій у закладах освіти строком на десять років..

Суд апеляційної інстанції розглядав скаргу з приводу призначення більш суворого основного покарання, а саме – два роки позбавлення волі та призначити додаткове покарання, яке обмежувало б доступ підсудному до зайняття посад в органах державної влади. Скарга була задоволена частково, адже покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових правопорушень. В результаті Дніпровський апеляційний суд вирішив залишити призначення основного покарання, за вироком місцевого суду, без змін, проте змінити додаткове покарання на більш суворе. Так, суд призначив додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій у закладах освіти, а також обіймати посади в органах державної влади, державного управління, місцевого самоврядування у сфері освіти, строком на десять років.

Зважаючи на норми чинного законодавства та на судову практику, можна зробити висновок, що особи, які вчиняють колабораційну діяльність, будуть притягнені до кримінальної відповідальності у порядку, визначеному в законодавстві. Держава робить все можливе для того, щоб попередити вчинення правопорушень пов'язаних з колабораційною діяльністю й покарати осіб, які винні у їх вчиненні.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14/conv>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 3 березня 2022 року № 2108-IX. URL: <http://www.golos.com.ua/documents/z-2108-ix.pdf>
3. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113071535>

4. Вирок Дніпровського апеляційного суду від 11 липня 2023 року у справі № 183/184/23. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112165160>

Ключові слова: кримінальне правопорушення, колабораціонізм, відповідальність.
Key words: criminal offence, collaboration, liability.

Науковий керівник:

Камінський Петро Валерійович – доктор філософії в галузі «Право», асистент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

РОЗДІЛ 3

ЛІБЕРАЛЬНІ ІДЕЇ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Туляков В'ячеслав Олексійович

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрНУ,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
суддя ad hoc Європейського суду з прав людини
[https://scholar.google.com.ua/
citations?user=7oBq3ZAAAAAJ&hl=ru](https://scholar.google.com.ua/citations?user=7oBq3ZAAAAAJ&hl=ru)
tuliakov@onua.edu.ua

Наукова біографія

Одесит. У 1983 р. закінчив з відзнакою юридичний факультет Одеського державного університету ім. І.І. Мечникова кваліфікація юрист та референт-перекладач. Там залишився працювати та навчатися на посадах аспіранта, асистента, доцента, докторанта. З 2000 р. по 2015 р. – завідувач кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». З 2005 р. по серпень 2022 р. – віце-президент, проректор з міжнародних зв'язків Національного університету «Одеська юридична академія». З серпня 2022 р. – професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», професор-дослідник інституту Європейського та міжнародного кримінального права Університету Кастілья-Ла-Манча. У 1986 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Кримінологічні проблеми боротьби із соціально-негативною поведінкою (за матеріалами вивчення агресивних антигромадських проступків)» (спеціальність 12.00.08). У 2001 р. захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук на тему: «Вчення про жертву злочину: соціально-правові основи» (спеціальність 12.00.08). Вчене звання доцента присвоєне у 1991 р., а професора – у 2003 р. Обраний членом-кореспондентом Національної академії правових наук України у 2010 р. Один з фундаторів наукової

школи з кримінального права Одеської школи права. Підготував 25 кандидатів (докторів філософії) та 5 докторів юридичних наук.

Напрями наукових досліджень – філософія кримінального права та правосуддя, права людини та кримінальне право, міжнародна кримінальна політика та правосуддя, порівняльне кримінальне право, парадигми кримінального правопорушення та кримінально-правових заходів, попередження злочинів та контроль за ними, віктимологія.

«ГУМОР» У ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ ПРОТИ ПРАВА ГУМОРУ

*Нам ни к чему сюжеты и интриги:
Про всё мы знаем, про всё, чего ни дашь.
Я, например, на свете лучшей книгой
Считаю кодекс уголовный наш.*

*И если мне неймётся и не спится
Или с похмелья нет на мне лица –
Открою Кодекс на любой странице
И – не могу – читаю до конца.*

**В. Высоцкий.
Песня про Уголовный кодекс, 1964**

Пам'ятаєте анекдот: Запитання до Європейського Суду з прав людини: «Доброго дня! Я дав своєму адвокату 5000 євро, щоб він сплатив мито за моє звернення до Європейського Суду з прав людини. Адвокат заплатив, але згубив квитанцію про платіж. Скажіть, будь ласка, чи не поверне Європейський Суд з прав людини мені моє звернення, якщо я не зможу додати до нього квитанцію про сплату мита?». Відповідь Європейського Суду з прав людини: «При зверненні до Європейського Суду з прав людини мито не сплачується».

Презумпція обізнаності. Знання закону та порівняння засобів регулювання є невід'ємним елементом наукового пошуку, формування школи. Якщо серйозно, то у вітчизняній кримінально-правовій догматиці порівняльно-правовий (порівняльний, компаративний) метод використовується для визначення змісту та сутності кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань, законодавство яких досліджується, з метою виявлення загальних сутнісних рис і характеристик догми права й закономірностей її розвитку для

подальшого визначення можливих напрямів удосконалення кримінального законодавства України і практики його застосування. При чому методологія порівняльно-правових досліджень побудована на констатації того, що соціальні конструкти кримінальної відповідальності та покарання, кримінального правопорушення тощо розуміються не стільки як мовні та культурологічні явища, скільки як елементи об'єктивної реальності, що існують та виконують у суспільстві певні функції, пов'язані із забезпеченням безпеки особи, суспільства, держави, світового правопорядку [1, с. 30].

Для мене сьогодні у кримінальному праві центральною парадигмою розвитку є людиноцентричний, віктим-орієнтований підхід за яким охорона прав людини є центральним елементом кримінальної політики.

Водночас, яким чином сягнути справедливості у системі світового безладу та турбулентності, коли кримінальне право у класичному вигляді охорони та регуляції суспільних відносин замінюється субстратом політичних, адміністративних, дисциплінарних санкцій, не зовсім відомо. Гібридне кримінальне право за нашою точкою зору, засновано на реалізації принципу нерівності у кримінально-правових відносинах. І якщо нерівна рівність (за Г. Сковородою) поєднує унормованість, то рівність у кримінальному праві задзеркалля нівелюється виключеннями, привілеями та доцільним регулюванням шляхом зловживання правом чи владою.

Регулятивна функція кримінального права, – це не просто убезпечення безпеки об'єктів кримінально-правової охорони нормативно визначеними заходами державного примусу, а досягнення гармонії у взаємовідносинах між державою та громадянами, де відповідальності правопорушника кореспондує обов'язок держави щодо розшуку, покарання і реабілітації злочинця; компенсації і реституції особі, потерпілій від кримінального правопорушення; досягнення суспільного спокою та злагоди на міжнародному, національному, локальному та індивідуальному рівнях.

У випадку недосягнення такого гармонічного балансу ми зіштовхуємося з «розмиванням» нормативної усталеності кримінального правопорушення за рахунок корупційних чи кримінальних практик (пограничних ситуацій), що не можуть бути визнані правопорушенням; не підтримкою чи громадською протидією населенням діяльності з охорони правопорядку; конфліктами соціальних норм, які дозволяють скоєння правопорушень за умов сприяння відповідній ідеології, релігійній ворожнечі (злочини ненависті) чи праворозумінню відповідної анклавної соціальної групи (норми

звичаєвого права, що легітимізують злочини проти чужаків та не членів групи); повстаннями та актами терору [2, с. 40].

Водночас, безлад у публічно-правовій політиці, віртуальність та слабкість державної влади та невідворотності використання заборон ведуть до нехтування останніми. Право доводиться до абсурду, спрацьовує правило «голого короля», розповсюджуються правовий нігілізм та аномія, ненависть до влади.

На жаль, законодавці у прагненні урегулювати все, що регулюється, ллють воду на млин формування правового абсурду. Це дуже смішно. Але...

Декілька прикладів.

У Британії існує безліч дивних законів, які, на щастя, ніким не виконуються. На папері вам заборонено чистити килими на вулиці з 8 ранку до 10 вечора, переганяти худобу містом у денний час без відповідного дозволу, перевертати марку із зображенням короля або королеви догори дригом... Ну а найдурніший закон Великої Британії, на думку місцевих жителів, – заборона на смерть у будівлі Парламенту. Ухвалений закон був у 1313 р. і пояснюється просто: якщо ви померли в Парламенті, держава зобов'язана поховати вас за свій рахунок. Список безглузвих законів можна продовжити:

Не можна протягувати білизняну мотузку через вулицю.

Не можна влаштовувати свинарник перед будинком (у прямому сенсі слова свинарник, тобто хлів, де живуть свинки).

Не можна допускати, щоб ваш пес вступав в інтимні стосунки з псом монарха без попередньої згоди (монарха, а не пса, зрозуміло).

Будь-якого викинутого на британські береги кита насамперед треба пропонувати королю (королеві), який (яка) вже сам (сама) вирішить, що з ним (китом) робити. Це ж стосується і викинутих на берег (не цілком розумію, як) осетрів.

З 1998 року не можна влаштовувати ядерних вибухів (із цим не посперечаєшся, хоча залишається за кадром, для чого взагалі знадобилося ухвалювати з цього приводу окремий закон).

Не можна переносити дошки тротуаром.

Не можна грати в азартні ігри в бібліотеках (цікаво, а чому б ні? Відвідуваність вже точно б зросла).

У межах старої міської стіни Йорка можна з чистою совістю пристрелити шотландця, якщо він озброєний луком і стрілами, в будь-який день, крім неділі [3].

Не годувати голубів у Венеції та Флоренції, не бігати спиною після заходу сонця в штаті Коннектикут, не тримати коня у ванній у Південній Кароліні або не ходити з левом у кінотеатр у Меріленді.

В Англії заборонено викликати таксі, якщо ви хворієте на чуму. У суворій Норвегії відмовитися від кулачного бою не можна. Опонент повинен доблесно битися або заплатити штраф у розмірі 4 оленів. У Туреччині забороняється закохуватися в сина, доньку, дружину, слугу або тварин сусіда. Взимку у Швеції не можна скаржитися на відсутність сонця. Стародавній норвезький закон свідчить, що чоловіки повинні здійснювати набіги в сусідні країни не рідше одного разу на 5 років. Громадянам Монако заборонено грати в казино Монте-Карло. Як би дивно це не звучало, пиячити в британському пабі незаконно. З 1872 року в Шотландії не можна п'яним «нести відповідальність» за корову, коня або паровий двигун [4].

У Польщі заборонено носити одяг із зображенням мультяшного персонажа Вінні Пуха. Це стосується прогулянок поблизу шкіл, дитячих садків і майданчиків. Причина – герой мультика не носить штанив, і тим самим, на думку законодавців, пропагує нездорову поведінку [5].

У парламенті України також було чимало смішних законопроектів. Пропозиції Сергія Терьохіна зробити сало «національним надбанням», заборонивши вивозити його з країни, і проекти «Про полігамію» («У пояснювальній записці він написав: «Чоловік – це полігамець, жінка – полігамка, а діти, народжені в полігамному шлюбі, – полігамнята»), і «Про вільні ерогенні зони». Віктор Ющенко в розпал кризи у 2008-му вніс законопроект про збереження кажанів у Європі, який навіть ухвалили в першому читанні. Відзначився він й постановою про встановлення обов'язкової протокольної світи в 15 осіб при зустрічах і проводах Президента України. Брат екс-президента Петро Ющенко також відзначився: пропонував святкувати ювілеї доньки князя Всеволода, дружини Ярослава Мудрого і річницю весілля Анни Ярославни. Соратники Ющенка пропонували заборонити паління у власній квартирі та в авто, запровадити кримінальну відповідальність (3 роки в'язниці) за користування послугами повій та обов'язково реєструвати домашніх улюбленців, вішаючи на дверях квартир попереджувальні таблички про їхню наявність удома (за порушення – штраф 510 грн). Регіонали, зі свого боку, всерйоз занепокоїлися нестачею туалетів і хотіли дозволити українцям вільно і безкоштовно справляти нужду в туалетах організацій усіх форм власності [6].

Вишенькою на торті у галузі регуляції «нужди» була Постанова КМУ від 24 лютого 2016 р. № 107 «Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з користування громадськими

вбиральнями в населених пунктах» [7], якою встановлено нормативний розмір часу перебування у вбиральні...

Про «ляпи» у кримінальному законодавстві вже казати не приходится. Від переліку «пробаційних» кримінальних правопорушень до систематичності надання сексуальних послуг за плату у ч. 1 ст. 303 КК України в редакції до 12.01.2006 року. Безліч прикладів, вважаючи що кожен народний обранець бажає доповнити Кримінальний кодекс новелами.

Свого часу представниками Одеської школи права була зроблена спроба надання асоціативної характеристики кримінально-правових норм крізь призму одеських афоризмів і анекдотів. Наші Кримінальний кодекс в анекдотах та Кримінальний кодекс в анекдотах та карикатурах стали бестселерами [8, 9].

Бо потреба у гуморі, здоровому глузді і сенсі при конструюванні нової кримінально-правової норми є невід'ємним елементом сучасної кримінальної політики. Справу продовжили й інші фахівці [10].

Стосовно розвитку законодавства кримінально-правового профілю, зазначимо, що у Європейських країнах загальні принципи криміналізації розглядаються як:

«Принципи визначення порогового значення криміналізації (шкода, охоронювані правові інтереси);

Принципи обґрунтування криміналізації (пропорційність, ефективність);

Принципи розподілу повноважень ЄС у сфері криміналізації (правова основа компетенції, субсидіарність);

Принципи побудови складу злочину (внутрішня субсидіарність, нормативність, ефективність доказування та притягнення до відповідальності, ретроспективна пропорційність)» [11].

Пам'ятаючи про те, що кримінальне правопорушення є соціальним та лінгвістичним конструктом, кожен з цих принципів є елементом ретельного культурологічного аналізу.

Бо без розуміння норми та неможливості доведення її виконання до абсурду немає обізнаності. Без обізнаності відсутня ефективна регуляція.

Отже юристи мають право на гумор и це право повинно бути вдало використаним в епоху турбулентності.

Список використаних джерел

1. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. *Правова доктрина України*: у 5 т.: Кримінально-правові науки України: стан,

- проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Розд. 1, підрозділ 1.1.2. Харків : Право, 2013. Т. 5. С. 30.
2. Туляков В. О. «Чорні лебеді» кримінального права та методологія правового регулювання. *Кримінально-правове регулювання та забезпечення його ефективності* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків (18–19 жовт. 2018 р.). Харків : Право, 2018. С. 38–41.
 3. Литвінова Я. Блог Яны Литвиновой: причуды британских законов, 17 июля 2015. URL: https://www.bbc.com/russian/blogs/2015/07/150717_blog_litvinova_laws
 4. Смішні закони різних країн. URL: <https://www.biletik.aero/handbook/blog/aviayumor/39-samykh-smeshnykh-i-nelepykh-zakonov-evropy/>; <https://all.accor.com/ru/russia/magazine/one-hour-one-day-one-week/smeshnye-zakony-raznykh-stran-72a0f.shtml>
 5. Затюк Сергій. 10 дивних та кумедних європейських законів, в існування яких складно повірити – 15 травня 2021. URL: https://zakordon.24tv.ua/10-divnih-kumednih-yevropeyskih-zakoniv-zakordon-ostanni-novini_n1627195
 6. Зеленюк Кристина. Топ-5 самых странных законопроектов Украины 18 июня 2013. URL: <https://politics.segodnya.ua/politics/Top-5-samyh-strannyh-zakonoproektov-Ukrainy-442867.html>
 7. Про затвердження Порядку формування тарифів на послуги з користування громадськими вбиральнями в населених пунктах: Постанова Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2016 р. № 107. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/107-2016-п#Text>
 8. Ківалов С. В., Туляков В. О., Балобанова Д. А. Кримінальний кодекс України в анекдотах / під ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юридична література, 2008. 376 с.
 9. Ківалов С. В., Туляков В. О., Балобанова Д. А. Уголовный кодекс Украины в анекдотах и карикатурах. Київ, 2012. 320 с. ISBN 978-966-507-291-1
 10. Поскира Роман Антологія Юридичного гумору. Львів, ЗУКЦ, 2020. 396 с.
 11. Buisman S. S. The Future of EU Substantive Criminal Law: towards a Uniform Set of Criminalisation Principles at the EU level. *European journal of crime, criminal law, and criminal justice*. 30 (2022). 161–187. 29 Jun 2022. URL: https://brill.com/view/journals/eccl/30/2/article-p161_004.xml

Ключові слова: кримінальне право, обізнаність у праві, гумор у праві, підстави криміналізації.

Key words: criminal law, legal awareness, humor in law, grounds for criminalization.

Березовська Наталя Леонідівна

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин,
соціальних комунікацій та ІТ-права
Державного університету інтелектуальних
технологій і зв'язку,

членкиня Національної спілки
адвокатів України,

членкиня Національної спілки
журналістів України

<https://orcid.org/0000-0001-7968-1053>

[https://scholar.google.com.ua/
citations?user=RMGY01YAAAAJ&hl=ru](https://scholar.google.com.ua/citations?user=RMGY01YAAAAJ&hl=ru)

Наукова біографія

У 1996 році закінчила із золотою медаллю школу, де брала активну участь у шкільній самодіяльності, була очільником учнівського самоврядування, призером багатьох олімпіад. У 2001 році закінчила Одеську національну юридичну академію, отримала диплом з відзнакою. З 2002 по 2010 роки працювала асистентом кафедри кримінального права Одеської національної юридичної академії. У 2010 році під керівництвом професора кафедри кримінального права, Заслуженого юриста України Мирошніченко Наталії Анатоліївни захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Тема дисертації «Покарання, пов'язані з виправно-трудовим впливом, що застосовуються до неповнолітніх». Рішенням Вищої атестаційної комісії України 10 листопада 2010 року присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. З 2010 року по 2018 рік працювала на посаді доцента кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». В 2011 році опублікована монографія за темою «Покарання неповнолітніх і виправно-трудовий вплив». 25 січня 2013 року Рішенням Атестаційної колегії присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права. У 2015 році проходила підвищення кваліфікації в Одеському апеляційному суді. Вища кваліфікаційна комісія суддів України у 2017 році нагородила почесною грамотою за багаторічну сумлінну працю, високий професіоналізм, значний особистий внесок у розвиток правової освіти та науки України,

реформування законодавства, підготовку кадрів для судових і правоохоронних органів.

З 2018 року прийнята на посаду доцента кафедри політології, соціології та соціальних комунікацій Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова. У 2020 році проходила підвищення кваліфікації в Одеській національній академії харчових технологій (180 академічних годин) та Одеському національному університет ім. І. І. Мечникова (180 академічних годин). З 22 березня 2021 року є членом Національної спілки адвокатів України. 26 листопада 2021 року була прийнята в члени Національної спілки журналістів України. Зараз є доцентом кафедри міжнародних відносин, соціальних комунікацій та ІТ-права Державного університету інтелектуальних технологій та зв'язку. У 2023 році проходила підвищення кваліфікації в Карагандинському державному університеті ім. Є. А. Букетова (180 академічних годин) Оpubліковано понад 150 наукових праць. Активна учасниця різноманітних заходів, в тому числі – наукових конференцій.

Наукові інтереси пов'язані з міжнародним і національним правом, журналістикою, соціологією.

БІОЛОГІЧНИЙ КРИТЕРІЙ ПОЧАТКУ ТА ЗАКІНЧЕННЯ ЖИТТЯ

Чи варте життя людини захисту? Це важливе питання не втрачає актуальності і при воєнному стані України [1-6]. На це питання відповідає законодавство кожної країни ґрунтуючись на своєму історичному розвитку, підмішуючи інтереси держави, суспільства, певних осіб. Здається очевидним, що право на життя має кожна людина незалежно від країни, де проживає, кольору шкіри, релігійних вподобань, національності, статі тощо. Загальновизнаним є той факт, що життя – це природне невід'ємне право людини, яке гарантується нормами міжнародного і національного права. Серед найбільш важливих об'єктів кримінально-правового захисту є права і свободи людини і громадянина. Наприклад, Кримінальний кодекс (далі – КК) України [7] закріплює захист життя, здоров'я, особистої безпеки особи, волі, честі та гідності, статевої свободи та статевої недоторканності, виборчих, трудових та інших прав і свобод людини і громадянина. Серед перелічених об'єктів перше місце відведене найбільш цінному – життю людини. Життя є основою захисту всіх інших прав, бо вони не можуть існувати без першого. Якщо немає життя, питання про захист інших прав для такої особи не ставиться. В історичному і сучасному аспектах життю надається домінантне

значення в нормах права різних країн. Світ закріплює захист життя, передбачає механізми примусу в разі позбавлення людини життя. Життя як цінність може підлягати захисту самостійно, іншими фізичними особами, інституціями; як безпосередньо, так і шляхом закріплення відповідних норм, що мають і попереджувальний ефект, виховують усіх в дусі невчинення діянь щодо позбавлення людини життя. Життя, здавалося б, не залежить від законодавця, не ним дається, не створюється штучно і не мало б мати різного тлумачення щодо моменту початку чи закінчення його захисту. Але так склалось, що в різних країнах чи в одній країні, але в різний історичний період, ставлення до кордонів цього захисту чомусь різняться.

Важливим питанням для захисту життя людини є встановлення моменту початку і закінчення життя, це прямо впливає і на кваліфікацію діянь осіб, що посягають на життя людини. І визначення одного критерію дасть відповідь на вказане питання.

Якщо питання щодо кінцевого моменту – закінчення життя, – смерті, вважається однозначним і врегульованим у більшості країн, в тому числі і в Україні, при описі відповіді на питання вказується біологічний критерій, то з боку початку захисту життя є якісь дискусії, встановлення інших критеріїв, що видається не логічним.

Людині надають, при необхідності, допомогу до моменту визнання настання незворотньої смерті через смерть мозку. Що відповідає Порядку констатації та діагностичні критерії смерті мозку людини: «Констатація смерті мозку – медико-правовий факт підтвердження незворотної втрати функцій головного мозку, який встановлюється консилиумом лікарів, скликаним відповідальною особою. Процедура констатації смерті мозку людини поширюється на констатацію смерті мозку у дорослих та дітей» [8].

Право людини на життя закріплено в Конвенція про права дитини, Протоколі № 6 до Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод, який стосується скасування смертної кари, Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, Хартії фундаментальних прав ЄС, Європейській конвенції про усиновлення дітей, Віденській декларації і Програмі дій Всесвітньої конференції з прав людини, Пекінській декларації, прийнятій на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок, Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, Європейській конвенції про репатріацію неповнолітніх, Європейській конвенції про правовий статус позашлюбних дітей, Конвенції

про укладення шлюбу та визнання дійсності шлюбів, Конвенції про право, що застосовується до режимів власності подружжя, Конвенції Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини, рішеннях ЄСПЛ та ін.

У ст. 27 Основного закону України, життя визнається найвищою соціальною цінністю [9]. Ст. 281 Цивільного кодексу України названа гучно «Право на життя» [10]. Але чи всі люди можуть претендувати на захист життя? Як щодо дітей? При цьому, в нормах ми можемо зустріти навіть не поняття «дитина», а інші, якими це поняття підмінено, а при описі абортів – нівелювання ознак життя.

Так, у п. 1.5. Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості використовуються поняття «плід»: «Плід – внутрішньоутробний продукт зачаття, починаючи з повного 12-го тижня вагітності (з 84 доби від першого дня останнього нормального менструального циклу) до вигнання / вилучення з організму матері» [11]. До 12 тижня і поняття не підбиралось, наче і не має нічого.

А у п. 1.4: «Викидень (аборт) – народження плода до повного 22-го тижня вагітності зростом менше 25 см та масою менше 500 г незалежно від наявності ознак життя» [11]. Яка доля «плоду» з наявними ознаками життя?

Видається, переважно про жінку вказують «вагітна», а «плід» вивчається в біології. Чи не можна вважати це підміною понять?

То чи діє нормативно закріплений захист життя? Не на всіх розповсюджується? Раніше нами піднімалися питання теми, але однотайного вирішення проблема не має.

У ст. 3 Загальної декларації прав людини зазначено: «Кожна людина має право на життя» [12]. Ким же, якщо не людиною, є ненароджена дитина?

Принцип 4 Декларації прав дитини 1959 р. закріплює, що належний догляд і охорона забезпечується дитині як до так і після пологів [13]. Але чи можна включити в зміст словосполучення «належний догляд» позбавлення життя без покарання осіб, які такі дії вчинили?

У Конвенції про права дитини вказано: «Держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід’ємне право на життя». То – не кожна, а лише та, яку не позбавили життя до народження?

При цьому, КК України, у ст. 36 закріпив необхідну оборону як обставину, що виключає кримінальну протиправність діяння і надає право заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи

припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони (ч. 1) [7], але чи може дитина, в тому числі ненароджена, чинити супротив, захищати своє життя? Хто може це зробити? Раніше деякі доводи вказаної тематики нами вже розглядалися [7].

Як бути в тих випадках, коли життя ненародженої особи бажає врятувати батько дитини без згоди матері?

Так, у справі «Патон проти Сполученого Королівства» (Заява № 8416/78) до Європейської комісії з прав людини (Страсбург, 13 травня 1980 року), позивач стверджував, «що законодавство Англії та Уельсу порушує: статті 2 і/або 5 Конвенції у тому, що взагалі дозволяє проведення абортів, і/або позбавляє ембріона в будь-яких законних правах; статті 6 і/або 8 і/або 9 Конвенції у тому, що у випадку дотримання положень Закону 1967 р., воно позбавляє батька ембріону прав, незалежно від того, одружений він з матір'ю чи ні, зокрема: (а) права заперечувати проти планованого абортів; і/або (b) права на звернення до суду із заявою про накладення заборони на проведення абортів чи відтермінування запланованого абортів; і/або (c) права давати поради щодо запланованого абортів; і/або (d) права бути поінформованим про запланований аборт; і/або (e) права вимагати, якщо зареєстровані практикуючі лікарі дають свідоцтва у відповідності до глави 1 Закону 1967 р., щоб матір була оглянута різними практикуючими лікарями, обраними батьком чи судом, арбітражним судом чи іншим органом за заявою батька; і/або (f) права вимагати, щоб зареєстровані практикуючі лікарі, які оглядають матір та вирішують питання про видачу свідоцтва у відповідності до розділу 1 Закону 1967 р., були незалежними від організації чи установи, в якій буде проведено аборт». В тексті також читаємо: «Відтак, захист, який надається відповідно до статті 2 (2) (перше речення Основного закону), не можна зводити ані до «довершеної» людини після народження, ані до незалежного існування плоду ще до народження. Право на життя гарантується кожній людині, яка «живе»; у такому контексті жодним чином не розмежовуються різні етапи життя, яке розвивається (до народження, між народженими та ненародженими дітьми). «Кожна людина» в розумінні статті 2 (2) Основного закону – це «кожна жива людська істота», іншими словами, кожна людина, яка має життя; тобто термін «кожна людина» охоплює і ненароджених людей» [27].

Отже, питання початкового і кінцевого моментів життя є важливими для людства, також для застосування норм кримінального

права. Виявляється, наведені норми міжнародного і національного права мають схилити до остаточної думки, що підхід має бути один, і ним є біологічний критерій до меж життя людини.

Список використаних джерел

1. Березовська Н. Л. Сучасні соціально-правові реалії існування українського суспільства. Формування сучасної парадигми розвитку суспільства : кол. моногр. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 147–172.
2. Березовська Н. Л. Захист прав і свобод людини і громадянина нормами міжнародного і національного права в умовах збройного конфлікту. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запорізький національний університет. 2022. № 5. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2022/152.pdf
3. Березовська Н. Л. Правовий статус Автономної республіки Крим в сучасних умовах. *Юридичний науковий електронний журнал*. Запорізький національний університет. 2022. № 12. С. 492–495. URL: http://lsej.org.ua/12_2022/116.pdf
4. Березовська Н. Л. Джерела регулювання і правозастосування в Європейському суді з прав людини. *Альманах міжнародного права*. 2022. № 28. С. 3–11. URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v28/1.pdf>
5. Berezovska N. L. Contents of the customs case of Ukraine. *Customs Scientific Journal*. 2022. № 2. Р. 6–12. URL: <http://csj.umsf.in.ua/archive/2022/2/1.pdf>
6. Березовська Н. Л. Подання заяв до ЄСПЛ. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2022. № 4. Ч. 1. С. 111–116.
7. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Порядок констатації та діагностичні критерії смерті мозку людини: затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 09 листопада 2020 року № 2559. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1260-20#Text>
9. Конституція України від 28.6.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
10. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
11. Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості : затверджена Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 29.03.2006 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text>
12. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
13. Декларація прав дитини. Прийнята резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text4

14. Конвенція про права дитини: Ухвалена ГА ООН від 20 листопада 1989 р. Набула чинності для України 27 вересня 1991 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021
15. Березовська Н. Л. Злочини проти життя людини: окремі спірні питання кваліфікації. Сучасне кримінальне право: наукові нариси : монографія / за ред. Н. А. Мирошніченко та ін.; передмова С. В. Ківалова. Одеса : Юридична література, 2017. С. 285–308.
16. Березовська Н. Л. Кримінально-правові проблеми здійснення захисту життя у адвокатській діяльності. *Адвокатура: минуле та сучасність* : матер. VI Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф. (м. Одеса, 12 листопада 2016 р.) / за заг. ред. Г. О. Ульянової. Одеса : Фенікс, 2016. С. 206–209.
17. Березовська Н. Л. Право на життя. Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16–17 травня 2013 р.). НУ «ОЮА». Півд. регіон. центр НАПрН України. Одеса : Фенікс, 2013. Т. 2. С. 326–329.
18. Березовська Н. Л. Убивство з милосердя? *Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр.* ; редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Ю. П. Аленін та ін.; МОН України, НУ ОЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2013. Вип. 70. С. 250–256.
19. Березовська Н. Л. Криміналізація недотримання правил всиновлення для відвернення корупційних діянь. *Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції* : зб. тез доп. V Міжнар. наук. практ. конф. (31 берез. 2017 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінол. асоц. України. Харків : ХНУВС, 2017. С. 24–25.
20. Березовська Н. Л. Складові ознаки базового інституту кримінального права – покарання. *Концептуальні основи кримінальної законотворчості* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Одеса, 19–20 жовтня 2017 р.) / відп. ред.: В. О. Туляков, Є. Л. Стрельцов. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2017. С. 221–229. URL: <http://dspase.onua.edu.ua/handle/11300/8046>
21. Березовська Н. Л. Захист життя. *Правова система України в умовах державних реформаційних процесів сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 26–27 жовтня 2012 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2012. С. 191–192.
22. Березовська Н. Л. Убивство ненароджених дітей. *Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку державності і права* : матер. Міжнародної наук. конференції (Одеса, 30 листопада 2012 р.) Т. 2. Одеса : Фенікс, 2012. С. 180–181.
23. Березовська Н. Л. Право на життя. *Правове життя сучасної України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (16–17 травня 2013 р.) Т. 2. Одеса : Фенікс, 2013. С. 326–329.
24. Березовська Н. Л. Охорона життя засобами кримінального права. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Харків, 08–09 червня 2013 року. Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2013. С. 92–94.

25. Березовська Н. Л. Охорона життя ненароджених дітей. *Формирование современного облика наук* : международная конференция (г. Донецк, 15 июня 2013). Донецк : Научно-инновационный центр «Знание». С. 50–54.
26. Березовська Н. Л. Убивство з милосердя? *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. Вип. 70*. Одеса : Юридична література, 2013. С. 250–256.
27. Справа «Патон проти Сполученого Королівства» (Заява № 8416/78) до Європейської комісії з прав людини (Страсбург, 13 травня 1980 року). URL: http://medicallaw.org.ua/uploads/media/09_02.pdf

Ключові слова: захист життя, момент початку і закінчення життя.

Key words: protection of life, the moment of beginning and end of life.

Горбачова Ірина Михайлівна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
[https://scholar.google.com/
citations?user=PM0sfj0AAAAJ&hl=uk](https://scholar.google.com/citations?user=PM0sfj0AAAAJ&hl=uk)

Наукова біографія

В 2003 році вступила до аспірантури Одеської національної юридичної академії на кафедру кримінального права. Під керівництвом В. О. Тулякова в 2008 році захистила кандидатську дисертацію на тему «Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз)». В 2008 році рішенням Вищої атестаційної комісії України присуджено науковий ступінь кандидата юридичних наук зі спеціальності кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право, в 2014 році рішенням Атестаційної колегії присвоєно вчене звання доцента кафедри кримінального права.

Наукові інтереси: покарання, заходи безпеки, заходи кримінально-правового впливу, інші заходи кримінально-правового характеру, порядок призначення покарання та звільнення від покарання і його відбування.

ПОРУШЕННЯ ТРУДОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Права людини є найвищою соціальною цінністю, держава гарантує та забезпечує охорону прав та свобод людини – гарантується міжнародними нормативно-правовими актами, Конституцією України, і державні органи та органи місцевого самоврядування зобов'язані здійснювати свою діяльність виключно керуючись принципом дотримання прав та свобод людини, відповідно до встановленого законом порядку, у межах своєї компетенції. Ніхто не має права обмежити права та свободи людини окрім випадків, визначених Конституцією (ст. 64).

Однак національна практика «нормотворення» і його реалізація 2019–2022 років свідчить «виправдання» практики встановлення нормативними приписами обмежень прав та свобод людини

органами, не наділеними на те відповідними повноваженнями згідно до закону, тезою про «превалювання інтересів суспільства над інтересами індивідуума». І особливо це є небезпечною тенденцією, коли, підводячи під науково необґрунтовані «вимоги» та наголошуючи на опії про здоров'я населення, держава ухвалює владні рішення від імені неуповноважених Конституцією органів, які призводять до суттєвого обмеження прав та свобод людини (наприклад, обмеження свободи пересування парками, вулицями під час дії карантинних заходів, обмеження економічних прав на працю та отримання гідної заробітної плати, порушення особистих прав людини – право на конфіденційність інформації щодо її стану здоров'я). Саме до вищевказаних обмежень прав та свобод людини призвели карантинні заходи, які вводилися як «засоби протидії» невідомій до цього інфекційній хворобі, що вже сьогодні прирівняна за ступенем небезпечності до ОРВІ та грипу. Жодним чином не применшуючи небезпечності захворювання на COVID, особливо в піки рівня захворюваності, слід відмітити сучасні медичні підходи до віднесення цього захворювання до відомих нам давно респіраторних та вірусних захворювань. Тому постає питання, чи можна визнати виправданим втручання та обмеження прав та свобод людини у не передбачений Законом спосіб, не уповноваженим на вчинення таких дій державним органом, навіть за умов невизначеності таких дій.

Тут хотілося б звернути увагу на видання Міністерством охорони здоров'я України (далі – МОЗ України) Наказу від 04.10.2021 р. № 2153, що призвело до масового обмеження роботодавцями (переважно, закладів державної та комунальної власності) прав та свобод людей на працю, недоторканість здоров'я людини, особисту недоторканість та порушення конфіденційності інформації про особу (її стан здоров'я). Доречно відмітити, що ані надзвичайного стану, ані воєнного стану в країні не оголошувалося. Але слід визначитися, хто в остаточному підсумку допустив порушення прав та свобод людини у зв'язку з виданням даного Наказу.

Наказом МОЗ України від 04.10.2021 р. № 2153 «з метою забезпечення епідемічного благополуччя населення України, попередження інфекцій, керованих засобами специфічної профілактики», затверджено «Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням» [1]. Згідно цього Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням, до вказаного переліку увійшли працівники центральних органів

виконавчої влади та їх територіальних органів; місцевих державних адміністрацій та їх структурних підрозділів; закладів вищої, післядипломної, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної), загальної середньої, у тому числі спеціальних, дошкільної, позашкільної освіти, закладів спеціалізованої освіти та наукових установ незалежно від типу та форми власності. Тут обов'язково слід відмітити, що на противагу такій позиції МОЗ України профільне законодавство України щеплення проти COVID-19 не визнавало обов'язковим. Крім того Парламентська асамблея Ради Європи в Резолюції від 27.01.21 р. за № 2361 (2021) «Вакцини проти COVID-19: етичні, юридичні та практичні міркування», зазначила: «Забезпечити, щоб громадяни були проінформовані про те, що вакцинація не є обов'язковою і що ніхто не піддається політичному, соціальному чи іншого тиску з метою зробити собі вакцинацію, якщо вони не хочуть робити це самі» (ст. 7.3.1); «Гарантувати, що ніхто не піддаватиметься дискримінації за те, що він не був вакцинований, через можливі ризики для здоров'я або небажання пройти вакцинацію» (ст. 7.3.2) [2].

Втім і сам Наказ МОЗ України від 04.10.2021 р. № 2153 не містить безпосереднього припису про обов'язковість профілактичних щеплень проти гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, а лише затверджує «Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням». Цей висновок впливає з наступного: ч. 1 ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» визначено, що обов'язковими є лише профілактичні щеплення проти дифтерії, кашлюка, кору, поліомієліту, правця, туберкульозу і включаються до календаря щеплень [3]. Тобто, фактично обов'язковість профілактичних щеплень проти гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, Наказом МОЗ України від 04.10.2021 р. № 2153 для певних професій, виробництв та організацій не була визначена, а лише затверджено «Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням». Виходячи з вказаного, з прийняттям наказу МОЗ України № 2153 від 04.10.2021 р. правове регулювання в Україні та визначення тих профілактичних щеплень, які є обов'язковими, не змінилось, а відтак відсторонення працівників, які входили до переліку, затвердженого Наказом МОЗ України від 04.10.2021 р. № 2153 (до речі, дію наказу лише зупинено до завершення воєнного стану), було незаконним. Тобто, центральні державні органи виконавчої влади

прийняли половинчасті нормативні рішення, що не підкріплені нормами галузевого законодавства (чим особи, що його підписали, фактично допустили перевищення владних повноважень), а керівники установ, визначених вказаним Наказом, не мали законних на те підстав для відсторонення працівників, а отже діяли незаконно, порушуючи право працівника на працю та гідну оплату праці.

Згідно ч. 2 ст. 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», «працівники окремих професій, виробництв та організацій, діяльність яких може призвести до зараження цих працівників та (або) поширення ними інфекційних хвороб, підлягають обов'язковим профілактичним щепленням також проти інших відповідних інфекційних хвороб. У разі відмови або ухилення від обов'язкових профілактичних щеплень у порядку, встановленому законом, ці працівники відсторонюються від виконання зазначених видів робіт. Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням проти інших відповідних інфекційних хвороб, встановлюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я» [3]. Частина 1 ст. 12 вказаного Закону встановлює вичерпний перелік обов'язкових профілактичних щеплень, а ч. 2 визначає, що відстороненню підлягають тільки ті працівники, які відмовилися або ухилися від обов'язкових профілактичних щеплень. З системного аналізу цієї норми випливає, що відсторонення працівників в разі відмови або ухилення від обов'язкових профілактичних щеплень відбувається тільки у порядку, встановленому Законом, а не підзаконним актом, чи наказом керівника міністерства, підприємства чи організації тощо. Наказ МОЗ України є підзаконним нормативно-правовим актом. Це кореспондується з тим, що, відповідно до п. 2 ст. 116 Конституції України, Кабінет Міністрів України (в тому числі в особі МОЗ України) вживає заходів задля забезпечення прав і свобод людини і громадянами, але ані Кабінет Міністрів, ані відповідні міністерства не наділені повноваженнями ухвалювати нормативно-правові акти, спрямовані на звуження або обмеження прав та свобод людини.

Виходячи з вищенаведеного, численні накази про відсторонення працівників, визначених переліком, що були видані в період з жовтня 2021 року до кінця 2022 року, є масовим «унормованим» порушенням трудових прав людини та громадянина, оскільки були видані з численними порушеннями норм чинного міжнародного законодавства, та нормативно-правових приписів трудового

законодавства (ст. 46 КЗпП України містить вичерпний перелік підстав для відсторонення, і така підстава як «в інших випадках, передбачених законодавством», не може бути застосована до цих правовідносин). Як наслідок такого відсторонення працівники були безпідставно обмежені в праві працювати, можливості заробляти собі на життя працюю, яку вони вільно обирали або на яку вільно погоджувалися (ст. 172 КК України); з примушуванням до розголошення конфіденційної інформації про стан свого здоров'я (маніпуляції щодо вакцинації є складовою медичної таємниці) (ст. 182 КК України); та з примушуванням до проведення медичних маніпуляцій, пов'язаних з введенням в організм вакцин, які на той час не пройшли всі стадії клінічних випробувань, тобто – примушуванням до участі у клінічних випробуваннях (ст. 142 КК України).

Цікава, але така, що не відповідає чинному законодавству, була висловлена позиція Великою Палатою Верховного Суду у цивільній справі з оскарження незаконності відсторонення працівника. Велика Палата з одного боку констатувала, що застосування приписів законодавства України не має призводити до незаконного й непропорційного втручання у права учасників цивільних, зокрема трудових, правовідносин, а з іншого – «проаналізувавши законодавство, підзаконні нормативно-правові акти», зазначила, що відсторонення від роботи (виконання робіт) певних категорій працівників, які відмовляються або ухиляються від проведення обов'язкових профілактичних щеплень проти COVID-19, було передбачено законом [4]. З цього приводу можна сказати, що «не бачити» порушень норм законодавства виправдовується «опікою» про бюджетні кошти, адже компенсація шкоди, заподіяної порушенням правам людини мала б здійснюватися саме за рахунок бюджетних коштів. Втім, щонайменше, дії кожного з керівників закладів, хто видав наказ про відсторонення працівника на підставі Наказу МОЗ України № 2153 від 04.10.2021 р., містить в собі ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 172 КК України, а саме «інше грубе порушення законодавства про працю», оскільки чинне законодавство містить чіткі приписи в питанні дотримання трудових прав людини, і жодний підзаконний нормативно-правовий акт не може встановлювати додаткові обмеження конституційних прав людини, – і саме це визначає коло прав та обов'язків роботодавця.

Список використаних джерел

1. Про затвердження Переліку професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням : Наказ

МОЗ України від 04.10.2021 № 2153. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1306-21#Text>

2. Covid-19 vaccines: ethical, legal and practical considerations Resolution Parliamentary Assembly 2361 (2021) on 27 January 2021. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=29004>
3. Про захист населення від інфекційних хвороб : Закон України від 6 квітня 2000 року № 1645-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1645-14#Text>
4. Постанова ВП ВС від 14 грудня 2022 року у справі № 130/3548/21 (провадження № 14-82цс22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109075195>

Ключові слова: право на працю, грубе порушення трудових прав, компенсація заподіяної шкоди, порушення недоторканості особи, медична таємниця.

Key words: right to work, gross violation of labor rights, compensation for damage, violation of personal integrity, medical secrecy.

Колодін Денис Олексійович

доцент, кандидат юридичних наук, доцент,
декан факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2010 році закінчив Інститут прокуратури та слідства Національного університету «Одеська юридична академія» та вступив до аспірантури на кафедру кримінального права. У 2014 році захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08: кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право на тему: «Кримінальна відповідальність за фальсифікацію підсумків голосування на виборах та референдумі». Є автором понад 60 наукових праць.

Наукові інтереси пов'язані з розробкою кримінально-правової охорони виборчої системи України.

**ПІДКУП ЯК КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ПРАКТИКА
У ВИБОРЧОМУ ПРОЦЕСІ**

Виборча система як прямий механізм реалізації демократії в країні залежить від багатьох факторів, таких як обсяг виборчих прав учасників виборчих відносин, умов для їх належної та повної реалізації, а також механізму правової охорони, в тому числі заходами кримінального впливу, від посягань на такі правовідносини. Одним із самих поширених на території України кримінально-караних посягань на виборчі відносини є підкуп виборця чи іншого учасника виборчого процесу, за що передбачена кримінальна відповідальність нині чинною ст. 160 КК України.

У доктрині кримінального права категорія підкупу не знайшла свого однозначного визначення та викликає дискусії по і теперішній час. Так, окремі науковці зазначають, що «поняття підкупу як кримінально-каране діяння належно уніфіковане, а його законодавча дефініція не містить істотних розбіжностей у приватному

та публічному секторах» [1, с. 238]. Робиться припущення, що «підкуп – це родове поняття, яке правомірно ввести у науковий обіг на заміну поняттю «хабарництво» [2, с. 145].

Також, підкуп визначають у теорії кримінального права і як «спосіб підбурювання до кримінального правопорушення, зазначаючи, що підкуп – це надання або обіцянка надання особі матеріальної (надання грошей або майна, передача чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань) або іншої (допомога у працевлаштуванні, отриманні освіти, вирішення життєвих проблем, звільнення від кримінальної відповідальності тощо) вигоди у разі вчинення нею кримінального правопорушення» [3, с. 141].

Погоджуємося з позицією того, що «під підкупом теорією кримінального права запропоновано розуміти надання, пропозицію чи обіцянку надання особі матеріальної вигоди (надання грошей або майна, передача чи збереження прав на майно, звільнення від майнових зобов'язань) у разі вчинення нею кримінального правопорушення» [4, с. 103].

Слушно також зауважується, що «з урахуванням етимології слова «підкуповувати», а також у контексті використання відповідного терміну у диспозиціях статей Особливої частини КК України виокремлюють такі істотні ознаки цього поняття: підкуп вчиняється щодо фізичної особи; за допомогою підкупу застосовується вплив на особу, яку підкуповують; суб'єктом підкупу може бути лише фізична особа» [5, с. 357–358].

Чинний КК України норми, направлені на кримінально-правову охорону виборчої системи закріплює у Розділі V Особливої частини «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», серед яких міститься ст. 160 «Підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму». Згідно дефініції зазначеної кримінальна відповідальність настає за вчинення «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму, членом виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційним спостерігачем для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним своїх виборчих прав, прав на участь у референдумі».

Кримінальним законом встановлено, що прийняття пропозиції становить погодження особи з висловленням наміру надати таку вигоду, схвалення нею таких дій, її готовність до безпосереднього одержання зазначеної вигоди, а якщо разом з цим повідомляється

про час, місце, спосіб вчинення таких дій і особа демонструє свою згоду – має місце прийняття обіцянки неправомірної вигоди. Саме прийняття пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду може бути здійснене в будь-якій формі (конклюдентними діями, усно, письмово, телефоном тощо).

Поняття «обіцянка» означає добровільно дане зобов'язання зробити що-небудь [6, с. 43]. Прийняття особою обіцянки щодо надання їй неправомірної вигоди полягає у виявленні нею згоди (бажання) прийняти (одержати) таку вигоду у відповідь на висловлення особою, яка її обіцяє, наміру її надати з повідомленням про час, місце та спосіб надання такої вигоди та передбачає коригування суми, форми чи виду неправомірної вигоди [7, с. 12].

Взагалі, ознаками об'єктивної сторони даного кримінального правопорушення є наступні способи його вчинення: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання виборцем, учасником референдуму для себе чи третьої особи неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним своїх виборчих прав, прав на участь у референдумі (ч. 1 ст. 160 КК України); пропозиція, обіцянка або надання виборцю чи учаснику референдуму, кандидату, члену виборчої комісії або комісії з референдуму неправомірної вигоди за вчинення або невчинення будь-яких дій, пов'язаних з безпосередньою реалізацією ним свого виборчого права, права на участь у референдумі (ч. 2 ст. 160 КК України); надання виборцям, учасникам референдуму, юридичним особам неправомірної вигоди, що супроводжується передвиборною агітацією або агітацією з референдуму, згадуванням імені кандидата, назви політичної партії, яка висунула кандидата на відповідних виборах, або використанням зображення кандидата, символіки політичної партії, яка висунула кандидата на відповідних виборах (ч. 3 ст. 160 КК України).

Для підкупу характерне таке поняття як предмет неправомірної вигоди. У свою чергу, у під неправомірною вигодою у кримінальному праві України загально прийнято розуміти – «кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав» [8, с. 66–70].

Однак, у випадку підкупу у сфері виборчих правовідносин зміст неправомірної вигоди відрізняється, задля уникнення плутанини законодавець у примітці до ст. 160 КК України визначає, що «під неправомірною вигодою слід розуміти продукти харчування,

спиртні напої та тютюнові вироби, незалежно від їх вартості, а також грошові кошти, товари (крім матеріалів агітації, визначених законом), послуги, роботи, пільги, переваги, подарункові сертифікати, цінні папери, кредити, лотерейні білети, інші матеріальні та нематеріальні активи, вартість яких перевищує 0,06 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян, які на безоплатних або на інших пільгових умовах пропонуються, обіцяються, надаються кандидатам, виборцям, учасникам референдуму або членам виборчої комісії, комісії з референдуму чи одержуються зазначеними особами».

Підтримуємо думку про те, що «криміналізація продажу виборцем власного голосу виконує функцію загальної превенції, викликаючи в громадян побоювання з приводу кримінальної відповідальності і тим самим здійснюючи профілактичний вплив на групи індіферентних й умовно лояльних виборців» [9, с. 151].

Тож варто зауважити, що матеріальне стимулювання виборців є однією з найбільш значущих проблем виборчого процесу. Негативні наслідки, яке несе це явище, впливають як в цілому на виборчий процес, так і на сприйняття народом його результатів. І, хоча, окремі факти підкупу виборців не можуть позначитися на результатах голосування загалом, дана деструктивна практика є настільки масовою та поширеною, що призводить до спотворення результатів виборів на певних ділянках, в точковій площині, що, цілісно це призводить до порушення ідеї демократії, реалізації виборчого процесу та встановлення істини волевиявлення виборців.

Список використаних джерел

1. Комісарчук Ю. А. Підкуп за кримінальним законодавством України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 238.
2. Чернега Ю. Підкуп як родові поняття у кримінальному праві України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 8. С. 144–149.
3. Абакумова Ю. В. Кримінально-правова оцінка способів підбурювання до злочину. *Вісник Запорізького університету. Юридичні науки*. 2010. № 1. С. 138–143.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за редакцією М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. Київ : Юридична думка, 2012. 1316 с.
5. Мельніченко М. Підкуп як суспільно небезпечне діяння у складі перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України). Протидія злочинності: теорія та практика. Збірник матеріалів V Міжвузівської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених.

- м. Київ, 18.10.2014. К. : Національна академія прокуратури України, 2013. С. 357–358.
6. Новий тлумачний словник української мови. У 4 т. / укл.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ : Аконт, 1998. Т. 3. 912 с.
 7. Здреник І. В. Працівник правоохоронного органу як суб'єкт злочину : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львівський державний університет внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України. Київ, 2020. 20 с.
 8. Ус О. В. Провокація підкупу: аналіз складу злочину й питання кваліфікації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. Вип. 16 (2). С. 66–70. <https://cutt.ly/LmJDN7Y>
 9. Грига М. А. Кримінальна відповідальність за підкуп виборця та учасника референдуму: міжнародний досвід. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (114). С. 150–158.

Ключові слова: виборчі правовідносини, реалізація виборчого процесу, підкуп виборців, неправомірна вигода.

Key words: election legal relations, implementation of the election process, voter bribery, improper benefit.

Тимофеева Лілія Юріївна

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
адвокат, медіатор

Наукова біографія

У 2013 р. поступила до аспірантури на кафедру кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія». 3 липня 2018 р. захистила кандидатську дисертацію на тему «Гуманістична парадигма кримінального права України» за спеціальністю: 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право під науковим керівництвом д.ю.н., проф. судді ad hoc Європейського суду з прав людини В. О. Тулякова. Після захисту дисертації опублікувала індивідуальну монографію «Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України. Передмова В. О. Туляков. Харків : Право, 2020. 280 с.». У 2023 р. монографія посіла почесне 2-ге місце у конкурсі ім. Св. Володимира на краще науково-правниче видання.

Автор більше 120 наукових публікацій з кримінального права. Опубліковано 1 статтю, цитовану у Web of Science Core Collection (яка станом на 2023 рік має 2 цитування), 8 монографій (2 індивідуальні та 6 колективних), 27 статей у фахових виданнях України, 6 статей у міжнародних журналах англійською мовою, прийняла участь у більше ніж 120 конференціях.

20 травня 2021 р. одержала відзнаку Національного університету «Одеська юридична академія» за активну та плідну наукову діяльність та з нагоди відзначення Дня науки в Україні. 8 жовтня 2021 р. одержала відзнаку Одеської обласної організації Союзу юристів України за сумлінну і самовіддану працю, високі досягнення у професійній діяльності, вагомий особистий внесок у формування правової держави, зміцнення законності і правопорядку і з нагоди Дня юриста. У 2023 р. стала лауреатом Всеукраїнського конкурсу «Молодий правник року» у номінації «Молодий науковець» за підсумками наукової діяльності за 2021–2022 рр., Рада молодих юристів

України. У 2023 р. відзначена почесною грамотою за статтю у Конкурсі ім. В. Я. Тація; посіла почесне 3-тє місце у Всеукраїнському конкурсі творчих робіт у номінації «Рівні права та можливості жінок та чоловіків», Національне агентство України з питань державної служби.

Також Л. Ю. Тімофєєва є практикуючим адвокатом, Рада адвокатів Одеської обл. (з 2019 р.), практикуючим медіатором (з 2018 р.).

Наукові інтереси: принципи кримінального права, конституційні основи кримінального права, відновне правосуддя, практика Європейського суду з прав людини, євроінтеграційні тенденції кримінального права та ін.

ВИКЛИКИ ЩОДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ

Світ стоїть на порозі великих викликів, які окрім іншого вимагають реформування правової системи. Реформа не оминає і кримінальне право.

Принципи є фундаментом будь-якої галузі права, в тому числі кримінального права. Вони мають багато суто практичних аспектів, які залишаються поза увагою. Зокрема на підставі не відповідності принципам норми визнаються неконституційними КСУ (наприклад кримінально-правові норми щодо незаконного збагачення (ст. 369-2 КК), неправосудного рішення судді (ст. 375 КК), ВС та ЄСПЛ посилається на відповідні принципи для аргументації рішення у мотивувальній частині.

Окремі питання пов'язані з принципами кримінального права досліджували Д. О. Балобанова, Ю. В. Баулін, В. К. Грищук, Ю. Ю. Коломієць, М. І. Панов, Є. О. Письменський, Ю. А. Пономаренко, Н. А. Савінова, В. О. Туляков, П. Л. Фріс, О. В. Харитонова, М. І. Хавронюк, П. В. Хряпінський та інші вчені та науковці. Разом з тим, з 2014 року триває війна з боку російської федерації проти України. 24 лютого 2022 року відбулось повномасштабне вторгнення та розпочались активні бойові дії на всій території України. Отже, питання реалізації принципів кримінального права набуває нового змісту.

Будь-які сенси у житті людини мають реалізуватись із додержанням принципу людяності. Адже людяність є особливістю людини, яка відрізняє людину від тварин. На думку В. Франкла, здійснюючи сенс, людина реалізує сама себе. Здійснення сенсу завжди включає в себе прийняття рішення [4, с. 13]. У той же, час В. Франкл зазначає, що людина – це істота, яка завжди може сказати «ні» своїм пристрастям і яка не має завжди говорити їм «так».

Коли вона говорить їм «так», це відбувається завжди лише шляхом ідентифікації з ними [4, с. 15].

Війна є високою ціною, але вона показує чи готова людина переступити через «людські цінності» та вчинити кримінальне правопорушення. Чи готова вона продавати гуманітарну допомогу своїм співвітчизникам, чи готова виманювати гроші під виглядом волонтерської діяльності, коригувати вогонь ворога та передавати йому інформацію. Та як людина, суспільство в цілому, міжнародна спільнота можуть своїми діями реалізувати принципи та цінності, закладене в законодавство, зокрема європейське та міжнародне.

Принцип презумпції знання закону передбачає, що кожна людина має знати за що настає кримінальна відповідальність. Це одна з вимог «суспільного договору» (Ж. Ж. Руссо). За порушення «домовленостей» має невідворотно наставати відповідальність. Саме для цього були прийняті міжнародні договори, конвенції щодо захисту фундаментальних прав людини.

Поняття злочину та покарання умовно. Воно змінюється протягом часу. Основна ідея в тому, щоб перелік злочинів та покарань за них був чітко та однозначно сформульований в законодавстві. Кожен має мати змогу знати за, що в державі передбачено кримінальну відповідальність, розуміти сутність відповідних положень. *Принцип презумпції невинуватості* полягає не в тому, що людина має здогадуватись про те, що думав законодавець, приймаючи ту чи іншу норму, що він мав на увазі та причини її належного доведення до громадян через відповідні офіційні джерела. Законодавець має закріпити норму чітко та зрозуміло.

Притягатись до кримінальної відповідальності може тільки людина, яка вчинила кримінально-протиправне діяння, яке визначено як кримінальне правопорушення в кримінальному законі держави. Вона має чітко та однозначно знати про таку відповідальність. І якщо вже вчинила кримінальне правопорушення, то підлягати відповідальності у визначеному законом порядку. В сучасному кримінальному праві *принцип визначеності* є одним з основних його принципів. У ч. 2 ст. 7 Конвенції з захисту прав людини та основоположних свобод 1950 р. передбачено, що ця стаття не є перешкодою для судового покарання будь-якої особи за будь-яке діяння або за бездіяльність, які на час їх вчинення становили кримінальне правопорушення відповідно до загальних принципів права, визнаних цивілізованими країнами.

Принцип гуманізму виражається в тому, що людина, яка вчиняє злочин, в тому числі військовий, або злочин проти людяності все ще

людина з її правами та свободами [3]. Людина, яка переступила закон. Держава має відреагувати на діяння людини. Але таке «реагування» не має перетворюватись на злочин. Також ми сподіваємось її виправити тими засобами, які передбачені кримінальним законом. Це є метою покарання згідно до ст. 50 КК.

Жодна людина не має піддаватись катуванню, нелюдському чи такому що принижує честь та гідність поводження (ч. 3 ст. 50 КК). Катування та нелюдське поводження прямо заборонено ст. 3 Конвенції із захисту прав та основоположних свобод 1950 р. З цього принципу також витікають положення ст. 3 Женевської конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 р., згідно якої з особами, які не беруть активної участі у військових діях, зокрема з тими особами зі складу збройних сил, які склали зброю, а також тими, які припинили участь у військових діях у зв'язку з хворобою, пораненням, триманням під арештом чи з будь-якої іншої причини, поводяться за будь-яких обставин гуманно, без будь-якої дискримінації.

Учасники бойових дій в Україні мають суворо дотримуватися чинних норм міжнародного гуманітарного права. І хоча важко говорити про справедливість та доцільність війни та кровопролиття людей, але саме дотримання завчасно відомих правил та домовленостей ставить сторони в більш менш зрозумілі умови.

Окремо хотілося б зупинитись на положеннях проекту, які стосуються відображення принципу гуманізму. В статті, присвяченій принципу гуманізму зокрема відображено гуманний підхід щодо потерпілого, що безперечно підтримується¹ [2, 1.2.7]. Разом з тим, реалізація принципу гуманізму щодо суспільства в цілому та держави також є важливою.

Необхідно звертати увагу на відповідність принципам кожної норми кримінального закону. Тому слід окремо звернути увагу на положення статті 1.2.10. проекту КК щодо забезпечення відповідності принципам КК України, відповідно до якої проект Закону про внесення змін до КК розглядається ВР України за наявності висновку ПВСУ щодо його відповідності вимогам статей 1.2.1–1.2.9 КК [2]. Тобто зміни до законодавства мають відповідати принципам. З чим

¹ Згідно статті 1.2.7 проекту КК («Гуманізм»): 1. Цей Кодекс забезпечує визнання та дотримання прав, свобод і законних інтересів потерпілого, у тому числі права на реституцію та компенсацію. 2. Покарання та інші кримінально-правові засоби не мають на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. 3. Здійснення прав особи, щодо якої застосовується цей Кодекс, не має шкодити правам потерпілого» [2].

цілком можна погодитись, адже це положення і відображає необхідність системного застосування принципів як в правотворчості, так і правозастосуванні, як в мирний, так і воєнний час.

Кожен принцип має бути підкріплений конкретним механізмом реалізації. Однак, часто мрії про «ідеальний закон» розбиваються реаліями практики. С. В. Максимов ще в 2012 році розглянув низку міфів щодо кримінального закону. Як зазначає автор, фактично злочинність і караність діяння, а також його кримінально-правові наслідки в найменшій мірі визначаються власне кримінальним законом. Якщо значне число кримінальних справ порушується і припиняється тільки за умови отримання правозастосувачем хабара, то злочинність і караність діянь в очах населення визначаються скоріше не законом, а правозастосувачем. Саме з цієї причини надії на те, що зміни в кримінальному законі підвищать рівень караності тої чи іншої суспільно небезпечної поведінки (наприклад, в економіці), позбавлені будь-якого сенсу [1]. Крім добре виписаної букви закону, необхідно також думати про практику застосування закону. Наразі практика застосування кримінального закону грубо розходиться з його положеннями. Зокрема, це стосується реалізації принципів. Наразі ми маємо прірву між текстом закону, практикою його застосування та реальними потребами людей.

Видається, що законотворець пропонуючи певний законопроект, голосуючи за нього не несе жодної відповідальності за його зміст. Все зводиться до суб'єктивного сприйняття. Ця робота не сприймається як «шкура на кону» (Н. Талеб). Законотворець нічим не ризикує.

Свавільне відношення до роботи породжує прийняття таких законів, породжує зловживання та безвідповідальність також у практиці правозастосування. Видається необхідним обговорити криміналізацію умисного не додержання принципів, закріплених в КК, що потягло за собою спричинення значної шкоди суспільним інтересам.

Звичайно, що це проблема не тільки, і не стільки тексту закону, але перш за все організації роботи правоохоронних органів та ін. заходи. Разом з тим, роботу кримінальної юстиції слід сприймати цілісно. Тому одночасно слід звертати увагу на необхідність реформування та приведення у відповідність не тільки кримінально-правового, а також кримінально-процесуального, пенітенціарного, адміністративного законодавства, а також думати про заходи профілактики.

Кримінальне законодавство, відповідне принципам має супроводжуватись практикою його застосування також відповідної принципам. Для цього необхідні системні зміни, зокрема у свідомості

кожної людини в частині відповідальності за те, що відбувається в її житті і на що вона може вплинути, а також у свідомості правозастосувачів в частині відповідальності за професійну діяльність, яку вони здійснюють, або злочинну бездіяльність. Зокрема, справи ЄСПЛ є показовими у цьому сенсі. Адже без терпіння та наполегливості людей, які пройшли всі національні інстанції для захисту свого права, їх просто не було б. Не було б розвитку прав людини, динамічного тлумачення Конвенції та ін.

Наявність права та закону є цінністю. Коли закон кодифікований, структурований, зрозумілий та чіткий людина може співставляти свою поведінку з цим законом. Якщо людина обирає вчинити злочин, вона робить це враховуючи усвідомлення протиправності такого діяння та наявності відповідного покарання або заходу кримінально-правового характеру за таке діяння. Основна ідея, сутність і цінність кримінального права полягає у захисті основних прав і встановленні справедливого покарання за їх порушення. Справедливе покарання має відповідати принципам кримінального права. Сенс кримінального права виражається через його принципи. Серед них – принципи гуманізму, законності, пропорційності, індивідуалізації та диференціації кримінальної відповідальності. Основна ідея існування принципів кримінального права в їх комплексній та збалансованій реалізації щодо суб'єктів кримінально-правових відносин. Ця вимога поширюється на рівень правотворчості і правозастосування, як в мирний, так і воєнний час.

Список використаних джерел

1. Максимов С. В. Уголовно-правовые мифы как элемент современной нормотворческой культуры. URL: <https://blog.pravo.ru/blog/3098.html>
2. Робочий проект Кримінального кодексу України станом на 14.10.2023 р. Сайт Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи при Президентові України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
3. Тимофеева Л. Ю. Гуманістична парадигма: досвід, виклики та перспективи кримінального права України : монографія. Передмова В. О. Тулякова. Харків : Право, 2020. 280 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/14053?show=full>
4. Frankl V. Man's Search For Meaning / Translator Ильзе Лаш. Ebury Press, 2008. 1946. 160 p.

Ключові слова: принципи кримінального права, нелюдське поводження, людяність, презумпція невинуватості.

Key words: principles of criminal law, inhuman treatment, humanity, presumption of innocence.

Агапова Каріна Вікторівна
доцент кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2020 р. закінчила факультет цивільної та господарської юстиції у Національному університеті «Одеська юридична академія», та отримала диплом магістра з відзнакою за спеціальністю 081 «Право».

У 2020 р. вступила до аспірантури. В 2022 р. захистила дисертацію на тему «Запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями в Україні» та отримала диплом доктора філософії.

Наукові інтереси: правопорушення, що вчиняються молодіжними угрупованнями, індивідуально – профілактичні заходи запобігання кримінальним правопорушенням, що вчиняються молодіжними угрупованнями.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОСОБИ, ЯКА ВЧИНЯЄ КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ У СКЛАДІ МОЛОДІЖНИХ УГРУПОВАНЬ

Розвиток демократії позначився сплеском активності молодіжних рухів. Однак, соціально-економічні й політичні перетворення в країні, інтеграція в європейське співтовариство призвели до втрати моральних цінностей та стереотипів мислення. Такі перманентні суспільні трансформації при недостатній увазі уповноважених органів державної влади до питань організації дозвілля дітей та молоді, їх зайнятості та відпочинку негативно впливають на формування особистості, призвели до посилення радикальних течій, існування яких зовні почало проявлятися в протиправній діяльності неформальних об'єднань.

У більшості наукових праць кримінологічний аспект особи злочинця розкривається шляхом з'ясування змісту ознак, якостей, властивостей, які, на переконання дослідника, необхідно віднести до

найбільш знакових (соціально-демографічні, психологічні, моральні, біологічні, кримінально-правові тощо).

Отже, не вдаючись до наукових дискусій, зазначимо, що під особою, яка вчиняє кримінальні правопорушення у складі молодіжних угруповань, необхідно розуміти сукупність її соціально-демографічних, морально-психологічних, соціально-рольових та кримінально-правових ознак і властивостей, що виявляються у злочинній поведінці, детермінованій негативними ідеологічними поглядами та агресією до оточуючих.

Під особою яка вчиняє кримінальні правопорушення у складі молодіжних угруповань, слід розуміти сукупність її соціальних, моральних, рольових та кримінально-правових ознак та властивостей, що виявляються в злочинній поведінці, детермінованій негативними ідеологічними поглядами та агресією до оточуючих.

Масштаб психологічного аналізу якостей особистості, які важливі для встановлення механізму злочину та покарання злочинця, обумовлюється окремо в кожному випадку, виходячи з того, що вчинив злочинець. Однак з урахуванням системного розуміння психологічних механізмів поведінки та відповідальності в усіх випадках обов'язково проводиться розгляд місця тих чи інших якостей особистості в загальній структурно-функціональній організації протиправної поведінки, визначення рівня і особливостей саморегуляції її суб'єкта і, перш за все, її мотивації.

На утворення кримінальної субкультури діють два прямо протилежних механізми:

а) механізм пошуку психологічного або фізичного захисту у середовищі, у тому числі захисту від суспільства і ворожих молодіжних угруповань;

б) механізм взаємної агресії членів спільноти, взаємного покарання й тиску слабких заради власного задоволення й підвищення.

Важливим криміногенним фактором, від якого залежить формування особистості агресивного злочинця є оточення людини в групі. Також, на формування агресивної налаштованості, анти-соціальної спрямованості особистості значно впливає негативний характер стосунків і у мікросередовищі. Якщо особистості притаманні агресивні тенденції, вони проявляються у всіх сферах її діяльності.

Кримінологічне вивчення особи-злочинця здійснюється головним чином для виявлення та оцінки її властивостей та рис, що сприяють злочинній поведінці, з метою її профілактики. Соціально-демографічні ознаки та властивості включають: вік, статеву

приналежність, освіту та місце проживання, соціальне становище і рід занять, характер і тривалість злочинної поведінки.

Найбільший інтерес представляє дослідження кримінально-правових ознак і властивостей особистості злочинця, який перебуває у неформальних молодіжних групах. Серед них виділяють відомості про категорії вчинених кримінальних правопорушень, форми провини, мотиви, одноосібний або груповий характер злочинної діяльності, наявність або відсутність судимості тощо

Одним з атрибутів життя злочинців цієї категорії є вживання наркотиків і алкоголю.

Аналіз морально-психологічних ознак і властивостей осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення у складі неформальних молодіжних груп, дозволив нам встановити потреби, інтереси, мотиви, мети, життєві прагнення та очікування осіб, які вчинили або здатні вчинити кримінальні правопорушення, а також їх негативні та позитивні якості.

Кримінальні правопорушення вчинені в екстремальних ситуаціях не можна розглядати лише як різновид випадкових кримінальних правопорушень: вони обумовлені як агресивністю, запальністю, зайвими побоюваннями та інші особистісними негативними особливостями злочинців. Можлива дія та інших обставин, які у зовнішньому середовищі, проте неадекватно, перебільшено оцінених особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Механізмом індивідуальної злочинної поведінки є не тільки мотиви кримінальних правопорушень. Велике змістовне навантаження тут несуть негативні, антисуспільні установки, які формуються в процесі спілкування індивіда з навколишнім середовищем.

На нашу думку, в основі індивідуальної кримінальної протиправної поведінки завжди лежить сформована психологічна деформація особи та її суспільно небезпечна установка, що взаємодіють з навколишньою обстановкою й ситуацією. Така протиправна установка у молоді реалізується в прагненні й готовності до задоволення індивідуальних інтересів і потреб, у тому числі протиправним шляхом.

Мотивація злочинного діяння часто характеризує стійкі соціально-негативні якості особистості, її вкрай знижену соціальну відповідальність. Їй часто властиві психічні стани, що перебувають між нормою та патологією, слабкі форми психічних розладів.

Особливості психології дітей, як відомо, багато в чому виявляються протягом багатьох років і після досягнення ними 18-річного віку. Причому, зазвичай, ця інерція досить довго супроводжує

зростання зрілості і засвоєння правил поведінки у суспільстві, конкурує з цими процесами і йде хіба що паралельним курсом.

Справді, становлення особистості підлітка відбувається у процесі соціалізації – найважливішого виду соціальної взаємодії, під час якого відбувається формування будь-якої людини як повноправного та повноцінного члена суспільства. Насильницька поведінка – це результат процесу десоціалізації, і в даному аспекті ми виділяємо відхилення корисливо-насильницької, насильницько-агресивної та соціально-пасивної орієнтації. Соціальні відхилення можуть виявлятися як у вигляді вчинення правопорушень та злочинів, так і у вигляді провин й аморальної поведінки.

На нашу думку, у майбутньому, частка групових кримінальних правопорушень молоді у найближчій перспективі (до 2030 р.) зростатиме. Йдеться, насамперед, про збільшення кількості неформальних молодіжних злочинних об'єднань, про зростання масштабів залучення молоді до злочинних угруповань, рецидивістів зі старших вікових груп, а також про помітне збільшення «змішаних» злочинних угруповань за участю підлітків та молоді.

Результати вивчення кримінальних проваджень наочно демонструють, що в молодіжній віковій групі зберігається загальна тенденція: чим нижчі вікові параметри учасників, тим рідше кримінальні правопорушення вчиняються наодинці.

Нерідко звичайне хуліганство, вчинене групою молоді, переростає у масові заворушення, погроми, вбивства, що саме собою є прямим свідченням підвищення їх суспільної небезпеки. Антигромадська групова поведінка дітей та молоді здійснюється за рахунок механізму наслідування, навіювання та зараження, внаслідок міжособистісного спілкування.

Початкові моніторингові дослідження та опитування молодих людей, схильних до вчинення кримінальних правопорушень, про характер та форми вчинених ними протиправних дій свідчать про їхню крайню жорстокість та агресивність.

Основними характерними рисами соціально-психологічного портрета особи, яка вчиняє кримінальні правопорушення у складі молодіжних угруповань є:

- зневага до суспільно значущих інтересів та інтересів інших осіб;
- виражений егоїзм, підпорядкування поведінки інших осіб власним інтересам і бажанням;
- особлива зухвалість, жорстокість стосовно до потерпілих;
- підвищена конфліктність;

- низький загальноосвітній рівень цієї категорії осіб;
- внутрішня готовність до протиправних вчинків;
- високий відсоток осіб підліткового та молодіжного віку, які вчиняють вуличне насильство;
- досить високий рівень групової організації вуличних насильницьких злочинців.

На підставі цього, можна типологізувати таких осіб:

- агресивно-епатажний – деформований тип особи з яскраво вираженою жорстокістю та цинізмом;
- зневажливий – з негативним ставленням до життя і здоров'я людини, з домінантою демонстративної, агресивної поведінки, який застосовує насильство як єдиний засіб і спосіб вирішення конфлікту, в більшості випадків створеного ним самим;
- проміжний – негативний тип особи, схильний до вчинення правопорушень, в якого агресія виступає як засіб досягнення злочинного результату, на відміну агресивно-епатажного типу, де є самоціллю;
- агресивно-насильницький – негативний тип особи, що застосовує насильство, зокрема й у відповідь на агресію ззовні (на відміну від агресивно-епатажного типу).

Ключові слова: молодь, молодіжне угруповання, кримінальне правопорушення, агресія, насильство, кримінологічна характеристика, причини, умови, особа злочинця, запобігання, Національна поліція України.

Key words: youth, youth group/gangs, criminal violation, aggression, violence, criminological characteristics, reasons, conditions, the personality / portrait of a criminal, prevention, National Police of Ukraine.

Радковська Ірина Сергіївна

аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2019 році закінчила Національний університет «Одеська юридична академія», де здобула ступінь магістра права. Також у 2019 році закінчила Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, де здобула ступінь бакалавра філології (англійська мова та література, переклад). У 2020 році вступила до аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального права.

Наукові інтереси: суб'єкти кримінальних правопорушень, кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

**КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ
ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ ЗА КК ФРН**

Для України, як держави, яка обрала євроінтеграційний курс, надзвичайно важливим є вивчення досвіду держав-членів Європейського Союзу, зокрема й у сфері кримінального права, та порівняння його з вітчизняним законодавством для виявлення можливостей перейняття кращого досвіду.

Аналізуючи КК ФРН [1], зазначимо, що його Загальна частина не є такою деталізованою, як Загальна частина чинного КК України [2]. Кримінальне законодавство ФРН не містить детальних положень щодо суб'єкта кримінального правопорушення, стадій вчинення кримінального правопорушення, тощо. Тим не менш, у кодексі наявна низка цікавих положень, які варті уваги.

Параграф 44 КК ФРН, який стосується заборони керування транспортним засобом, містить положення, що даний захід може застосовуватися до особи, навіть якщо вчинення кримінального

правопорушення не пов'язане з керуванням транспортним засобом або виконанням обов'язків водія [1].

Також параграф 69 КК ФРН передбачає можливість позбавлення права керування транспортним засобом, якщо буде доведено, що особа є непридатною до керування транспортним засобом. При цьому у пункті 2 цього параграфу зазначено, що, у випадках: створення загрози дорожньому руху (розділ 315с), незаконних автоперегонів (розділ 315d), керування автомобілем у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння (стаття 316), залишення місця ДТП, якщо правопорушник знав або повинен був знати, що внаслідок ДТП особа загинула, отримала серйозні поранення або було завдано значної шкоди майну іншої особи (стаття 142), сп'яніння (стаття 323а), тоді особа, як правило, вважається непридатною до керування транспортними засобами [1].

При цьому у параграфі 69а КК ФРН зазначено, що суд може прийняти рішення про безстрокове позбавлення права керування транспортним засобом, якщо очікується, що встановленого законом максимального строку буде недостатньо для запобігання небезпеці, яку представляє особа. Якщо особа не має посвідчення водія, суд все одно може прийняти рішення про позбавлення права керування транспортним засобом.

Вважаємо, що дане положення є раціональним та покликане максимально враховувати особу правопорушника при призначенні остаточного покарання. На нашу думку, дане положення може бути імплементоване до чинного КК України та застосовуватися у тих випадках, коли позбавлення права керувати транспортним засобом на певний строк не є достатнім.

Таким чином, пропонуємо доповнити абзац 4 частини 1 статті 55 чинного КК України наступим: «У разі повторного вчинення особливо тяжкого злочину, передбаченого Розділом XI Особливої частини цього кодексу, з урахуванням особи винного, позбавлення права керувати транспортними засобами може застосовуватися безстроково».

Звернімо увагу також на параграф 139 КК ФРН, який стосується виключення відповідальності за неповідомлення про злочин, що готується. Цікавими у даному випадку є два аспекти. По-перше, за загальним правилом, особа, яка не повідомила про злочин, що готується її близьким родичем, звільняється від покарання, якщо вона доклала зусилля для того, щоб відмовити близького родича від вчинення злочину або запобігти наслідкам. Тим не менш, є ряд злочинів, про які особа має повідомити у будь-якому випадку. До них

відноситься, зокрема: напад на повітряний або морський рух (параграф 316с (1) терористичною організацією (параграф 129а, також поєднаний з параграфом 129b (1) [1]. Вважаємо, що дане положення є цікавим, однак неприйнятним для нашої ментальності та культури, адже статтею 396 чинного КК України передбачено, що не підлягають кримінальній відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину члени сім'ї чи близькі родичі особи, яка вчинила злочин, коло яких визначається законом.

Говорячи про Особливу частину КК ФРН, зазначимо, що вона не містить окремого розділу, присвяченого транспортним злочинам, тому вони містяться в інших розділах.

Так, розділ 7 «Злочини проти громадського порядку» містить параграф 142, який передбачає відповідальність за залишення місця ДТП. Ми цілком підтримуємо дане положення та *пропонуємо доповнити чинний КК України статтею, яка встановлюватиме кримінальну відповідальність за залишення місця ДТП у разі спричинення потерпілому тяжкого тілесного ушкодження або смерті.*

Розділ 19, який має назву «Крадіжка та незаконне заволодіння майном», містить параграф 248в «Незаконне використання транспортного засобу», який передбачає відповідальність за використання транспортного засобу або велосипеду проти волі особи, уповноваженої ними користуватися. У даному параграфі під транспортним засобом розуміють транспортні засоби, які приводяться в рух за допомогою двигуна, а також наземні транспортні засоби лише в тій мірі, в якій вони не є залізничним транспортним засобом. Дане діяння карається позбавленням волі на строк, що не перевищує трьох років, або штрафом, якщо воно не підлягає більш суровому покаранню відповідно до інших положень КК ФРН. При цьому у кодексі зазначено, що даний злочин переслідується лише за заявою, тобто, оперуючи кримінально-процесуальною термінологією, належить до кримінальних правопорушень, провадження щодо яких здійснюється у формі приватного обвинувачення.

Фактично, даний параграф є тотожним статті 289 чинного КК України, за винятком такого предмета злочину як велосипед. У науці та вітчизняному законодавстві на даний момент існують різні точки зору щодо місця кримінального правопорушення, яке полягає у незаконному заволодінні транспортним засобом. Так, як бачимо, у КК ФРН дане кримінальне правопорушення відноситься до злочинів проти власності. У чинному ж КК України воно належить до кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту. На нашу думку, розмежування має йти

саме за предметом кримінально-протиправного посягання та тими суспільними відносинами, яким завдається найбільша шкода. Так, до прикладу, особа, яка викрадає як автомобіль, так і велосипед, посягає на відносини власності. Однак, викравши велосипед, дана особа не може нанести суттєвої шкоди відносинам, які виникають у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту. Особа ж, яка викрадає автомобіль, також завдає шкоди відносинам власності. Тим не менше, з урахуванням того, що автомобілі відносяться до джерел підвищеної небезпеки, існує потенційна загроза завдання суттєвої шкоди життю та здоров'ю інших учасників дорожнього руху. Таким чином, вважаємо, що у випадку незаконного заволодіння механічними транспортними засобами мова має йти про кримінальне правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а у випадку незаконного заволодіння велосипедом – про кримінальне правопорушення проти власності.

Наявна згадка про транспорт також у параграфі 263 КК ФРН, який передбачає відповідальність за шахрайство. Так, відповідно до пункту 3, одним із особливо тяжких видів шахрайства вважається подія, де особа вдає, що страховий випадок стався після того, як вона або інша особа спричинили затоплення або посадку судна на мілину [1].

Переважає більшість транспортних кримінальних правопорушень міститься у розділі «Злочини, що становлять суспільну небезпеку» КК ФРН.

Зокрема, параграф 315с КК ФРН встановлює відповідальність за загрозу дорожньому руху, яка може проявлятися у наступному: якщо особа під час дорожнього руху:

1) керує транспортним засобом, хоча вона не у змозі безпечно керувати транспортним засобом: а) внаслідок вживання алкогольних напоїв або інших одурманюючих речовин або б) через розумові або фізичні вади, або

2) з грубим порушенням ПДР і з необережності: а) не дотримується переваги, б) неправильно виконує обгін або іншим чином неправильно керує під час обгону, в) неправильно їде в районі пішохідних переходів, г) їде занадто швидко в місцях з поганою видимістю, на перехрестях доріг, вузлах або залізничних переїздах, ґ) не тримається правого боку дороги у місцях з недостатньою видимістю, д) повертає, їде назад або всупереч напрямку руху, або намагається зробити це на автомагістралі чи головній дорозі або є) не робить транспортні засоби, які зупинилися або зламалися, розпізнаваними на достатній відстані, хоча це необхідно для забезпечення безпеки

руху, і тим самим створює небезпеку для життя чи здоров'я іншої особи чи майна значної цінності.

Вважаємо даний підхід, використаний законодавцем ФРН, який полягає у зазначенні найбільш небезпечних порушень ПДР, досить цікавим, однак неприйнятним для нашої правової системи, адже саме бланкетний характер формулювання диспозицій певних статей дає змогу охопити весь масив нормативно-правових актів, які регулюють ті чи інші відносини, що дозволяє уникнути можливих маніпуляцій.

Параграф 316 КК ФРН, як і кримінальні закони низки інших держав, встановлює відповідальність за сам лише факт керування транспортним засобом у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння [1]. *Пропонуємо доповнити розділ XI Особливої частини КК України статтею, яка передбачатиме відповідальність за кримінальний проступок, який полягає у керуванні транспортним засобом у стані сильного алкогольного сп'яніння.*

Параграф 316а КК ФРН передбачає відповідальність за напад на водія з метою вчинення пограбування і має наступний вигляд:

Особа, яка з метою вчинення пограбування (параграф 249 або 250), крадіжки із застосуванням сили (параграф 252) або вимагання із застосуванням сили чи погрози силою (стаття 255) посягає на життя, здоров'я чи свободу прийняття рішень водія транспортного засобу або пасажирів, і таким чином використовує особливі умови дорожнього руху, підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк не менше п'яти років. Якщо, вчинивши злочин, особа принаймні з необережності спричинила смерть іншої особи, покаранням є довічне позбавлення волі або позбавлення волі на строк не менше 10 років [1]. Вважаємо, що дане положення є досить цікавим, враховує особливості умов дорожнього руху і може бути розглянуто з можливістю імплементації до чинного КК України.

Наостанок звернемо увагу на параграф 323а КК ФРН, який, на нашу думку, є дуже цікавим законодавчим рішенням. Так, особа, яка навмисно або з необережності вводить себе в стан сп'яніння шляхом вживання алкогольних напоїв або інших одурманюючих речовин, карається позбавленням волі на строк не більше п'яти років або штрафом, якщо вона вчинила протиправну дію, перебуваючи в такому стані, і не може бути піддана кримінальному покаранню за це через відсутність кримінальної відповідальності внаслідок сп'яніння. Покарання не може бути суворішим від покарання, передбаченого за злочин, який було вчинено у стані сп'яніння.

Отже, підбиваючи підсумки, зазначимо, що КК ФРН містить ряд положень, відсутніх у чинному КК України, які можуть бути розглянуті з метою імплементації до чинного кримінального законодавства України.

Список використаних джерел

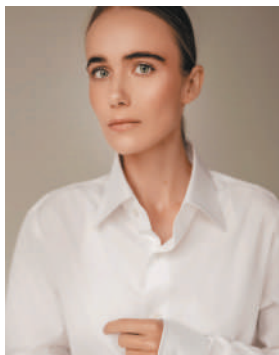
1. German Criminal Code. *Federal Ministry of Justice*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/index.html#gl_p1771
2. Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.

Ключові слова: транспортні кримінальні правопорушення, КК ФРН, суб'єкт кримінального правопорушення, ДТП, стан сп'яніння.

Key words: transport criminal offences, CC of the FRG, a subject of a criminal offence, road traffic accident, state of drunkenness.

Науковий керівник:

Мирошніченко Наталія Анатоліївна – кандидат юридичних наук, доцент, професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», заслужений юрист України.

Мустафаєва Анна Іванівна

аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2013 році вступила до Одеської юридичної академії, здобула ступінь бакалавр, у 2018 році закінчила Донецький національний університет та здобула ступінь магістр за спеціальністю «право».

У 2021 році вступила до аспірантури до Національного університету «Одеська юридична академія» за спеціальністю «Кримінальна юстиція». Працюю над дисертацією «Кримінально- правова охорона ембріона в Україні»

Наукові інтереси: кримінальне право, кримінальний процес, кримінологія.

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ЕМБРІОНА В УКРАЇНІ

Стан репродуктивного здоров'я є однією з найбільш гострих соціально- економічних проблем і в Україні, і у світі. Відповідно до визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я під репродуктивним здоров'ям розуміється, в першу чергу, стан повного фізичного, розумового та соціального добробуту, а не відсутність недуги чи хвороб репродуктивної системи, її функцій та процесів [1]. У програмі дій Міжнародної конференцією з питань народонаселення та розвитку (Каир, 1994 р.) було рекомендовано використовувати термін «репродуктивні права», під якими маються на увазі права подружжя на визначення кількості дітей, досягнення високих показників сексуального здоров'я, репродуктивний вибір без будь-яких дискримінаційних обмежень [2]. Аналізуючи цю проблему, потрібно враховувати, що існують ризики для репродуктивного здоров'я та проблеми з таким станом. Так, наприклад, вважається, штучне переривання вагітності шкодить репродуктивному здоров'ю [3].

Положення значно ускладнюється під час надзвичайних процесів [4, с. 244–247]. Воєнний стан, які зараз дії в Україні, має безпосередній вплив на такі процеси. Значна кількість мігрантів, біженців та інших постраждалих безпосередньо впливає на проблеми репродуктивного здоров'я [5]. Наприклад, Збройні сили України (далі ЗСУ) є на сьогодні однією з найбільш фемінізованих армій серед європейських країн. Так, згідно з офіційними даними, у ЗСУ проходить службу 30 тис. жінок, що складає понад 10 % чисельності особового складу, залученого до сил і засобів ООС. У порівнянні з 2014 роком кількість жінок у війську збільшилася вдвічі. При цьому, потрібно враховувати, що через негативний вплив факторів військового і воєнного середовища, жінки-військовослужбовці мають більше захворювань і проблем з репродуктивним здоров'ям, ніж представниці «мирних» професій. При цьому, це не тільки проблема українських жінок-військовослужбовців. Так, в результаті досліджень, які проводили у США, де найбільша кількість жінок-військово-службових, 30 відсотків з жінок-ветеранів стикаються з проблемами неплідності [6].

На основі узагальнення існуючих підходів поступово сформувалося бачення репродуктивного здоров'я як сукупності наступних неодмінних елементів: «безпечне та ефективне запобігання небажаних вагітностей; безпечне переривання вагітності; можливість доступу та вибір безпечних для здоров'я методів та засобів контрацепції; безпечна вагітність і догляд до пологів, у період пологів та після пологів; лікування безпліддя та інших репродуктивних захворювань системи» [7].

Складна проблема правового регулювання, в тому числі кримінально-правова охорона, в загальному плані починається з початку визначення навчального моменту початку життя конкретної людини тобто після якого людина набуває право на життя та її кримінально-правову охорону. Але, єдиної точки зору з цього приводу, серед фахівців різних галузей знання, на сьогодні. Так, з точки зору біології та ембріології, людина, як біологічний індивід формується після злиття батьківських статевих клітин, коли створюється неповторний набір генів.

З медичною точки зору, ембріон являє собою зародок нового життя, це вже індивідуальний міні-організм, які має свої власні органи, але котрий ще є залежним від материнської утроби. Тому, з релігійної точки зору примусове переривання вагітності (аборт) осуджується трьома головними світовими релігіями: християнством, ісламом і іудаїзмом, та вважається формою вбивства.

До цієї проблеми повернута постійна увага і в Україні, що знаходить своє відображення у багатьох важливих документах та офіційних заходах [8]. Так, у ст. 27 Конституції України [10] зазначено, що: «Кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини.». З огляду на зазначене, доцільно зауважити, що в Основному Законі не вказується, із якого періоду виникає право на життя.

Перш ніж заглибитися в специфіку кримінально-правової охорони ембріона в Україні, доцільно дати правового визначення терміну «ембріон людини». Так, ст. 2 Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини» [9] зазначається, що «ембріон людини – зародок людини на стадії розвитку до восьми тижнів». Окрім того, доцільно відзначити, що правова охорона ембріона людини зароджується від виникнення права на життя. У законодавстві України право на життя, окрім статті 27 Конституції України, закріплюється також: ст. ст. 3, 21 та 64 Конституції України [10], ст. 281 ЦК України [11], ст. 50 та 52 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [12].

Водночас питання абортів у законодавстві України регулюється ч. 6 ст. 281 ЦК України та ст. 50 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [12]. Так, ч. 6 ст. 281 ЦК України визначає, що «штучне переривання вагітності, якщо вона не перевищує дванадцяти тижнів, може здійснюватися за бажанням жінки», а ч. 1 ст. 50 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» зазначає, що «операція штучного переривання вагітності (аборт) може бути проведена за бажанням жінки у закладах охорони здоров'я при вагітності строком не більше 12 тижнів».

Підсумовуючи вищезазначене, доцільно відзначити, що законодавство України лише частково забезпечує право ембріона на життя і народження, оскільки таке право закріплюється частково за вибором жінки на те, щоб стати матір'ю.

Кримінально-правова охорона життя, яка є основним об'єктом кримінальних правопорушень, породжує численні теоретичні, методологічні та практичні питання регламентування такого процесу, оскільки КК України [13] на сьогодні виключає можливість кримінально-правової охорони ембріона. Це зумовлено тим, що право на життя ембріона не закріплено в Конституції, що призводить до багатьох неузгодженостей. У КК України зазначено, що початок життя пов'язується із моментом фізіологічного народження.

Водночас існують кримінально-правові вимоги щодо встановлення кримінально-правової охорони ембріонів. Так, ч. 1 ст. 121 КК України зазначено, що «умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, ..., або переривання вагітності ... карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років». Тут законодавець особливо виділяє характеристику злочину. Такий злочин може бути також за участю вагітної жінки, яка умисно перервала вагітність (аборт), тим самим, спричинила загибель ембріона, тобто посягнула на його право на життя. Однак, якщо переривання вагітності сталося під час нанесення тілесних ушкоджень, то, незалежно від тривалості цього терміну нанесення тілесних ушкоджень, такий злочин вважається не вбивством, а тяжким тілесним ушкодженням. При цьому в основному під кримінально-правовою охороною знаходяться інтереси жінки, а не інтереси права на життя ембріона.

Виходячи з цього, пропонується закріпити в положеннях КК України положення про кримінально-правову охорону ембріона, тривалість життя якого будемо вираховувати поки що з сутності поняття «ембріон людини», що визначена ст. 2 Закону України «Про заборону репродуктивного клонування людини», тобто «до восьми тижнів».

Варто відзначити і проблеми, які породжує відсутність належної кримінально-правової охорони ембріона в Україні, зокрема, це посягання вагітної на право на життя ненародженої людини, посягання інших осіб на право на життя ненародженої людини, некваліфіковане виконання професійних обов'язків (в основному стосується медичних працівників) тощо.

Список використаних джерел

1. Сайт ВООЗ, Reproductive health. URL: <http://www.who.int>
2. Сайт ООН. URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/ICPD_programme_of_action_uk.pdf
3. Що варто знати про репродуктивне здоров'я. Центр громадського здоров'я МОЗ України. URL: <https://www.phc.org.ua/news/scho-var-to-znati-pro-reproduktivne-zdorovya>
4. Стрельцов Є. Л. Воєнно-кримінальне право: сучасний стан. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 244–247.

5. «Воєнне» медичне право в запитаннях і відповідях. Національна асоціація адвокатів України. Комітет медичного і фармацевтичного права та біоетики. Київ, 2022. 78 с.
6. Константінова Надія. Війна і жінки: трагічні наслідки для репродуктивного здоров'я. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-i-zhinky-trahichni-naslidky-dla-reproduktivnoho-zdorovia/31508583.html>
7. Репродуктивне здоров'я людини. URL: <https://brody.crl.net.ua/dliapatsiientiv/reproduktivne-zdorov-ya-lyudyny/>
8. Концепція Державної програми «Репродуктивне здоров'я нації на 2006–2015 роки». Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 квітня 2006 р., № 244-р. Стратегію державної політики у сфері репродуктивного здоров'я обговорено під час «круглого столу». *Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/112073.html>
9. Про заборону репродуктивного клонування людини: Закон України від 14.12.2004 № 2231-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2231-15#Text>
10. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
12. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>
13. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Ключові слова: репродуктивне здоров'я, Конституція України, кримінальне право України, кримінальне правопорушення.

Key words: reproductive health, Constitution of Ukraine, criminal law of Ukraine, criminal offense.

Науковий керівник:

Стрельцов Євген Львович – доктор юридичних наук, доктор теології, професор, професор кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія», член-кореспондент Національної академії Правових наук України, заслужений діяч науки та техніки України, нагороджений 11 державними нагородами, у тому числі орденами «За заслуги» 1, 2 та 3 ступенів (повний кавалер), знаком відзнаки Президента України – медаллю «Двадцять років незалежності України» та ін.

Нековаль Єгор Ігорович

аспірант кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

У 2022 році закінчив навчання у Національному університеті «Одеська юридична академія» та отримав диплом з відзнакою за спеціальністю 081 «Право». Згодом, у 2022 році вступив до аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального права, за спеціалізацією «Кримінальна юстиція».

У період з 2020 року по 2022 рік був помічником-консультантом на громадських засадах народного депутата України. Брав участь у розробці та вдосконаленні законопроектів у різних сферах.

Наукові інтереси: загальні положення кримінального права; кримінально-правовий захист виборчих прав громадян.

**КРИМІНАЛЬНА ЗАБОРОНА ПОСЯГАНЬ
НА ВИБОРЧУ СИСТЕМУ: КОРОТКЕ ПОРІВНЯННЯ
ВІТЧИЗНЯНОГО ТА НІМЕЦЬКОГО ДОСВІДУ**

Порівняння явищ веде до встановлення їх схожих та відмінних рис, виявлення як найбільш ефективних моментів, так і негативних тощо. Шляхом проведення порівняння видається можливим отримати нову інформацію не лише про об'єкти порівняння, але й про їх взаємозв'язки, тенденцію функціонування та розвитку. Законодавство Німеччини є яскравим представником ефективного кримінально-правового захисту суспільних відносин у сфері реалізації виборчих прав громадян, що дає підстави для зацікавленості в проведенні саме компаративістських досліджень з метою пошуку шляхів вдосконалення національного законодавства на основі зарубіжного досвіду.

Основу організаційно-правового регулювання виборчого процесу в ФРН закладено в Конституції ФРН – Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, де визначено, що «державна влада

йде від народу; вона здійснюється народом шляхом виборів, голосування та через особливі законодавчі, виконавчі та судові орган» [1], Законі про політичні партії – Gesetz über die politischen Parteien (Parteiengesetz) [2], Федеральному законі про вибори (ФЗВ) – Bundeswahlgesetz [3].

Правом на участь у виборах мають усі громадяни ФРН, незалежно від віросповідання, раси, освіти, статі, майнового стану. Активним виборчим правом (правом вибирати) володіють особи, які досягли вісімнадцяти років; пасивним виборчим правом володіє той, хто не досяг повноліття. Будь-який громадянин, що володіє виборчим правом, вирішує самостійно, чи скористатися ним чи ні.

За порушення виборчих право громадян та вчинення тих чи інших визначених у законодавстві посягань проти їх реалізації чи функціонування виборчих процесів німецьким законодавством, як і національним, передбачено різні види відповідальності, як-то конституційна, адміністративна та кримінальна. У контексті даного дослідження цікавить саме порівняння особливостей кримінально-правової охорони суспільних відносин у сфері забезпечення процесу формування народовладдя за німецьким та українським законодавством.

Науковці з кримінального права висловлюють свої думки щодо сутності порівняльно-правового методу досліджень. Так, з точки зору М. І. Бажанова, порівняльно-правовий метод «полягає у вивченні норм кримінального права як далекого, так і ближнього зарубіжжя з метою зіставлення, порівняння з нормами кримінального права України. Він дає можливість оцінити ті чи інші норми кримінального права країн зарубіжжя на предмет їх використання в нашому законодавстві» [4, с. 24]. В. О. Туляков характеризує порівняльно-правовий метод у науці кримінального права як такий, що «використовується для визначення змісту та сутності кримінально-правових норм та інститутів, характеристик кримінальної політики держави чи міждержавних угруповань, законодавство яких досліджується, із метою виявлення загальних сутнісних рис і характеристик догми права та закономірностей її розвитку для подальшого визначення можливих напрямів удосконалення кримінально-правового законодавства і практики його застосування [5, с. 30]. М. І. Хавронюк визначає, що «порівняльний метод – це метод, що полягає у зіставленні двох чи більше таких, що можуть бути порівняні, об'єктів (феноменів, явищ, ідей, положень та інститутів законодавства, судових рішень, результатів наукових досліджень тощо) та виділення в них загального, спільного, схожого, відмінного та унікального» [6, с. 6]. А. А. Вознюк зауважує, що «вивчення законодавства зарубіжних

країн у кримінально-правових дослідженнях зазвичай відбувається або в окремому розділі чи підрозділі роботи, спеціально присвяченому компаративному аналізу, або у різних частинах праці з урахуванням принципу доцільності. Трапляються також наукові розвідки із суто порівняльно-правового дослідження кримінального законодавства України та інших країн – у них зарубіжний досвід виправдано пронизує все дослідження» [7, с. 27]. На думку А. С. Політової, «функціональне призначення методу порівняння під час здійснення кримінально-правових досліджень полягає у виявленні загального й особливого в розвитку національних правових систем, у виробленні унікальних підходів до визначення злочинності і караності діянь у різних державах» [8, с. 260].

Таким чином, саме з метою визначення найбільш досконалих з техніко-юридичного боку та актуальних положень кримінального законодавства пропонується проаналізувати особливості кримінально-правової охорони виборчих прав громадян німецьким законодавством, їх можливого врахування під час подальшого удосконалення КК України, так і загалом гармонізації кримінального законодавства європейських держав.

Так, кримінальний закон Німеччини містить Розділ 4 «Злочинні діяння проти конституційних органів, а також пов'язані з виборами та голосуванням», до якого входять:

- § 107 «Перешкоджання проведенню виборів»;
- § 107a «Фальсифікація результатів виборів»;
- § 107b «Фальсифікація виборчих документів»;
- § 107c «Порушення таємниці виборів»;
- § 108 «Примушування виборців»;
- § 108a «Обман виборців»;
- § 108b «Підкуп виборців»;
- § 108e «Підкуп суб'єкта депутатських повноважень» [9].

На відміну, вітчизняний КК України містить дещо інший перелік кримінально-караних діянь у сфері реалізації виборчих прав громадян, які відносять до Розділу V Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина», до яких входять:

- перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача (ст. 157 КК України);
- надання неправдивих відомостей до органу ведення Державного реєстру виборців або інше несанкціоноване втручання в роботу Державного реєстру виборців (ст. 158 КК України);

- незаконне використання виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі, голосування виборцем, учасником референдуму більше одного разу, викрадення, пошкодження, приховування або знищення виборчого бюлетеня, бюлетеня для голосування на референдумі (ст. 158-1 КК України);
- незаконне знищення або пошкодження виборчої документації або документації референдуму (ст. 158-2 КК України);
- фальсифікація, підроблення, викрадення, пошкодження або знищення виборчої документації, документації референдуму, викрадення, пошкодження, приховування, знищення печатки виборчої комісії, комісії референдуму, виборчої скриньки, списку виборців чи учасників референдуму (ст. 158-3 КК України);
- порушення таємниці голосування (ст. 159-1 КК України);
- порушення порядку фінансування політичної партії, передвиборної агітації чи агітації референдуму (ст. 159-1 КК України);
- підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму (ст. 160 КК України).

Таким чином, із зазначеного вбачається, що німецький законодавець не ставить в контексті виборчих правовідносин під кримінально-правову охорону питання правомірності фінансування політичних процесів, тоді як національний законодавець виділяє окремо такі норми. Водночас, німецький законодавець більш пильно ставиться до підкупу у сфері виборчої сфери, розділяючи окремо підкуп виборця та підкуп суб'єкта депутатських повноважень, на відміну цього, КК України під страхом кримінального покарання забороняє підкуп виборця, учасника референдуму, члена виборчої комісії або комісії з референдуму, офіційного спостерігача, визначаючи таким чином, інший суб'єктний склад. Більш предметний підхід до проявів фальсифікації у виборчих відносинах притаманний кримінальному законодавству ФРН. Разом з тим, в більшій мірі схожий підхід КК ФРН та КК України містять в частині охорони таємниці голосування та перешкоджання здійснення виборчого права.

Список використаних джерел

1. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Ulm : Ebner & Spiegel GmbH, 2003. 95 S.
2. Gesetz über die politischen Parteien. Bundesgesetzblatt. Teil I. 1994. № 5. S. 150–159.
3. Bundeswahlgesetz. Bundesgesetzblatt. 1993. Teil I. № 39. S. 1289–1338.
4. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін. ; за ред. проф. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.

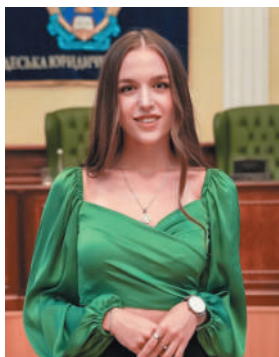
5. Туляков В. О. Порівняльний метод у науці кримінального права. Правова доктрина України: у 5 т. Харків : Право, 2013. Т. 5. Кримінально-правові науки в Україні: стан, проблеми та шляхи розвитку / за заг. ред. В. Я. Тація та В. І. Борисова. С. 30–40.
6. Хавронюк М. І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право*. № 1. 2017. С. 5–9.
7. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 928 с.
8. Політова А. С. Використання порівняльного правознавства у кримінальному праві. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. Харків : Право. 2014. С. 259–262. URL: [http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS_PRINT&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=FULLW_print_2&C21COM=S&S21CNR=500&S21ALL=\(%3C.%3EA=Політова,%20А.%20С.%3C.%3E%29](http://ek.nlu.edu.ua/cgi-bin/irbis64r_01/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=IBIS_PRINT&P21DBN=IBIS&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=FULLW_print_2&C21COM=S&S21CNR=500&S21ALL=(%3C.%3EA=Політова,%20А.%20С.%3C.%3E%29)
9. Кримінальний кодекс ФРН. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/_108e.html

Ключові слова: підкуп виборця, підкуп учасника референдуму, підкуп члена виборчої комісії або комісії з референдуму, підкуп офіційного спостерігача.

Key words: bribery of a voter, bribery of a referendum participant, bribery of a member of the election commission or referendum commission, bribery of an official observer.

Науковий керівник:

Стрельцов Євген Львович, доктор юридичних наук, доктор теології, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений діяч науки і техніки України, повний кавалер ордена «За заслуги», зав. лабораторії «Інновації у сфері кримінальної юстиції» Національного університету «Одеська юридична академія».

Рутковська Анастасія Русланівна

аспірантка кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
директор Юридичної клініки
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наукова біографія

В 2022 році закінчила Національний університет «Одеська юридична академія» за спеціальністю 081 «Право». В 2023 році вступила до аспірантури Національного університету «Одеська юридична академія» на кафедру кримінального права за спеціалізацією «Кримінальна юстиція».

Наукові інтереси: кримінально-правова характеристика кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, удосконалення законодавства, яке стосується незаконного обігу зброї, та його адаптація в умовах повномасштабного вторгнення в Україні.

НЕЗАКОННЕ ПОВОДЖЕННЯ ЗІ ЗБРОЄЮ ТА БОЙОВИМИ ПРИПАСАМИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

У зв'язку з тривалою та жорсткою російсько-українською війною, питання незаконного поводження, обігу та використання зброї та бойових припасів стає дедалі актуальнішим та вкрай важливим як для українського суспільства, так і для міжнародної спільноти.

Російсько-українська війна, що розпочалася в 2014 році, стала великою трагедією для нашої країни та створила на той момент серйозні виклики у сфері національної та громадської безпеки. Аналізуючи інформацію національних та іноземних джерел можна легко зробити висновок, що російське походження та обіг зброї і бойових припасів у цьому конфлікті, і участь російських військовослужбовців в окупації українських територій – є беззаперечним фактом [1]. Ми знаємо багато прикладів, коли від самого початку вторгнення Служба безпеки України, Міністерство оборони України та інші силові структури офіційно заявляли про присутність

російської зброї та російських солдат на території України [2]. Саме ця присутність в подальшому спричинила неконтрольований обіг зброї та боєприпасів серед цивільного населення як на тимчасово-окупованих територіях, так і на уже звільнених.

Якщо сьогодні запитати в пересічного громадянина чи потрібно дозволити вільне володіння зброєю з метою особистого захисту в Україні, більшість відповість «Так!» [3]. Насамперед це зумовлено тим, що потреба в особистому захисті, постійне почуття страху та очікування зустріти окупанта на своїй землі залишилися у нас з 24 лютого 2022 року, і, відповідно, громадянин із власною зброєю відчуває себе більш захищеним та сильним. Проте на даний момент зброя ще не легалізована, а от кількість шляхів та способів набуття зброї, на жаль, збільшилась, як збільшилась і кількість самої зброї. І саме тому, на мою думку, явище незаконного поводження, яке включає в себе незаконне зберігання, носіння, збут, придбання вогнепальної зброї та бойових припасів, становить серйозну загрозу і особистісній безпеці, і суспільній, і національній, а в часи повномасштабного вторгнення ця проблема ще більше загострилася.

Також варто взяти до уваги, що військовослужбовці Збройних сил України, які повертаються з зони бойових дій можуть привозити з собою незареєстровану так звану «трофейну зброю» або «трофейні боєприпаси», і, на жаль, в зв'язку з низьким рівнем психологічної допомоги військовослужбовцям в Україні, вчиняють самогубства або гинуть внаслідок необережного поводження з боєприпасами [4]. Це є одним з результатів незаконного обігу зброї та бойових припасів.

Окрім того можна виділити додаткові проблеми, які виникають внаслідок неконтрольованого придбання та збуту зброї і вибухових речовин. Найбільш поширеним може бути збільшення кількості вбивств, пограбувань, розбійних нападів, викрадення людей і навіть сімейного насильства (як фізичного, так і морального шляхом шантажу та погроз). Також формуються і більш масштабні проблеми: загострення конфліктів між організованими злочинними угрупованнями та спроби замаху на державний суверенітет і територіальну цілісність. Найбільша проблема полягає в тому, що кримінальні правопорушення, вчинені з допомогою незареєстрованої зброї, буде набагато важче розкрити, адже відомостей про власника в Єдиному реєстрі зброї (який запустився, до речі, лише в червні 2023 року) немає, а отже винні злочинці можуть бути не покарані.

Також варто згадати, що на початку повномасштабного вторгнення багато нелегалізованої зброї застосовувалось з метою відсічі збройної агресії росії. В судовій практиці були випадки, коли суди

першої та апеляційної інстанцій засуджували таких осіб за незаконне поводження зі зброєю і бойовими припасами до позбавлення волі. Проте є зразкова справа та рішення Верховного Суду у справі № 760/6265/22 від 4 травня 2023 року, де рішення судів попередніх інстанцій були скасовані, в зв'язку з тим, що суди першої та апеляційної інстанцій не надали належної оцінки доводам обвинуваченого про те, що він, був волонтером, працював на забезпечення сил територіальної оборони Збройних сил України, отримав зброю і боеприпаси від військовослужбовців у лютому 2022 року з метою захисту територіальної цілісності нашої держави. Верховний Суд зазначив, що в разі підтвердження таких заяв ці дії особи потрібно розцінювати як крайню потребу, що відповідно до ч. 1 ст. 39 КК України не є кримінальним правопорушенням [5]. Отже з цього можна зробити висновок, що зберігання вогнепальної зброї не є кримінальним правопорушенням в тому випадку, коли це пов'язане із захистом держави.

Перш за все, великий негативний вплив на контроль над системою обігу зброї в Україні здійснює корупція. Великий відсоток зброї виготовляється легально, але уже потім подальший її шлях у суспільство проходить поза законом. Окрім того, через війну в Україну постачається велика кількість зброї, боеприпасів та вибухових речовин від союзників в рамках військової допомоги. Але існує великий ризик того, що ця зброя потрапить до каналів незаконного продажу та придбання, і це буде чинником для створення конфліктів між суспільством та органами влади. Аби цього не сталося політичне та правове поле держави має бути удосконалене та приведене у відповідність до сучасних умов, а саме – до умов військового стану.

Головними завданнями виконавчих і законодавчих органів має бути оновлення та розширення переліку нормативно-правових актів, які б давали вичерпний перелік незаконного поводження зі зброєю, тому що суспільство модернізується та діджиталізується, і виникають нові методи незаконного використання зброї, які загрожують як державі загалом, так і кожному громадянину зокрема. Усі інші правоохоронні, розвідувальні та інші спеціалізовані органи зобов'язані вчиняти усі можливі дії для запобігання і припинення виявлених проявів тероризму, діяльності незаконних збройних формувань та інших правопорушень, які можуть зазіхати на громадську безпеку та територіальну цілісність.

Значну теоретичну проблему також становить той факт, що єдиного, загального закону, який би вмещав в собі поняття

«зброя», «незаконний обіг зброї» та інші пов'язані з цим явищем поняття – немає. Саме тому кожен з пунктів незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами регулює окремий нормативно-правовий акт. В Кримінальному кодексі України ст. ст. 262, 263, 263¹, 264 визначають ступінь відповідальності за викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння, незаконне поводження, виготовлення, переробку, ремонт, а також недбале зберігання вогнепальної зброї, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або бойових припасів, проте саме визначень цих понять також немає [6]. Тому молоді та досвідчені науковці та теоретики в своїх дослідженнях всебічно намагаються дослідити і розкрити сутність цих понять. Наприклад: один з авторів визначає, що незаконний обіг зброї – це процес, який включає етапи її виготовлення, експлуатації та знищення, а вже саме використання зброї за цільовим призначенням не є елементом поняття «обігу зброї» [7].

Зважаючи на все вищевикладене, поняття, що стосуються незаконного поводження зі зброєю та бойовими припасами потребують всебічного дослідження, і на основі науково-теоретичних знань має бути проведена уніфікація законодавства, яке і в умовах російсько-української війни, і в майбутній мирний час після нашої перемоги буде регулювати дану сферу суспільних відносин.

Список використаних джерел

1. Гарбар О., Конопкін А., Кореньков О., Мовчан С. Збройний конфлікт в Україні: військова підтримка незаконних збройних формувань «ДНР» та «ЛНР» з боку Російської Федерації. За ред.: О. Павліченка, О. Мартиненка. Українська Гельсінська спілка з прав людини. К., 2018. 40 с.
2. СБУ надала нові беззаперечні докази участі російських військових у бойових діях в Україні // YouTube-канал Служби безпеки України. URL: <https://youtu.be/ZvBBBhhB5J>
3. За вільну зброю виступає 58,75% українців – опитування в «Дії». URL: <https://suspilne.media/245619-za-vilnu-zbrou-vistupae-5875-ukrainciv-opituvanna-v-dii/>
4. Воїн АТО вдома підірвався на гранаті. URL: <https://znaj.ua/news/regions/33901/voyn-ato-vdoma-pidirvavsya-na-granati.html>
5. Рішення Верховного Суду у справі № 760/6265/22 від 4 травня 2023 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110749408?fbclid=IwAR1jLirxbDpHGArmQ6Ilkl7d4xlpMqshQVWaJyvtMWBf5FkTHV3r5EkPo_w
6. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

7. Андреев Д. В. Поняття та види незаконного обігу зброї. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. Сєверодонецьк, 2017. № 2 (78). С. 62–69. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0b1bbad3-7001-46e3-af65-adf1755a9123/content>

Ключові слова: зброя, незаконне поводження зі зброєю, суспільство, військовослужбовці, кримінальна відповідальність, кримінально-правові заходи протидії кримінальним правопорушенням.

Key words: weapons, illegal handling of weapons, society, military personnel, criminal liability, criminal law measures to counter criminal offences.

Науковий керівник:

Степаненко Оксана Василівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Сидорець Вікторія Павлівна
студентка 2 курсу магістратури
факультету цивільної
та господарської юстиції
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
спеціальність «Правоохоронна діяльність»

Освітня біографія

З 2007 по 2018 рік навчалась у Мелітопольській спеціалізованій школі № 23. Призерка багатьох міських та обласних олімпіад, активна учасниця «Малої академії наук».

З 2018 по 2022 рік навчалася у ДВНЗ «Київський національний економічний університет», отримала бакалаврський рівень освіти за спеціальністю 081 «Право громадської та політичної діяльності». Протягом навчання на бакалаврському рівні мала академічні успіхи у таких дисциплінах, як: «Кримінальне право України», «Адміністративне право України», «Фінансове право України» тощо. Брала активну участь у студентському житті, була членкинею Конференції студентів Юридичного інституту, старостою в групі та гуртожитку. Протягом навчання брала участь у наукових конференціях, маю більше 10 публікацій тез. У 2022 році вступила до НУ «Одеська юридична академія» та наразі навчаюся на 2 курсі магістратури за спеціальністю «Правоохоронна діяльність».

Наукові вподобання: кримінальне право, кримінальний процес, адміністративне право, фінансове право.

СУДОВИЙ ПРЕЦЕДЕНТ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

У сучасному правовому просторі України активно обговорюється роль судового прецеденту як джерела кримінального права. Це питання набуває особливої актуальності у контексті поглиблення процесу приведення національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами.

Варто зазначити, що правова система України належить до романо-германської, де основним джерелом права вважається нормативно-правовий акт. На сьогодні для правової системи

України характерною є особливість інтеграційних процесів правових доктрин країн, які належать до сім'ї загального права або ж до англосаксонської правової сім'ї. На сьогодні нормативно-правовий акт є і залишається основним, ключовим джерелом вітчизняного права. Однак у зв'язку з бажанням України приєднатися до європейського співтовариства та адаптувати національне законодавство до європейських стандартів, судовий прецедент стає одним з важливих джерел права.

Відповідно до статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права. Саме завдяки ратифікації Конвенції практика ЄСПЛ є обов'язковою для застосування та офіційно визнається джерелом права в Україні [1].

Також законодавець закріпив інститут прецедентності (обов'язковості) рішень ЄСПЛ у провадженні по кримінальних справах. Так, у частині 2 статті 8 та частині 5 статті 9 КПК України вказано, що принцип верховенства права у кримінальному провадженні та кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [2].

Наступним прикладом прецедентності є висновки щодо застосування норм права, які викладені у постановах Верховного суду та рішеннях Касаційного кримінального суду у складі Верховного суду. Відповідно до ч. 5 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права [3]. Щодо висновків Верховного суду як джерела кримінального права, важливо відзначити, що вони мають чітку ієрархію. Це підтверджується правовою позицією, викладеною Верховним Судом у справі № 130/1001/17 від 13.02.2019 року, в якій зазначено, що кримінальним процесуальним законом визначені процесуальні механізми для забезпечення єдності судової практики. Ці механізми включають в себе спеціальну процедуру відступу від висновків щодо застосування норм права, викладених у раніше прийнятих рішеннях Верховного Суду. Логіка та мета існування цих процесуальних механізмів показують, що при застосуванні норм права у подібних правовідносинах, де існують протилежні правові висновки суду касаційної інстанції, слід враховувати, що висновки, які містяться

у судових рішеннях судової палати Касаційного кримінального суду, мають більший вагомий статус ніж висновки колегії суддів. В свою чергу, висновки об'єднаної палати Касаційного кримінального суду переважають над висновками палати чи колегії суддів цього суду, а висновки Великої Палати Верховного Суду мають вищий статус ніж висновки об'єднаної палати, палати й колегії суддів Касаційного кримінального суду [4].

Отже, наразі судовий прецедент набуває все більшого значення як важливе юридичне джерело кримінального права в Україні. Це пояснюється тим, що він не лише забезпечує єдність правозастосування, але й сприяє подоланню прогалин та колізій у національному законодавстві щодо кримінальної відповідальності, а також допомагає вирішувати дискусійні питання. Крім того, виконуючи рішення ЄСПЛ, національні суди запобігають подальшим порушенням прав та свобод в аналогічних справах. Тому на сьогодні рішення ЄСПЛ можна визначити як засіб уніфікації судової практики та приведення її у відповідність до європейських та міжнародних стандартів.

Список використаних джерел

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 року № 3477-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>
2. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
4. Постанова Верховного суду від 13.02.2019 року у справі № 130/1001/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79957847>

Ключові слова: прецедент, судова практика, правова позиція, джерело права.
Key words: precedent, judicial practice, legal position, source of law.

Науковий керівник:

Горбачова Ірина Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія».

Момоток Микола Олександрович
учень 4-Б класу Одеського ліцею № 81

Сфера інтересів: з п'яти років займаюся великим тенісом, шахами, вокалом, вивчаю англійську мову, віднедавна почав займатися малюванням. Мрію побувати в машині часу та побачити майбутнє.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО У XXII СТОЛІТТІ

Бесіди про кримінальне право та злочини я чую з той пори як себе пам'ятаю. І в цьому немає нічого дивного, тому що і моя мама, і мій тато, і мій дідусь, і прадідусь, всі причетні до права, всі юристи. Я зростаю і часто чую розмови про те, що хтось вчиняє злочини, хтось розслідує ці злочини щоб встановити хто винний, а потім покарати. Для цього і існує кримінальне право.

Які ж мають бути закони?! Вони мають бути дуже досконалими і справедливими. Їх потрібно постійно вдосконалювати. Це дуже відповідальна робота. Зараз багато є технічних засобів, які допомагають швидко встановлювати хто саме і як скоїв злочин. Це і відеокамери, різні дрони. Це дуже добре і допомагає тому, щоб люди боялися вчиняти щось погане. Але ж як було б добре, щоб люди не робили зле через те, що вони так виховані. Я дуже сподіваюся, що у XXII столітті усі люди будуть виховані, високоморальні та не будуть вчиняти злочини навмисно, злочини будуть тільки по необережності. Тому такі професії як прокурор, суддя будуть існувати як повага до закону, а саме кримінальне право буде існувати як історія розвитку людства і держави.

Навчальне видання

**КОНСЕРВАТИВНО-ЛІБЕРАЛЬНІ ІДЕЇ ОДЕСЬКОЇ ШКОЛИ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА**

МАТЕРІАЛИ
Одеської науково-практичної конференції

24 листопада 2023 року

Технічне редагування	<i>О. Гринюк</i>
Обкладинка	<i>А. Юдашкіна</i>
Верстка	<i>Н. Ковальчук</i>

ЮРИДИКА
ВИДАВНИЦТВО

Підписано до друку 27.02.2024 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 14.65. Наклад 300.
Замовлення № 008/0224.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.